

FÖRSLAG OCH ÅTGÄRDER

TILL

SVENSKA SKRIFTSPRÅKETS REGLERANDE

1691—1739

JÄMTE EN INLEDANDE ÖFVERSIGT AF

SVENSKA SPRÅKETS STÄLLNING UNDER DEN FÖREGÅENDE TIDEN.

BIDRAG TILL MODERSMÅLETS HISTORIA

AF

HUGO HERNLUND,

FILOSOFIE DOKTOR.

FÖRSLAG OCH ÅTGÄRDER

TILL

SVENSKA SKRIFTSPRÅKETS REGLERANDE

1691—1739

JÄMTE EN INLEDANDE ÖFVERSIGT AF

SVENSKA SPRÅKETS STÄLLNING UNDER DEN FÖREGÅENDE TIDEN.

BIDRAG TILL MODERSMÅLETS HISTORIA

AF

HUGO HERNLUND,
FILOSOFIE DOKTOR.

STOCKHOLM, 1883.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

FÖRETAL.

Då Konung Gustaf III år 1786 inrättade den Svenska akademien och gaf henne i uppdrag att bland annat äfven stifta lagar för det svenska språket, hade redan under en tid af närmare hundra år åtskilliga försök i samma riktning blifvit gjorda, först under ledning af Kansli-kollegium, sedermera på Vetenskaps-akademiens initiativ. Det är de förstnämnda, jag i detta arbete vill söka att framställa, och hoppas jag att inom kort äfven kunna fullfölja min skildring till tiden för Svenska akademiens instiftande, enär det material, som härför behöfves, redan till största delen är samladt.

Vid citat ur bref och andra *otryckta* skrifter har jag i allmänhet sökt återgifva det i dem använda stafsättet, dock med undantag, hvad *texten* angår, för Kansli-kollegii protokoll, af hvilka många blott finnas qvar i koncept, affattade af olika personer och med en högst vexlande ortografi — och, hvad både *noter* och *text* beträffar, för de utdrag, som anförts ur Urban Hiärnes otryckta svar på biskop Swedbergs s. k. Heders-Förswar. Det sistnämnda undantaget beror derpå, att jag från början följt den handskrift af nämnda arbete, som jag haft närmast att tillgå, nämligen Kongl. bibliotekets, och sedermera hvarken ansett mig böra återgifva dess påtagligen vanstälda ortografi eller haft tid att verkställa den noggranna kollationering med Upsala-handskriften af samma arbete, hvilken äljes varit behöflig. Någon egentlig förlust innebär i detta fall icke moderniseringen, enär Hiärnes ortografi tillräckligt belyses af de utdrag, som lemnats ur

»Orthographia Suecana». Alla citat ur *tryckta* arbeten hafva deremot gjorts med största uppmärksamhet på deras stafsätt, med undantag för sådana skrifter, som äro yngre än från år 1786, då de ej särskildt gifvit prof på ett äldre skrifsätt. De vexlande former, under hvilka emellertid samma ord hos samma författare kan uppträda i detta arbete, leda i allmänhet icke sitt upphof från mig, utan bero dels på författarnes egen inkonseqvens eller andra utgifvares olika uppfattning af det sätt, hvarpå en författares skrifsätt bör återgifvas. Blott i afseende på bruket af stora bokstäfver och skiljetecken har större frihet blifvit använd. Likväl må anmärkas, att de i bilagorna upptagna skrifprofven blifvit efter bästa förmåga »kopierade».

De biografiska notiser, som i noterna förekomma, äro hemtade ur Biografiskt lexikon och Anreps »Svenska adelns ättartaflor». Då dessa källor haft olika uppgifter, har jag efter bästa förstånd sökt göra mitt val.

Bland de vänner, som beredvilligt bistått mig med råd och upplysningar vid redigerandet af mitt arbete, ber jag att särskildt få nämna lektorerna M. Lundgren och E. Hildebrand samt fil. doktor K. A. Melin, hvarförutom jag erhållit många värdefulla anvisningar af hrr bibliotekarierna C. G. Styffe och J. A. Ahlstrand, liksom äfven amanuensen grefve E. Lewenhaupt och e. o. amanuensen kand. A. Andersson betydligt underlättat mina forskningar i Upsala biblioteks manuskriptsamling. Till dem alla hembär jag härmed min uppriktiga tacksamhet.

Stockholm i maj 1883.

Hugo Hernlund.

Innehållsförteckning.

INLEDNING.

Svenska språket framträder sent i skrift och kom först mot slutet af 1300-talet till någon större användning såsom skriftspråk.[1] Landskapslagarne, hvilkas upptecknande företrädesvis tillhör slutet af det trettonde och förra hälften af det fjortonde århundradet, vitna genom sina vexlande ord- och böjningsformer om den ringa stadga, skriftspråket då ännu hade vunnit. Under den tid, som derpå följde, dröjde det icke länge, förrän de politiska förhållandena ledde till en »invandring af främmande äfventyrare, från kungarne sjelfva med deras följen af gunstlingar, fogdar och knektar ända ned till hanseatiska *peppar-svenner* och handtverkare — en invandring, som hotade vårt språk med förbistring, likasom hon hotade vår nationela och äfven personliga frihet med undergång».[2] Genom Gustaf Vasas segerrika befrielsekrig räddades dock den politiska och sociala själfständigheten, och genom den derpå följande kyrkliga reformationen sattes de krafter i rörelse, som återstälde språkets svenska skaplynne. »Det var, då de båda bröderna Petri öfver-

---

[1] Jfr *Ahlqvist,* »Anteckningar om en svensk språklära under 16:de seklet» i *Historiskt bibliotek, utgifvet af Carl Silfverstolpe,* del. VI, pp. 259—269. Bland de intressanta uppgifter, som der inledningsvis lemnas om svenska språkets tillstånd under medeltiden, må här anföras, huru detta, sedan det år 1281 för första gången finnes användt i skrift af med visshet känd enskild person — biskop Brynolf i Skara — »så långsamt vann terräng, att bland svenska diplomatariets första 3873 nummer (fram till år 1345) ej finnas mera än 14 urkunder, som obestridligen från början varit författade på svenska; hvaremot detta språk mot slutet af 1300-talet blef mera gängse, så att under de första åren af följande sekel knapt hvar sjätte urkund finnes vara skrifven på främmande tungomål (latin eller tyska)». Sistnämnda förhållande hade väl närmast sin grund i ett — likaledes af Ahlqvist anfördt — stadgande uti Magnus Erikssons landslag, nämligen att alla vigtigare dom-bref skulle författas på svenska, men intresset för språkets uppodling var dock obestridligen vid denna tid i stigande, såsom framgår ej blott af den nu uppstående literaturen på modersmålet, utan äfven af dess omnämnande i tidens politiska urkunder. Ahlqvist påpekar t. ex. efter Hildebrand, »Sveriges historia från äldsta tid», II pp. 64, 69, huru som konung Magnus i en 1365 utfärdad proklamation förklarar sig vilja kämpa »till Guds ära, till fosterlandets båtnad och *till bevarande af ett tungomål i landet*».

[2] *Ahlqvist,* a. st. p. 260.

togo det», säger Atterbom[1], »icke blott förtyskadt, utan fast mera fördanskadt till en grad, att föga återstod till fullbordad sammanslutning med danskan. Man har det ögonskenligaste beviset derpå, när man ser, huru mödosamt konungen själf, med all sin motvilja mot Danmark, med all sin egen nitälskan för svenska språkets rykt och med all sin vältalighet på detta språk, arbetade att frigöra sig från de danska inverkningarna.» Reaktionens mål blef derför också i främsta rummet att söka omintetgöra danskans stora inflytande. Den språkets förnyelse, som derigenom inträdde och om hvilken såväl bibelöfversättningen som reformatorernas öfriga skrifter bära vitne, erhöll dock ingalunda den utsträckning, som desse torde hafva hoppats. »Det står icke i vår makt att skapa ett annat språk, än folket i allmänhet talar, quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi».[2] De intryck, som talspråket under föregående generationer mottagit från danskan, bibehöllo sig derför till stor del, trots reformatorernas bemödanden, såsom visar sig af den språkliga förbistring, som råder i bref och dermed jämförliga handlingar från reformationstiden, d. v. s. i de skrifter, som stå talspråket närmast[3] För öfrigt hade språkutvecklingen redan långt före detta alltför afgjordt inslagit på en riktning till större enkelhet i ljud- och böjningsformer än fornsvenskans, för att denna utveckling nu skulle hafva kunnat häjdas.

Den af kyrkoreformatorerna ledda språkliga reaktionen var, såsom förut är antydt, icke i lika grad riktad mot alla utländska inflytelser, som språket mottagit, utan egentligen blott mot de danska. Detta förhållande berodde väl ej blott på den omfattning, det danska inflytandet erhållit, utan äfven derpå, att man hoppades på detta sätt stärka landets nyss återvunna självständighet gent emot Danmarks planer på unionens återställande. I motsats härtill betraktades det protestantiska Tyskland såsom en naturlig bundsförvandt i de strider, som det kyrkliga befrielseverket hotade att medföra, hvarförutom den unga protestantiska odlingen i Sverige väsentligen blef ett lån från det tyska grannriket. I följd häraf kom det tyska språkets inflytelse icke blott att bibehålla sig, utan vann äfven ökad utsträckning. Det samma kan äfven sägas vara fallet med la-

[1] Svenska siare och skalder II p. 45.

[2] *A. J. von Höpken,* Inträdestal i Svenska akademien, i dess *Handlingar,* äldre serien, I p. 45.

[3] Jfr *Wieselgren,* Sveriges sköna litteratur, III pp. 25—28 och *Söderwall,* Hufvudepokerna af svenska språkets utbildning, Lund 1870, pp. 79—80

tinets inverkan på vårt språk, emedan humanismen, som väsentligen fört reformationens idéer till seger, ännu ansågs såsom ett nödvändigt stöd för den bildning, som på protestantisk grund uppväxte.[1]

Af danskan hade i främsta rummet språkets ljud- och böjningsformer varit påverkade; tyskans och latinets inflytande visade sig deremot företrädesvis inom ordförrådet. Att icke häller detta inflytande var utan sina faror för språket, insågo nog äfven reformatorerna, om de än af giltiga skäl lemnade åt framtiden att själf afvärja de samma. Den gamle Laurentius Petri, den längst qvarlefvande af reformationens stormän i vårt land, ansåg sig dock icke böra underlåta att i sitt testamente till den svenska kyrkan, kyrkoordningen af år 1571, äfven framställa ett varningens ord i detta afseende.[2] Denna hans omtanke för språkets framtid vördades bättre än hans öfriga testamentariska föreskrifter af dem, som togo arfvet efter honom.[3] Dock förekommer denna nitälskan för språkets renhet ingalunda

---

[1] Jfr *Söderwall* a. st. pp. 79—80, 104 ff.

[2] »Så är ock gott» — heter det nämligen i art. *Om predican och christeligh läro* — »at predicarenar wänia sigh til at *tala retta Swensko* och bruka the ord, som alment kunnog äro, ty ther man fremmande ord bruka wil, *såsom monge göra plägu,* förbijstrar man the eenfalligha, som sigh på sådana ord intet förstå kunna, och lychtas så ther medh, at the fögho förbättring kunna haffua aff thet, som talat warder. *Ther til warder ock wårt Swenska måål förkrenckt och förwandlat genom sådana sett,* thet icke heller haffuer nytto medh sigh, *helst när thet skeer j otrengda måle, ther wij sielffue haffue jw så godh ord, som the fremmande wara kunna.»* — Handlingar rör. Sveriges historia, andra serien II: »Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686, utg. af *O. von Feilitzen*», I p. 29. Samma bestämmelse är, ordagrant lika, upptagen i »Förslag till kyrko-ordning från konung Gustaf II Adolfs regeringstid», kap. 2 (Om predikoembetzens werdigheet och nytto etc.) — *Feilitzen* a. st. I p. 371, och nästan oförändrad i Laurelii kyrkolagsförslag af år 1663, bok. I, kap. 3, § 17. — *Feilitzen* a. st. II: 1, p. 133. I sammandragen form förekommer detta stadgande äfven i 1686 års kyrkolag, kap. 2 § 2: »— — — The (prästerna) skola wänia sig til at tala rätt Swenska och bruka ord, som allom kunnige äre — — —.»

[3] Man finner detta af den år 1575 antagna »Nova ordinantia ecclesiastica» art. 1 § 8, der det stadgas: »Så ock, på thet at wij kunne för oss och wåra effterkommande behålla wårt Suenska tungomål *rett och reenth, oförmengt med annor fremmande tungomååll, antingen Latijn eller Tydsko,* skal intedt wtgå på tryck, medh mindre thet bliffuer aff någrom af[f] bisperna well öffuerseedt och gillatt. Huarföre will och ingalundha tilstädias, att någon skulle låtha *trycka Suenska böker wttrijkes,* och the, som ther tryckte warda, platt förbiudas, att ingen sådana köper eller sälgh[er].» Likaledes heter det i nittonde art. (Om scholor), § 6: »Effter ty [här] i Stocholm är stor församling aff fremmande folck, så och månge aff fremmande landh bliffua här boandes och för then skul wilia hålla sigh kyrkio och schola, moste man här medh haffua itt vpseende, att och i (?) religionen medh alla sina articlar och *wårt Suenska tungomål icke tagher ther igenom någon affbreck och fheel,* och andra oskickeligheeter i tijd affstellas och förtagas.» *Feilitzen* a. st. I pp. 200, 347.

endast i kyrkliga urkunder och hos kyrkans män: vi påträffa samma sträfvan äfven hos de verldsliga stormännen och landets furstar.[1] Det utländska inflytandet kunde likväl icke härigenom

[1] Så infördes t. ex. i de af Erik Sparre sannolikt uppsatta »Kalmare stadgar» af år 1587, med hänsyn till den förestående unionen med Polen, följande bestämmelse:... »Så skall och Stormächtige Konung sig ther om beflijte, at icke några fremmande ord in j wårt Swenske tungemål förde warda, vthan at wårt modersmål måtte reent och oförkränckt wid macht hålles såsom thet vthi hans salige Her fadhers tijd hafwer hållit warit.»

Med afseende härpå anmärker Ahlqvist, a. st. p. 261, huru som hertig Carl, hvilken annars dömde nämnda stadga så strängt, likväl gillade denna punkt, »ty» — sade han — »tungomåls förändring sker icke utan märkelig skada och är ett rätt syndastraff, hvilket icke förekommas kan af någon annan än Gud allena». — Om konung Johan III:s personliga intresse för språkets renhet vitnar särskildt hvad han skrifver till biskop Jakob i Skara den 21 april 1584: »— — — Sameledes *effter thet wij förnimme dagligenn.* huru som prästerne, så väl som andre förgäthe eller försumme rätt att lähre wårtt Svänske tungemåhl, och i then staden inmenge och blande danske, tydzske, latin och andre fremende ordh, och ther sådent i tijdh icke bleffue förhindredt, skulle wårtt egedt måhl så bliffue fördärffuedt, att thenn ene medh tijdhen icke skulle väll förstå thenn andre. Dherföre ähr här medh vår alffuarlige villie, thet i föreholle prästerne, att the beflithe sigh om i predican och elliest at thale rätt Svenske, såssom och befale scholemestere, thet the göre thet samme i scholen och elliest vähnie och läre dieknerne rätt att framföre orden....» — Historiska handlingar till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia del. XIX p. 190–192 [anf. af Wieselgren, Ahlqvist m. fl.]. Deremot torde vara ovisst, om konung Johan verkligen haft någon del i det försök, som under hans regering gjordes att åstadkomma en svensk språklära, nämligen genom den bekante jesuiten Possevino. Vi anföra nedan efter lektor Ahlqvists sakrika uppsats rörande detta ämne följande utdrag:

»Rörande *ändamålet* med denna svenska språklära kan ej något tvifvel herska. Possevino själf säger ju uttryckligen, att hon skulle användas vid undervisningen i ett blifvande seminarium. Detta borde inrättas i Rom, antingen i Collegium Germanicum eller i den hel. Birgittas hus, och afse att inviga nordtyskar, flamländare och engelsmän — möjligen ock några italienare — i svenska och finska språken. Sålunda kunde främlingar göras skicklige att verka såsom prester i Norden. — — — — Om *beskaffenheten* af den svenska grammatika, Possevino lät utarbeta, må vi ej göra oss öfverdrifvet höga tankar. Äfven de språk, som redan vid denna tid måste anses för kulturspråk, hade jämförelsevis sent blifvit föremål för grammatisk behandling; så t. ex. daterar sig den första tyska språkläran från år 1499, den första engelska från 1509, den första italienska från 1516, den första franska från 1530. De klassiska språken studerades visserligen flitigt, men de grammatikor, som dervid användes, voro ofta endast torra schemata. Att jesuiternas svenska språklära äfven skulle blifvit ett sådant, kan man då med full rätt antaga. Och icke dess mindre är det sannolikt, att hon skulle hafva fylt en betydlig lucka i kunskapen om 1500-talets svenska. Huru detta språk *skrefs* af de bildade vid sagde tid är väl kändt, men ej så, huru det af dem *uttalades.* Nu var jesuiternas språklära afsedd för främlingar, som skulle tala till svenska menigheter eller åtminstone för dem föreläsa ur tryckta predikosamlingar; och synes det derför sannolikt, att i den samma redogjorts för ordens riktiga uttal. — Äfven till *omfånget* torde vår första grammatika varit tämligen oansenlig. — — — — Possevino säger, att *han själf* här (: i Sverige) låtit utarbeta en svensk språklära, och vi hafva ej skäl att tvifla på hans ord; men å andra sidan synes det ej omöjligt, att konung Johan, som ju nitälskade för svenska språket, ej varit alldeles främmande för nämnda företag. Troligen gäller detta i ännu högre grad om Laurentius Norvegus (»Kloster-Lasse»), rektorn vid Stockholms

utestängas. Den ökade samfärdsel, i hvilken Sverige vid slutet af det sextonde och början af det sjuttonde århundradet trädde till utlandet, framför allt Tyskland och Frankrike, medförde nämligen, att ett allt större antal främmande ord inträngde i språket, och samtidigt härmed visar sig äfven inom literaturen allt mera tydligt, att humanismen icke lemnat vårt land oberördt af sin mäktiga inverkan. Kom sedan stormaktstiden med sin ännu lifligare beröring mellan Sverige och den allmänna europeiska odlingen, och språket tog, åtminstone i tidens politiska handlingar och skrifter, allt mera prägeln af detta förhållande. Vid samma tid börjar dock en nödvändig reaktion häremot göra sig gällande, om den ock först i nästa århundrade lyckades vinna några betydande segrar.[1]

Den yttre och inre oro, som utmärkte de båda årtionden, hvilka närmast följde på Konung Johan III:s död, var icke egnad att bidraga till språkets odling.[2] En mera löftesrik tid ingick med Gustaf II Adolfs regering. Själf en vårt lands

---

jesuitskola, och om några bland konungens sekreterare (Joh. Henriksson m. fl.), som både voro katoliker och väl hemmastadde i »kanslispråket». — Hvad *tiden* för grammatikans utarbetande angår, har hon till sina grunddrag varit färdig före den 10 augusti 1580, då Possevino lemnade Sverige för andra gången.» Själf ansåg han dock arbetet ännu ej fulländadt, och lemnade det derför att revideras af en viss *Petrus Cuprimontanus*, hvilken, bördig från Sverige, såsom äfven hans namn antyder, denna tid synes hafva varit lärjunge vid jesuitkollegiet i Olmütz. Hvart denna språklära sedan tagit vägen har man åtminstone hittills icke lyckats upptäcka. Ahlqvist a. st. pp. 262—268.

[1] Jfr *Söderwall* a. st. pp. 104 ff.

[2] Att man dock vid denna tid, åtminstone inom kansliet, ansåg sig hafva hunnit ganska långt i förmågan att behandla modersmålet, framhålles af Ahlqvist a. st. p. 261, och anför han till stöd härför, »att man, för att bevisa, det en viss handling ej utgått ur hertig Carls kansli, påpekade, att hon icke var skrifven med kansliskrift samt dertill »*svåra illa stafvad*». Obestridligt är äfven, att stafsättet, särskildt inom kansliet, under konung Johans tid vunnit icke så litet i stadga. Såsom ett prof på dålig rättstafning, sedt från denna tids synpunkt, återgifva vi nyssnämnda handling, så lydande:

»Wij Karl med Gudz Nåde Swerigis rikes arfffurste, Hertigh till Sudermannaland, Närike och Wermeland etc. Göre wetterligit, att denne här Lars Laurentij hafuer här hoos oss warit och vnderdånligen begäret wår confirmations eller Stadfestelses bref på Wassända gäll, och efter han säger sigh hafua höghloflig [i] åminnelse hoos Gudi wår Salig her Broders Konung Johans breef på förbe:de Wassände gäll, hafue wij hånåm thet icke kunnet förwägre, vthan nådeligen efterlåtit, att han thz hafua, brwka och besittia skal, som andre för hånåm för:de gäld haft och nuttit hafua. Skall han och aldeelis blifua widh thet köp, som han hafuer giordt medh här Nils. Biude för den skuld här medh Bispen och Capitulares i Skara samt andre, att the icke göre hånåm naghåt hinder eller mootstånd, och om någhon annen hafuer inmängt sigh i samma gäll, Så är wår alfwarlige wilie, att the affskaffa hånåm dädhan, så fråmt the wilia vndwika wårt Straff och onåde. Datum på Ståckhålms Slått then 19 Februarij Anno etc 1595. Carolus.» Hertig Carls registratur för år 1595 fol. 129.

yppersta talare, har denne konung tillika i sina skrifter visat sig ega en svensk stil, sådan som ingen af hans samtida.[1] Huru högt språkets och literaturens utveckling låg honom om hjärtat, framgår tydligen af det bref, hvari han den 7 juni 1626 anbefalde professorerna vid Upsala universitet att öfverse och förbättra Forsii svenska »Physica».[2] »Eder är wäll witterligit», säger konungen, »att ibland dee förnembste berömmelser, som rijken, landh och provincier fordom hafdt hafwa, hafwer dett warit ett, att de frie konster, som heele menniskios slechte vthi alle deres nödtorfftige saker till nytto och gagn äre, opå deres egit tungomåål hafwa skrifne och författade warit, så att inbyggiarna vti landet sielfwa strax vtaf ungdomen hafwe sig der vthi öfwa kunnat och icke, såsom nu hoos oss och andre omliggiande nationer skieer, tillförende mere flijt, omkostnadt och arbete moste läggia opå fremmande tungomåls förståndh, genom hvilket dee sedan till sielfwe konsternes kundskap och förståndh komma kunna, än som på sielfwe konsterne, för hvilkens (hvilkas?) skull man då dee fremmande tungomålen lära moste. Och alldenstundh vthi påfvedömet den fåfengia inbilning införd är, att allt, som någon synnerligh nyttigheet med sig hafwa skole, måste allt opå fremmande tungomåål tracteras. Och man befinner sådant wara skiedt till een förblindningh, så att man alltid skulle wara torftigh theres underrättelse, som fremmande språåk förståå. Så alldenstundh andre nationer är berömmeligit och nyttigt, att the een stoor deel af bokelige konster på sitt tungomåål bracht hafwa, så är det wäll wärdt, att I, hvilkom Wij förtrodt hafwa att draga omsorg och beflita eder opå allehanda sätt, huruledes bokelige konster måtte vthi wårt kiera fäderneslandh så wäll för effterkommandes som för den vngdomen, som nu upfödes, funderes, vtsprides och tillvexe, *att I med flijt der effter trachte, att man för gement folck skull, som icke hafwa så råd och lägenheet att kosta påå sigh att lära latin, så pedetentim måtte få de bokelige konster påå swenska, som på swenska tracteres kunne.»*[3] — Särskildt kän-

[1] *Nyblom*, Om periodindelningen inom den svenska litteraturhistorien, i *Nordisk Tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen*, 1879 p. 12.

[2] Förf:n var Sigfr. Aronus Forssius († 1627), enl. Wieselgren a. st. p. 287, »Kongl. matematiker, astrolog och psalmist». Att professorerna icke gjort sig någon brådska med verkställandet af kon:s uppdrag, visar sig deraf, att ett nytt Kungabref af år 1652 erinrar dem att påskynda censuren deraf — *Wieselgren* a. st. p. 294. Boken förblef dock otryckt. Ett par andra af Forssius utgifna arbeten omnämnas af *Wieselgren* a. st. pp. 287. 304.

[3] Skand. handl. XIV, pp. 216—219. Härmed kan jämföras, hvad Joh. Buræus i företalet till den af honom utgifna *Konunga- och höfdingastyrelsen*

bar var bristen på en lämplig lärobok i modersmålet. Till hjälpreda vid den första undervisningen hade emellertid Gustaf Adolfs förre lärare, den berömde Johannes Buræus år 1611 utgifvit en svensk abc-bok, hvilken sedermera 1612 och 1624 utkom i nya, delvis förändrade upplagor.[1] Man träffar här — jämte stycken ur katekesen och böner — icke blott en jämförelse mellan run-alfabetet och det då brukliga, utan äfven några anvisningar till lärarens ledning vid undervisningen.[2] Samme Buræus sysselsatte sig äfven med förarbeten till en svensk grammatika, som dock icke blef fullbordad; deremot utkom 1636 ett bidrag till en isländsk grammatik i hans »Specimen primariæ linguæ Scantzianæ», innehållande tabellariska

yttrar, nämligen, att Gustaf Adolf som oftast önskade, »at wåre Swänske, och hälst de lärdeste, wille beflijta sig, at alle boklige konster kunde en gång på wårt swenska tungomål framkomma, at vngdomen icke sin bästa ålder och tijdh förnöta skulle medh latinen allenast, som (ty werre) alt härtil är skedt, oss (som skodhom och förfarom, huru mest alle bokelige konster finnas tryckte på annor mål, som äre tyska, nederlendske, fransöska, italianska, hispanska) fögha til berömelse.» Detta företal är dateradt den 26 juni 1630.

[1] »Rvna ABC-boken ... prentat j Stockholm vthi framl. A. Gutterwitzes werkstadh, alraförst årom etc. 1611. Vnder sådant konungzlighit förbudh, at ingen Swensk ABC-book skal vthi nästföljande åhr tryckias eller någhorstädhes brukas Runor förvthan: och medh then frijheet, at ingen vthan Johan Bures wilie skal hafwa macht någhon Swensk ABC-book, hwarken vthrijkes eller inrijkes, tryckia lata, widh thet wijte vthi privil. förmäles etc.» Den andra upplagan har den anspråkslösare titeln »Svenska ABC-boken medh Rvnor. Stockholm 1612, medh tije åra frijheet». Tredje upplagan (af år 1624) kallas »Den Svenska ABC-boken, på thet enfalligeste så stält, at de vanlige bokstavarne lämpa sigh efter Runerne och bådhe semias medh wår vanlighe pronunciation.» Dess utom finnes äfven en latinsk uppl., »Prima juventutis christianæ institutio literaria».

[2] Så heter det i första upplagan: »Thetta läres först j swenske skriften: A B C . . . . . T V X Y Z W Aº Aᵉ Oᵉ Ch Dh Gh Th Ph. Så at lärefädherne vnderwijse sijne lärebarn achta 1. Hwilke äre the rätta swenske 9 vocales och 19 consonæ och at C Q X latijnske äre K och Ç H S, och grekeske Z och Ph äre intet annat än S och F j Swenskan. 2. Åtskilnan emillan E och Aᵉ, O och Aº, K och Ch, D och Dh, G och Gh, T och Th, i vocal. och j cons., u vocal. och v cons., V cons. och F. 3. Skillnadhen emillan enfalle stawar och twefalle, såsom v ifrå w vthi blifwa [:o blifva?] och blifwin etc, 4. At the, som lijke äro fatte, icke hindra hwar annan.» — I andra upplagan äro reglerna n:r 2 och 3 sammanslagna till en, hvarigenom n:r 4 blir n:r 3 i denna uppl.; dessutom äro tvänne nya regler tillagda, näml. »4. Vthi stavandet, at *characteristica terminatio* icke hindrar rätta stavelsen, ty rättare stavas Svensk-er än Sven-sker. 5. At medhan dh, gh, th, ch börja aldrigh någhot svenskt ord eller stavelse, ty är rättare fadh-er än fa-dher.» I 1624 års uppl. äro dessa anvisningar utelemnade, hvarförutom denna abc-bok mera afgjordt än de föregående är en run-lära. I sistnämnda uppl. förekomma de kända hexametrarne: »Visdoms början san är vist Gudz alvara fruchtan, Vis migh visan man, dän i yngskone ratadhe tuchtan.» I samma upplaga utgår för öfrigt förf:n, såsom äfven titeln angifver, från *uttalet* och icke från det rådande *bruket* vid stafningen af de svenska ord, som motsvara de upptagna runraderna — t. ex. i »Fadhär wår såm äst i himlåm» etc.

öfversigter af deklinationerna och konjugationerna samt något af syntaxen.[1] Tvänne år förut — år 1634 — hade han jämväl utgifvit den förut omnämnda medeltidsskriften »Um styrilsi kununga ok höfþinga», hvars språk länge betraktades såsom ett af de förnämsta mönstren för en god svenska och som sedermera upplefvat flere nya upplagor[2] Hvilken förtjänst Gustaf Adolf haft om företagandet af dessa arbeten, kunna vi väl icke till fullo afgöra,[3] men om hans intresse för dylika företag, liksom för allt, som rörde Nordens äldre förhållanden, vitnar otvetydigt det af honom under den 20 maj 1629 utfärdade memorial för »riksens antiquarii och häfdasökiare». Deri föreskrifves äfven bl. a., att desse skulle »samla förråd af ord till ett fullständigt *svenskt lexikon*, dervid ej förgätandes allehanda redskapers namn; äfvenledes (skulle de efter-) fråga, hvadan sjöar, grund, byar, härad etc. fått sina namn».[4] Redan dessförinnan, sannolikt år 1624, skall konungen jämväl hafva umgåtts med planen att i Upsala inrätta en professur i svenska språket. »Axel Oxenstierna hade redan vändt sig till Johannes Rudbeckii yngre broder, den lärde rektorn i Örebro skola Jacobus Rudbeckius, och erbjudit honom platsen med 500 daler i lön eller mera än någon annan professor i filosofiska fakulteten. Men denne af-

[1] *Leopold,* Afhandling om svenska stafsättet, i Sv. Akad:s handl:r, senare serien, I p. 44; jfr *Ahlqvist* a. st. p. 269.

[2] Så 1669 af Johan Schefferus och i våra dagar af R. Geete; dessutom har G. E. Klemming 1867 utgifvit ett i senare tid funnet fragment af samma arbete.

[3] I dedikationen af denna bok till drottning Kristina säger Buræus, att första gången, då Gustaf Adolf genomläste den samma, »nögdes hon H. K. M. strax, och så wäl behaghadhes, at H. K. M. henne då och sedhan som oftast för sijne fultrogne män Rijksens Herrar och andra icke vtan merkeligh berömelse och loford nämna kunde etc. Och vtlofvade några resor, at där H. K. M. kunde komma til roligheet, wille H. K. M. medh Gudz nådige bistånd och tilhielp ibland annat så låta skipa och ordna om skolorne vti hela rijket, at denne boken och särdeles den andra balken — Huru Konunger må sigh siälvan och sitt lefuerne styra — som här börias på 13:de bladhet och lyktas på dädh 40:de, skulle medh flijt barnomen föreläsen warda, i den stadhen de nu lära den latinska Terentium och andra hedniska böker, af hvilka slätt ingen vti sin Christendom och få vthi loflige bokelige konster förbättradhe blifva etc. De andre balkarne kunde då dem, som til större ålder och wettskap komne woro, nytteligen förehaldne warda. *Befalte migh för den skuld henne pränta och publicera låta,* at hon framledes skulle wara icke allenest för siälwa höfdingarna och Konungarna, som til ålders komne och vti wäldet stadde woro, til rättelse och vnderwisning, såsom siälwa bokennes korta och gambla titel och öfverskrift lydher; utan och jämwäl för deras barn och vngdom, huru den rätteligen strax i barndomen sampt medh modermålet och fostringen lätteligere, än här til skedt är, blifva vptuchtade och lärde vti en saligh Gudz fruchtan, prydhelige dygder och dugelige konster, at de framledes kunde skickelige warda at trädha vti sine föräldrars stadh, ämbete, myndigheet och majestät etc.»

[4] Instruktionens innehåll meddelas af *Wieselgren* a. st. p. 522.

slog anbudet: han tvekade om sin egen lämplighet och föredrog lugnet i Örebro framför grälet och och fiendtligheterna i Upsala, hvilka då voro i allas mun».[1] — Under Gustaf Adolfs regering utkom jämväl en ny bibelupplaga år 1618, hvilket vi anse oss böra särskildt omnämna, emedan den ännu in i följande århundrade betraktades sasom en hufvudkälla för kännedomen om det svenska skriftspråket. I språkligt hänseende ansluter sig emellertid denna upplaga på det allra närmaste till 1541 års bibelöfversättning.[2]

Bland de språkliga arbeten, som på Gustaf Adolfs tid påbörjades i vårt land, var äfven ett *lexicon gothicum philologicum.*[3] Dess författare var Göran Lilje, då lektor vid collegium

---

[1] *Annerstedt,* Upsala universitets historia I p. 249.

[2] Redan på det kyrkomöte, som sammanträdde i Upsala i febr. månad 1595, hade hertig Carl genomdrifvit ett beslut om öfverseende af 1541 års bibelupplaga. Först den 18 mars 1600 blefvo emellertid de män utsedda, som skulle företaga sig detta arbete. De voro fyra till antalet, enligt hertigens bref »mäktiga» i hvart sitt språk -- latin, grekiska, hebreiska och *svenska.* Att tillgodose det sistnämnda språkets intressen tillhörde mäster Nils, då kyrkoh. i St. Mellösa, sedan superint. i Kalmar och slutligen utnämnd till biskop i Västerås. Sedan revisionen följande år afslutats, beslöts vid 1602 års riksdag, att bibeln, »såsom han nu revideret, öfverseed och corrigeret är», skulle med det första tryckas, men detta beslut kom icke till verkställighet under Carl IX:s regering. Genom K. Br. den 5 mars 1615 anbefaldes emellertid dåv. öfverhofpredikanten Johan Rudbeckius att med biträde af fyra andra personer »å nyo öfverse bibeln, som tryckas skulle», hvarefter, genom ett nytt Kungabref den 14 sept. följande år, fullmakt utfärdades för Kongl. sekreterarne Axel Hansson (Örnehufvud?) samt bröderna Andreas och Jonas Buræus att, med biträde af förenämnde Johan Rudbeckius och teol. prof. Johan Lenæus, öfvervaka tryckningen af den nya bibelupplagan. Denna utkom, såsom ofvan är omtaladt, år 1618 under titeln: »Biblia, thet är: all then helgha Scrifft, på Swensko. Effter förre Bibliens text oförändrat:' medh Förspråk på the böker, ther förr inge woro, medh Summarier för capitelen, Marginalier, flere Concordantier samt nyttighe Förklaringar och Register etc. förmerat.» Jfr *Anjou,* Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593, pp. 32, 102—103, samt *Loenbom,* Utkast til en historia om swenska bibelöfversätningar, pp. 47 ff. *Leopold* a. st. p. 44 uppgifver, att »vården om det, som egentligen angår språket, hade vid denna nya upplaga varit anförtrodd åt Jonas och Johan Buræus samt translatoren Erik Schroderus». Att denna uppgift är ofullständig och — hvad Johan Buræus angår — oriktig, framgår af det ofvan nämnda; dock skall, enligt *Loenbom* a. st. p. 56, Johan Buræus, »*af egen benägenhet at få bibelwerket fritt från tryckfel ... biträdt de öfrige correctores.*» I fråga om Schroderus kan nämnas, att denne hade en allmän uppsigt öfver allt, som trycktes i Stockholm.

[3] Jämlikt en anteckning på det i Kongl. Bibl. förvarade manuskriptet »coeptum A:o 1626». Bland andra lexikografiska arbeten från denna tid må nämnas Johannes *Buræi* »Lexicon Gothicum», af hvilket 335 blad finnas i K. B:s manuskriptsamling; Bengt Matsson *Ryssetolks* ryskt-svenska lexikon (jfr härom liksom om R:s öfriga språkliga arbeten Ahlqvist a. st. p. 269), utarbetadt omkring år 1630, samt lekt., sedermera biskopen i Linköping Jonas *Petri'* »Dictionarium latino-sveco-germanicum», påbörjadt af Nic. Grubb, lector scholæ Lincop. och Petri' föteträdare. Sistnämnda lexikon, om hvilket förf. i en und. ansökan år 1635 (?) yttrar, att »förmodeliget är thetta wärck

illustre i Stockholm, fem år senare adlad under det kända namnet Stiernhielm. Lärjunge till Buræus, skulle han snart fördunkla sin mästares ära, och detta icke blott genom sina om den vidsträcktaste lärdom vitnande språkliga arbeten, utan framför allt såsom skald och prosaförfattare på modersmålet. Man måste känna det barbari, hvari språket förfallit, säger Geijer, »för att rätt värdera allt, hvad det blef under Stiernhielms hand, som med medfödd bergsmannaskicklighet liksom genom en egen smältning dref ut svenskans rena, klingande metall ur de rostade ämnen, hvaraf denna kärna omhöljdes. — — — Var han sålunda säker på beståndsdelarnes renhet, så böjde och vände de sig under hans kraftiga hand efter behag.»[1] Vi känna, huru som han i denna sin språkrensning gick ända derhän att vilja i alla kunskapsarter »uppfinna idel inhemska termini technici eller *konstmätige märkis-ord,* att bruka i stället för de latinska och grekiska», Dock skonade han, som bekant, de *tyska* låneorden, förklarande, att tyska och svenska språken ju vore »två fullbördige systrar af den ur-ålde förste jafetiske skytiske modern födde, och är i sjelfva ätten ingen skilnad»; derför kunde ock — jämte forn- och folkspråkets bidrag — »otaliga många tyska ord upptagas, dermed vårt tungomål att rikta och bepryda, allenast att de blifva lämpade och lagade till vårt måls vis och munart».[2]

Stiernhielms första framträdande såsom författare inträffade vid slutet af 1630-talet, då han vid ett besök i fäderneslandet framlade för rikskansleren Axel Oxenstierna några arbeten af dels språkligt, dels matematiskt innehåll, på hvilka han sökte och erhöll privilegium. I ett af dessa, hans »Adelruna seu Sibylla Sviogothica», återfinner man hans förstlingsarbete från Gustaf Adolfs tid. Redan nu hade han börjat att på modersmålet framlägga resultatet af sina lärda mödor[3], på detta sätt förverkligande en af den store konungens älsklingstankar.

wara mångom till tienst i wårt fädhernesslandh och särdeles then studerande vngdoomen, *helst effter intet dictionarium medh wårt swendsche tungomåll någon tijdh vthgånget ähr*», utkom på trycket 1640 och innehåller jämte ett ganska vidlyftigt lat.-svenskt lexikon tvänne mindre »indices», nämligen *Index sveco-latinus* och *Index germanico-latinus.* Jfr ang. detta lexikon »Collectanea de scriptoribus svecicis» i R. A. III p. 880 och Riksreg. 1637 fol. 440.

[1] Samlade skrifter, 1873 års uppl., VII pp. 221–222.

[2] *Atterbom* a. st. p. 53. Att dock äfven Stiernhielm stundom skattade åt det allmänna bruket och icke försmådde fransyskt ordprål, påpekas af *Wieselgren* a. st. p. 196.

[3] Detta framgår af det under den 9 mars 1639 utfärdade privilegiibrefvet, som upptager följande arbeten: 1. *Proteus seu instrumentum rhe-*

Af skäl, som äro oss obekanta, utkom dock blott ett af nyssnämnda arbeten på trycket, och detta först år 1654. Dessförinnan utgåfvos dock flere andra verk af Stiernhielms hand. År 1643 framträdde början af hans svenska ordbok, »Gamla Swea och Götha Måles Fatebur», hvars berömda företal på ett värdigt sätt ansluter sig till Gustaf Adolfs ofvan anförda uttalande i samma ämne. Följande år utkom hans första större svenska skrift, den till drottning Kristina dedicerade »Archimedes Reformatus». Ungefär samtidigt var det äfven, som han i »fägne- och jubelsånger» bragte den unga drottningen sin hyllning och stämde sin lyra till de mera fulltoniga sånger, som snart derifrån skulle utgå.[1] Om han än både i vetenskapligt och poetiskt afseende stod för långt framom sina samtida för att egentligen kunna göra epok, gaf han dock genom sina skrifter ett ovärderligt exempel på hvad det ännu outvecklade språket under en skicklig hand kunde blifva[2] och främjade på detta sätt de bemödanden, som från samhällets höjder gjordes för att gifva åt modersmålet ett ökadt anseende.

Ty äfven i detta afseende fortlefde traditionerna från Gustaf Adolfs dagar. Den främste målsmannen för dessa sträfvanden var, såsom man kunde vänta, den store rikskan-

---

toricum, cuius ope data sententia innumeris modis et schematibus mutari ac variari potest eodem semper manente sensu; 2. *Baculus metricus medh dess usu på swenska;* 3. *Algebra på swenska;* 4. *Geometria practica på swenska;* 5. *Adelruna seu Sibylla Sveo-Gothica priscam gentis et lingvæ Gothicæ eminentiam ac majestatem e temporum labe et invidiæ nube in lucem vindicans.* Riksreg. fol. 176. Jfr. äfven *Odhner*, Sveriges inre historia under drottn. Christinas förmyndare, p. 338.

[1] Samlade vitterhetsarbeten af Göran Stjernhjelm, utgifna af *P. Hanselli.* En förteckning på S:s både tryckta och otryckta arbeten lemnas af *Hammarsköld* i dennes år 1818 utgifna upplaga af S:s vitterhetsarbeten, pp. 28 ff. Jfr för öfrigt *Atterbom* a. st. pp. 49 ff.

[2] Vi kunna med afseende härpå icke underlåta att delvis återgifva O. Verelii, af *Wieselgren*, a. st. p. 199, i öfversättning meddelade bref till Stiernhielm rörande de intryck, som läsningen af dennes »Hercules» framkallat hos den då ännu unge brefskrifvaren. »Der fick jag», säger V., »anledning till det hopp, att äfven vårt modersmål kan hinna utbildas till skönhet. Ty så stor har jag annars funnit vårt språks fattigdom, att det måst låna från främmande språk hvad det själft saknar för att uttrycka meningen med hyfsning och glans. Vi ha blygts för vårt enkla, vårt okonstlade uttryck och blifvit alla visa till ett åtlöje genom att hällre *gallicizera* än *tala våra fäders språk.* Denna skamliga sed har jag ofta afskytt som ett oäkta foster af en förnedrad tid. Men döma tillhör ej mig, som ej rest mig någon domstol. Dig tillhör att nedslå inbilskheten, att alla må lära förakta, hvad som vanärar vårt tungomål. *Många, jag vet det, skola taga dig' till eftersyn. Man har blott saknat en att följa.* Då ingen nytjar ren svenska utan män ur hopen, så anses det med förakt att ej tala samma språk som de, hvilka vilja anses för bildade. Du har visat med din dikt, att intet finnes, som ej på vårt språk kan sägas både smakfullt och passande». — — —

sleren. Gång efter annan inskärper han sålunda hos sina underordnade, huru deras skyldighet vore att i ämbetsskrifvelser till kansliet icke begagna sig af något annat språk än modersmålet; gång efter annan uppträder han likaledes till försvar för modersmålets likställighet med de större kulturspråken.[1] Han ville bana väg för det svenska språket till den akademiska lärarestolen[2] och sökte äfven vid de lägre läroverken bereda åt modersmålet en omsorgsfullare vård.[3]

---

[1] *Odhner* p. 339. Så heter det i Rådsprot. för den 3 aug. 1639: »Continuerades med breffwens upläsande, som med posten ankommo. Richz-Cantzleren improberade den ovana, som een deel aff dhe swenske bruka, att dhe, förachtandes sitt egitt modersmål, skriffwa sina breff på tyska till H. K. M:tt och Regeringen, och hölt nödigt, att man 1. förmante alla ministros regios, att dee dermed afstå. 2. swarade på alla uthlendsche breff, som intett ähre skriffne på latin, både ifrån konungar, potentater, republicer och städer, på wårt tungemål.» — Och 1640 den 2 december skrifver reg:n till gen.guvernören Bengt Oxenstierna: — — — »Elliest måste Wij påminna eder, mädan detta edert breff, såsom I lijka måtto några Oss för detta tillkompne, är skrifuit oppå Tyska: Så see Wij inge skiäl, huarföre wårt eget Swenska språck j den mottan blifuer förbijgångit, befinne och dhet till inthet annat tiäna, än att bringa detta j föracht och wanwyrdan, där man lickväl billigt bör effter trachta dhet till excolera och vthwidga. Doch att dhe brefuen I sende till een och annan vthj eder gouvernementen blifua på Tyska skreffne, kan så wijda lembnas där hän och vthj sitt wärde; män att bruka annat språck än dhet Swenske vthj edre breff anten till Oss eller Collegierne, dhet hafuer mehra betänckiande, och wele Wij att I dhett här effter inställe — — —.» Riksreg. fol. 1195. — Jfr äfven Axel Oxenstiernas bref till sonen Johan, i utdrag anfördt af *Wieselgren* a. st. p. 198.

[2] Vid sin och Johan Skyttes visitation vid universitetet 1637 yttrade kanslern, att det vore nyttigt om en af den juridiska fakultetens professorer ville »distinguera» den svenska lagen och af henne göra en kort »explikation» på svenska. *Annerstedt* a. st. p. 281. — Längre fram på 1670-talet — skref Olof Rudbeck d. ä. akademiska program på svenska. »Han skrifver i ett af 1677, det han väl hade nu, såsom åtskilliga gånger tillförene, ärnat bjuda de goda herrarne med ett latinskt *anslag*, men såsom han uti inga böcker ännu har funnit, att Aristoteles eller Cicero hafva gjort det götiska eller schytiska språket, som likväl är det äldsta, den äran och den studerande ungdomen derigenom till några dygders öfning kallat, *alltså ville han Aristoteli, Ciceroni och hela deras anhang den vanliga äran denna gång afbryta och, såsom de på sitt modersmål, nu på ren svenska inbjuda ungdomen* att se på anatomibordet, florshufvan i hjärnhvarfven, narrkåpan i etc.» – *Wieselgren* a. st. p. 201. Ännu senare, synbarligen i början af 1690-talet, höll Petrus Lagerlööf privata föreläsningar eller kollegier ej blott *på* svenska, utan äfven *om* svenska språket, såsom de många i biblioteken förvarade anteckningarna efter honom ådagalägga. Jfr nedan p. 16 not.

[3] Sedan den efter Axel Oxenstiernas anvisningar utarbetade skolordningen af år 1649 angifvit, att »juventutis in scholis institutio, præter pietatem et honestatem morum, duplicem ad huc sibi propositam metam habet, peritiam linguarum et cognitionem rerum,» samt att »ex his præcipue spectatur linguarum cognitio, ad quam ætas illa esse videtur accomodatior», fortsätter den på följande sätt: »Trium autem omnino habenda ratio est, vernaculæ, latinæ, græcæ. Vernaculam quidem domo secum adferunt pueri, sed plerumque rudem et barbaram. Emendenda igitur et expolienda hic etiam est in schola, dabuntque præceptores operam, ut discipuli, quantum ætas cuiusque patietur, patrio sermone ad loquendum scribendumque bene ac commode utantur. Poterunt autem hoc quum alias tum vero præcipue in explicatione et repe-

Mera ovisst torde det deremot vara, om vi äfven i drottning Kristinas plan att skapa en *svensk akademi* böra se spår af Axel Oxenstiernas inflytande.[1] Äfven hos andra af landets mest framstående män på samma tid finner man ett liknande intresse för modersmålets utveckling liksom för bevarandet af dess renhet. Så t. ex. hos ärkebiskopen Laurentius Paulinus, hvilken vid riksdagen i Nyköping år 1640 varnande förehöll presteståndet: »vi förakte vårt tungomål och lägga liten vinning om hur det i sig själft kan förkofras, vi förblande det själfva med *peregrinis terminis* och med dem söke vårt språks beprydelse, genom hvilket det dock mer förvärras».[2]

Det saknades således visserligen icke män, villige att kämpa för modersmålets rättigheter och ifrande för dess renhet, men det utländska inflytandet var alltför öfverväldigande, för att de med framgång skulle hafva kunnat motarbeta den rådande tidsriktningen. Främmande tungomål talades vid hofvet; Italiens, Frankrikes och Tysklands författare lästes öfverallt inom de högre samhällsklasserna; skalder och vitterlekare sökte i dessa och andra länders literatur sina förebilder och upptogo derur vers- och strofformer, och mer än en af det karolinska tidehvarfvets vittre författare begagnade sig till och med af de främmande språken för att skrifva vers.[3] Ej under då, att modersmålet mer och mer uppblandades med främmande element och började se ut »som en af ogräs öfvervuxen åker,

---

titione scriptorum latinorum inque versionibus puerorum sveticis emendandis. Nonnumquam etiam exercebuntur in componendis lingua vernacula literis, item orationibus brevibus: et si quando comediæ sint agendæ lingua vernacula, actores non rythmis sed prosa partes suas exequentur. Et hæc exercitia continuabuntur in gymnasiis et academiis.» — *Thyselius*, Handl. rör. svenska kyrkans och läroverkens historia, h. II pp. 128—129.

[1] *Wieselgren* a. st. p. 198.

[2] *Odhner* a. st. p. 339. Jfr äfven hvad *Wieselgren* a. st. pp. 199, 202 omnämner ang. riksmarsken Jacob de la Gardie och biskopen i Åbo Joh. Terserus samt *Annerstedts* uppgift a. st. p. 249, att Johan Skytte, ehuru han annars yrkade, att ynglingen skulle tvingas att använda latin, i ett utkast till ordning för universitetet föreslagit, att kommunitisterna skiftevis skulle hålla tal på svenska och på latin, »ty genom sådant bruk warder det swenska tungomålet widh macht hållit och ikke wanwyrdat och förkommitt».

[3] *Malmström,* Grunddragen af svenska vitterhetens häfder, I pp. 45 ff; *Atterbom* a. st. pp. 121 ff; *Nyblom,* Svenska literaturens förhållande till andra länders under olika tider, i *Estetiska studier* pp. 177—178. — I likhet med Stiernhielm har dock hans samtida Rosenhane — i »Thet Swenska Språketz klagemål, at thet, som sigh borde, icke ährat blifwer» — entusiastiskt protesterat mot det öfverdrifna bruket af främmande språk och inblandandet af utländska ord i modersmålet. Jfr *Malmström* a. st. pp. 82—84. Den samme har ock a. st. p. 71 särskildt framhållit, huru som man om Rosenhane med vida större säkerhet än om Stiernhielm kan antaga, »att han af linguistiskt intresse och nit för modersmålet fördes till poetisk produktion».

der säden är nära att förqväfvas».[1] Det gör ett sorglustigt intryck att se, huru icke ens själfva ifrarne för språkets renhet med bästa vilja kunde frigöra sig från det allrådande bruket att späcka tal och skrift med främmande ord och uttryck.

Midt under all denna förbistring yppade sig dock glädjande förebud till en bättre framtid för vårt språk. Allmänt kändt är det nya lif, som under Carl XI:s förmyndareregering visar sig i forskningen öfver Sveriges forntid. Ledningen af den samma omhändertogs nu af det år 1666 inrättade Antiqvitets-kollegium, hvars förste chef blef — Göran Stiernhielm. Bland de arbeten, som detta kollegium fick i uppdrag att utföra, var jämväl en ordbok öfver det gamla götiska språket, liksom det äfven skulle samla och utgifva äldre urkunder, bref, krönikor, sagor m. m.[2] Att dessa arbeten icke skulle blifva utan sitt inflytande på kännedomen och bearbetningen af det samtida svenska språket var lätt att förutse. Det dröjde icke häller länge, innan en — om också icke så omfattande — literatur rörande modersmålets ordförråd, rättstafning och grammatiska egenheter hade uppstått.[3] Redan år 1670 hade Johan Loccenius i sina »Antiquitatum Sveo-Gothicorum libri tres» egnat ett kapitel åt det äldre och nyare svenska språket. År 1678 skall juris prof. Erik Aurivillius hafva haft en svensk grammatika i handskrift fullbordad,[4] och vid samma tid synes äfven Samuel Columbus hafva afslutat sin »Svenska Ordeskötsel».[5] Fyra år senare framkom bibliotekarien vid Åbo

---

[1] *Odhner* a. st. p. 339. Jfr *Wieselgren* a. st. pp. 196—197, der äfven ett prof på de högre klassernas *brefsvenska* finnes anfördt. *Carlson*, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, II p. 77 framhåller dock, att öfversvämningen af främmande ord företrädesvis visar sig i »stil, som gjorde något anspråk på vältalighet eller på betydelse i politiskt hänseende, under det att i förtroligare meddelanden eller i domstolsförhandlingar förvaras många prof på en ren och vacker svenska».

[2] Om Antiqvitets-kollegium, dess förnämsta ledamöter och de vigtigaste af deras arbeten se *Carlson* a. st. II pp. 309—310, V pp. 303—313. Dess instruktion utfärdades den 20 november 1667. Om kollegii verksamhet intill år 1674 jfr de i Skand. handl. XX pp. 325 ff. aftryckta årsberättelserna.

[3] Under den tid, som närmast föregick den nu omtalade, hade *Martin Nyman* (sedermera protonotarie i Kongl. kansliet och revisionen) utgifvit en latinsk oration *om svenska språkets bevarande i sin rätthet och renhet;* detta skedde år 1664. Ungefär samtidigt — år 1663 — utkommo *Stiernhielms* »Observationes de etymo vocum *moder, broder, amma, barn, dotter, son.*» *Wieselgren* a. st, pp. 200 - 202.

[4] *Wieselgren* a. st. p. 202. Den i Linköpings stiftsbibl. förvarade handskriften är dock daterad Upsala 1684 enl. uppgift af utg:ne till det i not. [5] omnämnda arbetet (inl. p. III).

[5] Detta arbete — »En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt» — har, på uppdrag af Svenska literatursällskapet, år 1881 blifvit utgifvet af *G. Stjernström* och *A. Noreen*, som försett det samma med in-

universitet, Gabriel Wallenius med sitt »Project till en svensk grammatica».[1] Längre fram utgåfvos i Stockholm år 1696 af komministern Tiällman hans »Grammatica Suecana» och fyra år senare en svensk syntaxis.[2] Ungefär samtidigt med Tiällman sysselsatte sig äfven registratorn Johan Salberg med utarbetande af en svensk grammatika, men både denna och en af samme författare påbörjad ordbok synas hafva blifvit ofullbordade.[3] I Åbo utkom år 1694 en förteckning på svenska ord, om hvilka generer underrättelse kan inhemtas af svenska bibeln»; dess författare var Gabriel Tammelinus.[4] Brunnerus, Aurivillius och Lagerlööf behandlade i akademiska disputationer den mer och mer omtvistade rättstafningsfrågan.[5] Till denna

ledning, anmärkningar och register. I den »literaturhistoriska och språkliga» inledningen anmärker Noreen, att Columbus med detta arbete hufvudsakligen ville verka i tvänne riktningar, »dels för förbättrande af *skrifsättet*, dels för fullkomnande af självfva *språket*, särskildt genom att öka dess ordskatt.» I förra syftet förfäktade han lifligt behofvet af att ordna stafningen i fonetisk riktning. »Han är härvidlag både i princip och tillämpning en fulländad *nystafvare*, som tyckes hafva sett lika klart i detta ämne som trots någon i våra dagar . . . In praxi vill han gå ganska långt: ej blott *haw, hawa* (s. 45), *värd* (verld s. 56), *dä — här* (s. 11) m. m., utan äfven *vigör, mankera* — skrifningar, som böra hafva förefallit hans samtid hårresande.» Hans åsigter i fråga om språket påminna i mycket om Stiernhielm. Jfr utgifvarnes inledning pp. IV—V.

[1] *Wieselgren* a. st. p. 202. Om detta arbete yttrar *Leopold*, a. st. p. 45, att det är »både i anseende till ortografien och det öfriga ofullständigt». *Noreen*, a. st. p. VI, anser det likaledes »mycket obetydligt», men tillägger: »af värde är den deri meddelade ordlistan med angifvande af genus».

[2] *Wieselgren* a. st. p. 202. Om Tiällmans arbete — »En svensk språk- och skrifkonst» — fäller *Leopold*, a. st. p. 47, ett ganska fördelaktigt omdöme. *Noreen*, a. st. p. VI, yttrar deremot, att »ljudläran, som utgör större delen, [är] värdelös; den korta formläran är bättre». Af den utaf *E. N. Lind* uppgjorda förteckningen öfver Upsala universitetsbiblioteks handskrifter rörande svenska språket (från midten af 1600- till midten af 1700-talet), hvilken finnes intagen i Svenska literatursällskapets tidskrift, *Samlaren*, 1882 h. I pp. 48—63, framgår, att Tiällman något senare (efter 1710) sysselsatt sig med utarbetandet af ett »Auctuarium grammaticale eller swänska språkkonstens tilökning, förklaring och förbättring uti någre capitel».

[3] Båda dessa arbeten finnas i Nordinska handskriftsaml. i Upsala. Förordet till det förra — »Grammatica svetica, det är en svensk grammatica eller skrifkonst, som wiser et wist sätt til att skrifva och tala svenska . . » — är dateradt den 20 juli 1696. Hans ordbok — Lexicon Svetizans eller en samling af allehanda ord, naturalizerade swenska phraseologier och ordeformer, som af åtskillige fremmande tungomål äro deriverade och i swenska språket influtne, hwilke af dageligit bruk, så i tal som i skrifwande äre likasom till swenska naturaliserade wordne . . .» — har enligt en anteckning på den ena af de båda handskrifter, i hvilka den föreligger, den 25 jan. 1696 blifvit underkastad en då påbörjad omarbetning och utvidgning. *Lind* a. st. op. 51, 57.

[4] *Wieselgren* a. st. p. 202. År 1672 hade *Sven Tilliander* utgifvit en skrift »De cognitione convenientiæ et disconvenientiæ generum in linguis Suetica et Germanica». *Leopold* a. st. p. 52.

[5] Prof. *Martin Brunnerus* utgaf en disputation »Contra geminationem vocalium» och har vid en annan bifogat »Disquisitio brevis de abusu literæ

fråga anknyta sig äfven de första försöken att på, så att säga, officiel väg gifva stadga och ordning åt modersmålet.

H in scriptura sermonis vernaculi». *Leopold* a. st. p. 50. Jfr härmed *Wieselgren* a. st. p. 202. — Prof. *E. O. Aurivillii* disputation — »Cogitationes de lingvæ svionicæ, qvalis hodie maxime in usu est, recta scriptura & pronunciatione, Upsaliæ 1693» — innehåller, enl. *Noreen,* a. st. p. VI, »en rätt fullständig och god ljudlära». *Leopold,* a. st. p. 47, yttrar om Aurivillius: »Han anmärker, hvad han trodde vara felaktigt, men med en kanske stundom öfverdrifven aktning för de rådande bruken. Sina egna tankar uppgifver han med foglighet och utan anspråk. Flere af dem äro sådane, att, om de blifvit antagne i en tid, då språket ännu icke hunnit långt i odling, hade stafsättet tidigare kommit till stadga och blifvit befriadt från vissa besynnerligheter, hvilkas afskaffande nu mera icke är att påtänka.» — Prof. *Petrus Lagerlööf* utgaf först 1694 »Dissertatio de linguæ svecanæ Orthographia» — enl. *Noreen,* a. st. p. VI, »med starkt konservativ tendens och förordande etymologisk stafning» — och sedermera följande år »Auctarium primum ad observationes de orthographia linguæ svecanæ», om hvilket Noreen yttrar, att det är ett »i det hela obetydligt arbete». *Leopold* finner »stilen i dessa akademiska arbeten . . . förträfflig, men grundsatserna för obestämda att med säkerhet kunna tillämpas» — a. st. p. 47. I 10:de kap. af nyssnämnda »Dissertatio de linguæ svecanæ Orthographia» anför L. några åsigter i samma ämne, som meddelats honom af generalguv. Johan Olivecrantz (jfr nedan). — Att Lagerlööf äfven i privata föreläsningar behandlat rättstafningsfrågan och andra delar af svenska språket, och detta jämväl på modersmålet, synes framgå af de talrika anteckningar efter sådana, som i Upsala biblioteks manuskriptsamling anträffas. Jfr *Lind* a. st. p. 50. Äfven bland Vexiö bibl:s manuskript finnes en samling »Grammaticalia af Lagerlöf» (n:r 109, 4:o). Den innehåller bl. a. »Anledning til det svenska språket af höglärde hr prof. Lagerlöf uti collegio privato a:o 1691» och »Jemförelse emellan svenska och fremmande språks ordesätt» — enligt benäget meddelad uppgift af lektor S. E. Melander.

Rörande de i flertalet af de ofvan uppräknade arbetena förekommande olika åsigter ang. rättstafningen hänvisas för öfrigt till *Artur Hazelii* förtjänstfulla arbete »Om svensk rättstafning».

I.

Kansli-kollegium och rättskrifningsfrågan 1691—1697.

Den reda och likformighet, som de svenska kyrkoreformatorerna sökte införa i stafsättet,[1] lyckades blott mycket långsamt göra sig gällande. En af orsakerna härtill hafva vi redan i det föregående omnämnt: de främmande intryck, som språket under unionstiden mottagit, voro nämligen alltför djupa för att i en hastig vändning kunna utplånas vare sig ur talet eller ur det skrifna språket. Af största inflytande härpå var jämväl det förfall, hvari skolväsendet råkat genom reformationen och som, äfven efter skolornas återupprättande, länge fortfor i följd af de mångahanda svårigheter, med hvilka dessa hade att kämpa.[2] Dessutom hade själfva undervisningen ett alltför ensidigt kyrkligt syfte för att egentligen kunna befordra de insigter och färdigheter, som den presterliga tjänstgöringen icke omedelbart tog i anspråk. Väl nämnes svenskan såsom ett af de två språk, i hvilka lärjungarne ägde erhålla undervisning, men denna torde knappast hafva kommit utöfver — innanläsning. Läraren var nämligen icke skyldig att i detta ämne meddela mera, än hvad som behöfdes för kyrkotjänsten — »så mykit, som hörer til Tiderna j kyrkionne» — och torde dervid icke hafva gjort sig skyldig till några öfverloppsgerningar, i synnerhet som skolordningen icke ens medgaf, att undervisningen i allmänhet finge meddelas på modersmålet. Det hette nämligen uttryckligen, att läraren skulle »med the dieknar, som wexte äro och något kunna, intet annat tala än Latijn, icke heller städia them sigh emellan annat tala än

---

[1] »Dock är öfverallt en mångfaldig stafning äfven hos Petrisönerna.» — *Wieselgren* a. st. p. 27, noten.

[2] Jfr härom *Hernlund,* Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809, I pp. 2 ff.

Latijn». [1] Det var under sådana förhållanden mindre underligt, att, såsom Gustaf II Adolf ännu år 1620 klagar, »till predike-embetett fåå finness, som dedh medh nytto och wäll kunna föra och förestå, men till regementett platt inge nyttige och instruerade. Alltså och, att icke een godh stadzskrifware finness, sedan en godh fougdte eller skrifware å landett, och alle dhee, som anten åå landett eller j städerne magistraten och embeten bekläda, äre mestadeelss så olärdhe, att och icke een part kunna skrifwa sitt nampn.» [2] Huru denne konung vid sina genomgripande reformer inom undervisningsväsendet jämväl hade blicken fäst på höjandet af modersmålets ställning både vid de högre och lägre läroställena hafva vi förut sökt framhålla, liksom ock, huru Axel Oxenstierna äfven i detta afseende sökte fullfölja Gustaf Adolfs afsigter. Svårigheterna voro dock ännu alltför stora för att kunna besegras, framför allt i följd af bristen på nödig undervisningsmateriel *på* och *för* modersmålet. Först med den svenska literaturens uppblomstring under Carlarnes tidehvarf började utsigterna något ljusna, men det dröjde dock närmare ett helt århundrade, innan Gustaf Adolfs idéer på detta område skulle närma sig sitt förverkligande.

Till stafsättets utveckling bidrogo deremot i hög grad de framsteg, som välskrifningen småningom gjorde. De brister, som man länge finner i sjelfva skriften, kunde naturligtvis icke annat än försena rättskrifningens stadgande, då de lemnade ett mer eller mindre vidsträckt utrymme för olika tolkningar af det skrifnas innehåll. Under senare delen af 1500-talet inträdde härutinnan väsentliga förbättringar, särskildt inom kansliet, hvars skrifter nu äfven börja visa större följdriktighet i stafsättet än förut, och vi hafva äfven i det föregående påpekat, huru man denna tid inom kansliet synes hafva varit ganska medveten om sin öfverlägsenhet i språkets behandling i allmänhet och särskildt i fråga om rättstafningen.

[1] Kyrkoordningen af år 1571, art. 28 (Om scholar). — *Feilitzen* a. st. I pp. 160, 162. Ännu ofördelaktigare ställning intog modersmålet i de tyska protestantiska skolorna, för hvilka, enligt den af Melanchton författade s. k. *Sächsische Schulplan* af år 1528, följande bestämmelse var gällande: »Erstlich sollen die Schulmeister vleis ankeren, das sie die Kinder *allein Lateinisch leren, nicht Deudsch* oder Griechisch oder Ebreisch, wie etliche bisher gethan, die armen Kinder mit solcher manchfeltigkeit beschweren . . .» *Löfstedt*, 1571 års skolordning (i Nisbethska flickskolans i Upsala redogörelse för läsåret 1877—1878) p. V.

[2] *Thyselius* a. st. I pp. 1—2.

[0] Jfr *Wieselgren*, Sveriges sköna literatur, IV: 1 pp. 12 ff.

Det öfvertag, som kansliskriften sålunda synes hafva vunnit i ortografiskt hänseende, bibehöll den väl äfven under de fyra första årtiondena af det sjuttonde seklet, utan att stafningen dock någonsin uppnådde verklig konseqvens och enhet,[1] men derefter börjar småningom en återgång inträda, som mot århundradets slut hotade att urarta till fullständig regellöshet. Om orsakerna till detta förhållande äga vi en samtidas skildring att tillgå, hvilken vi så mycket hällre återgifva, som författaren var en af dem, som mest verksamt ingrepo i de åtgärder, som sedermera företogos för åvägabringandet af verklig stadga och enhet i rättstafningen.[2]

»Den förste anledning til sådant olagh begyntes oförmärckt uthi Drottning Christinæ sidste regiments åhr, då så månge Frantzoser iemte andra fremmande i landet kommo och deras språk blef så högt skattat, at uthi hofwet föga annat hördes än Franska och den, som något wille gälla, måste sigh deruthi öfwa. Sij, det giorde, at man om Swänskan begynte wara något mindre bekymrad. Och såsom sielfwa wårt tungomåhl alt igenom med Fransöskan blef bespeckat, så lades af efter handen den flitiga achtsamhet, man tilförene hade om genere, numero & casu [samt] flexionibus personarum in verbis, och begynte man sedan ibland gemena mannen icke så noga taga den sanskyllige skrijfarten i acht. Doch blef icke deste mindre richtigheten uthi orthographien i Cantzelliet och de förnämste Collegier i sitt wärde, så ock i Booktryckeriet, granneligen i acht tagen in til några och tiugu åhr sedan.[3] Migh kommer ihogh, at icke för så lång tijd sedan, då sal. Kongl. Rådet Her Edward Ernsteen war Hoff-Cantzeler,[4] inhändigades honom een skrift, som en cantzellist (den iag lemnar onämd) efter den nagelnya tokota skrijfarten hade uthprentat, hwilket den sal. Herrn så miszhagade, at han mycket miszlynt frågade, ho den war, som hade fördristat sig sådan wanskrift at upsättia; wardt och ganska förtörnad deröfwer, seijandes, at en sådan otijdig skrifware borde stellas til förhöör och för en sådant sielfswåld straffas ock, der han sig intet ändrade, settas ifrån tiensten. Hwilket ock wisserligen wore skedt, om icke den redelige Herren (som vthi skrifwande war mycket noga och achtsam) sedan uthur Cantzeliet til högre embete hade warit kallad. Men huru gick det då til, at orthographien så förföll.[5] Störste och förnemste orsaken til den förwanskning war,

---

[1] Jfr t. ex. de i bil. I bifogade bref från Gustaf II Adolfs och Drottning Kristinas tid.

[2] *Urban Hiärne* i »Orthographia Svecana eller den Retta Swenska Bookstafweringen, stelt i ett samtal emellan Neophilum och Eustathium», pp. 10—12.

[3] De två följande meningarna förekomma på p. 9 i Hiärnes arbete, men äro här införda för att fullständiga skildringen.

[4] *Ehrensteen, Edward,* 1620—86, Kongl, sekret. vid utr. ärendena 1655, kansliråd 1671, hofkansler 1674, president i Wismarska tribunalet 1680, men öfvertog ej denna befattning, Kongl. Råd 1683.

[5] *Neophili* spörsmål till den berättande *Eustathius.*

at man antog til Cantzelliets tienster en hoop ungt folk, de der hade ringa studier och icke förstodo grunden, uthan skrefwe och raffsade så fram, som det rann dem i sinnet; derpå följde, at man icke så noga ansade, om det war rett eller galit, allenast det blef snart färdigt. Hwartil sedan mycket halp, under de swåra krigstijder (såsom krigh och örligh alting föröder, alla wackra och lofliga konster och wetenskaper förqwäfwer och undertrycker), at all den förra flijt, som ett onödigt ting förachtades: warandes man nögd, när syslorna medelst så stora förändringar dågeligen ökades, at man hindte uth med arbetet, så at det war färdigt, hwad Secreteraren och Collegium fordrade. Deraf hände ock omsider, at ibland 30 eller 40 woro neppligen tre, som höllo ett, och at alt kom i willerwalla. Men såsom lijkwäl några woro, som sågo, hwad på denna oiemnheten entlig wille föllia, och at således i tijd behöfdes rettelse, togo de sig före, sedan den retta skrijfarten war mestedels kommen i förgätenhet, at inrätta henne, så godt som de den förstodo. Serdeles war der en (B), som elliest intet war så oäfwen och temligen flitigh uthi Tyska böckers uthtolkande. Denne tyckte sig weta något meer än andre; understodh sig så först at begynna sin reformation igenom några wissa bokstäfwers utslutande.[1] Sij,

[1] *Brask, Petrus*, »Lincop.—Gothus», 1649(?)—95(?), öfversatte från tyskan dels psalmer, dels andra arbeten, bland hvilka *Pufendorfs* »Inledning til historien ang. the förnähmste rijker och stater, som för tijden vthi Europa stå opprätte» och »Innledning till Swänska historien med där till fogad ökning, ställt emot en fransos, Antoine Varillas benämnd». Hans ortografi öfverensstämmer i de äldre arbetena med det gamla bruket och närmar sig äfven detta i hans senaste skrifter, hvaremot han i den nyssnämnda öfversättningen af Pufendorfs »Innledning till Swänska historien», tryckt år 1688, grundligt afviker från det samma. — Att Hiärne på detta ställe verkligen syftar på Brask framgår af en i Palmsk. saml. i Upsala bibl., Philol. T. 34 pp. 661—678 4:o, befintlig afskrift af Hiärnes »Undertiänstl. och oförgripelig swar til de fråger, som af Hans Högwyrdigheet H:r Biskopen Doctor Spegel äro öfwersende angående Orthographien», hvari bl. a. yttras: »Med rätta skulle Orthographien af Kongl. Maij:t siälf eller des Cantzelij dirigeras och icke hwar ock en nyfijken stå fritt att böija henne effter sitt egit hufwud. *Såsom med Brasken aldraförst skedd*[e], sedan med sahl. Örnhielm, som alt förlångt gik i galnune, yttermera mag. Swedberg och entligen en, iag wet icke hwad för en, Kelman (ɔ: Tiällman), hwilka hwar effter sin egen drägt hafwa förwänt swänska orthographien, den ena så, den andra åter annars, hwilket är res mali exempli och borde intet lijdas. Hwad mig angår, har iag allenast welat wijsa, att de gamble hafwa warit ju så kloka som wåra novatores, *och detta allenast giort till mitt egit nöije* . . .»

Till stöd för våra uppgifter om Brasks vexlande ortografi meddela vi nedan ett par kortare utdrag ur tvänne af hans senare arbeten. Af det första utdraget framgår, att han icke blott förstod sig på att »utesluta vissa bokstäfver», utan äfven kunde tillägga sådana på andra håll.

»Komm dät alltså wid Lützen till ehn blodig drabbning, hwarest dät Swänske fotfolket i förstone kastade fiendens batailloner med stor tapperhet öfwer ända og fiendens stykken sig bemäktigade. Men då rytteriet ikke kunde komma så snart öfwer flott-grafwen, red Konungen framm för Smålands regementet og förmante ryttarne att föllja honom friskt efter: siälf satte han tillika med Härtig Frantz Albrecht af Sachsen-Lauenburg förut an og miste lifwet, innan hans folk efterkomm. — — — När Konungens död blef ibland hopen kunnig, läto soldaterne ikke falla modet, utan blefwo

således kom först den frijheten up at ändra det gamla och införa något nytt. Strax derefter kom en Aquilius, som tog sigh ännu större myndighet, efter [som] han war blifwen en Censor librorum.[1] Han föll med hufwudet genom dören, och i stellet at wara *Censor*, det är, at gifwa acht uppå, at intet måtte tryckas, som war emot religionen och goda seder, och at intet förargeligit, otienligt eller oanständigt måtte komma i dagsliuset, så blef han en *Corrector*, gåendes alt annat förbij, togh sig före at corrigera och förwända bokstäfwerne, *o* till *å*, *e* till *ä*, *ch* till *ck* och så bortåth, alt efter sitt enwijsa hufwud, så at hans Orthographia blef een Cacographia. — — — Man läse elliest några böcker, dem han haar öfwersedt, hwilke i hans tijd trycktes; hwaribland man ännu finner den tractaten om Fontanger och blotta brösten.[2] — — — Han hade åtskilliga Apinior, som honom efterhermade, merendels uthi Bröllops- och Begrafningsverser, hwilke så stafwades, at man intet wiste, om det war Swenska eller Rothwelska.[3] Entligen när på detta drawelswäsendet intet wille blij någon enda, uthan det togh meer och meer

---

fast mera förgrymmade og anföllo fienden med grufwelig ifrighet, denn de uppå alla sidor flyktig giorde. Dokk wågade fuller fienden åter en dust, sedan Pappenheim, hwilken Wallenstein hade ifrån Hall[e] tillbaka kalladt, med friskt folk ankomm. Men då berörde Pappenheim fikk ett dödeligit skått, weko de keyserlige till ryggia og lemnade åt de Swänske segren, hwilken med denn oförliklige Konungens mistande mer änn allt för dyrt kiöpt war. Uppå walplatsen blefwo inn emot niotusende räknade, som uppå både sidor omkomne woro. Natten og stor trötthet tillät ikke, att man fikk fienden efterjaga, hwilken uti mörkret till Leipzig og sedan fort Böhmen bortflydde. Anförandet öfwer denn Swänska krijgmakten tog Härtig Bernhard på sig, hwilken, för änn samma åhret gikk till ända, Sachsiske landet ifrån de keyserlige rensade». — *Innledning till Swänska historien* etc. (1688) pp. 705—707.

»Den store Alexander, sedan han det Persiske rijket sampt heela Asien hade kufwadt och lagt under sin lydno, önskade på sidstone en ny werld, den han i lijka måtto [er]öfra och winna måtte. Men döden wijste honom wederspehlet, då han sin regerings-åtrå tillijka med sitt wälde uthi en trång och mörk graaf hemma måste.» — *Den anderijke italiänerns Johannis Baptistæ Gudelige betracktelser* etc. (1694), »förethal».

[1] *Örnhielm, Claudius Arrhenius,* 1627—95, hist. prof. i Upsala 1668, assessor i antiquitets-koll:m 1669, rikshistoriegraf 1679, censor librorum 1689. Om hans författareskap se *Wieselgren,* a. st. III pp. 336—337.

[2] »Wällustens twenne Blåsbälgor, neml. den höga Fontangen okk de blåtta brösten», efter en tysk skrift af sign. *Ernst Gottlieb,* öfvers. af *Nicolaus Bergius* (då pastor vid franska luth. församl. i Stockholm, sedermera superint. i Livland, † 1706). Till prof på dess ortografi meddelas slutet på företalet, så lydande:

»Läs okk lät ditt Sinne böja
Från alt werdsligt Prål okk Prakt.
Tänk på Gudh. Lät Tu tig nöja
Åt en ärbar Skrud. Guds Makt
Elliest uti hämnd utbrister,
Krig, dyr Tid okk Plågor all.
Skill tig wid de forna Brister,
Blid han tig då wara skall.»

[3] *Bernh. von Beskow* har i »Minne af landshöfdingen, vice presidenten och förste arkiatern Urban Hjärne» — Sv. Ak:s Handl:r XXIX, p. 141 — eget nog tillämpat H:s omdöme om Örnhielm på biskop Jesper Svedberg.

till, wardt iag förorsakad at leggia häremot en skrift, upteckiandes i korthet några reglor til det sanskyllige Swenska uthspråket, och lefwererade dem åth sal. Cantzellirådet Herr Åkerhielm,[1] som detta emottogh och förwarade.»[2]

Den teckning, Hiärne här lemnat af orsakerna till det gamla stafsättets upplösning, torde äfven i hufvudsak vara riktig. Det synes oss likväl, som om han icke bort underlåta att något framhålla den inverkan, som den föregående tidens omfattande historiska och språkliga arbeten otvifvelaktigt utöfvat på de nyare åsigterna om ortografien.[3] Särskildt är det mer än sannolikt, att Örnhielms nitälskan för spridningen af dessa åsigter hade sin grund i den vigtiga del, han tagit i antiqvitets-kollegiets arbeten.[4] — Likaledes torde med fullt skäl kunna ifrågasättas, huruvida Hiärne icke misstagit sig något med afseende på tiden för de ortografiska afvikelsernas första framträdande inom den *tryckta* literaturen. Redan den s. k. Drottning Kristinas bibel af år 1646 vitnar mer än nog, att den gamla rättstafningen, hvilken företrädesvis finnes bevarad i Gustaf Vasas och Gustaf II Adolfs bibelupplagor, icke blifvit »i Booktryckeriet granneligen i acht tagen in til några och tiugu åhr sedan» — räknadt från år 1717, då det åberopade arbetet utkom.[5]

---

[1] *Åkerhielm, Samuel,* d. ä. 1639—1702, använd i diplomatiska värf 1672—74, sekret. i kansliet 1676, kanslиråd och öfverdir. för postväsendet 1697, statssekret. 1700.

[2] Jfr nedan pp. 26—27 och not. 2 på den sistnämnda.

[3] Att Hiärne dock icke förbisett sammanhanget mellan de nyssnämnda lärda arbetena och nyheterna inom ortografien, finner man af en senare, ännu otryckt skrift af hans hand, nämligen »Oförgrijpelige tanckar och skählige anmärckningar öfwer Biskoppens i Skara, Doctor Jesper Swedbergs åhr 1719 den 13 Maji af trycket uthgångne otijdige Heders Försvar angående thet Swenska Språkets rätta skrijf-arth, Förra och Senare Dehlen», hvilken finnes dels i orig. i Upsala bibl. (*Lind,* a. st. p. 54), dels i en slarfvigt verkstäld afskrift i K. B. Här yttrar Hiärne nämligen — på tal om bibelrevisionen under Carl XI:s regering — att, sedan denna blifvit afslutad, uppstod frågan om ortografien, »emedan det vanliga sättet, som uti konung Gustaf den förstes tid var antaget och *intill år 1680 brukadt,* utan någon mogen orsak skadligen af *nymakare* (:novatores:) var ändradt, derutinnan desse dock sjelfva mycket oense voro, såsom auktoren [Hiärne] i sitt samtal (:dialogo:) omrört, derigenom det gamla småningom kommit i vanvördnad och förgätenhet, *emedan våra lärda, den ene ett, den andre ett annat sätt uppdiktade* — — —».

[4] Jfr föreg. sida not. 1.

[5] Se bil. II, der en jämförelse mellan utdragen ur 1618 och 1646 års bibelupplagor lätteligen visar, att man redan i den sistnämnda bibeln bl. a. ofta bortkastat *h* efter *d* och *g* (ex. *morgonen, hade*), fördubblat konsonanten *m* mellan två vokaler (ex. *kommo, timma*) samt betydligt utvidgat bruket af *ä* i st. f. *e* (ex. *sände, fåfänga, män, främste*). — Vissa ännu större afvikelser träffas i den vårdslöst tryckta Wankijfska bibeln af år 1688 (t. ex. *iag, mig, tig, mycket* o. s. v.). Om ortografien i båda dessa biblar, liksom

Af Hiärnes uppgift, att han ansåg sig »förorsakad at leggia . . . en skrift» mot nystafvarnes öfverdrifter, kunde man vara frestad att draga den slutsats, att det var från honom, som reaktionen allraförst utgick. Kanslikollegii ännu bevarade koncept-protokoll [1] gifva emellertid vid handen, att detta icke var förhållandet. Långt innan Hiärnes skrift aflemnades till sekreteraren Åkerhielm, hade nämligen kollegium varit betänkt på åtgärder för att få ett slut på den uppkomna förbistringen i stafsättet. Första gången, då någon öfverläggning härom synes hafva blifvit hållen, var den 6 juni 1691. Det anmärktes då — på tal om censor librorum Örnhielms verksamhet inom antiqvitets-kollegiet — »att den ortografien, han brukar i svenskan, vore något särdeles och ovanligt och att *flere andra* jämväl taga sig licentiam och auktoritet ett och annat nytt i skrifvande — *quorundàm aliorum sed præcipue ejus exemplo* — att införa. Det tycktes [derför] vara väl, att en likformighet uti svenska ortografien kunde iakttagas, och en nyttig ting att tänka på medel, huru detta måtte kunna blifva verkstäldt och [derigenom] förekommas, att ej vidare oredor sig härutinnan måge inrita.» Under diskussionen upplystes af kanslipresidenten, gr. Bengt Oxenstierna, [2] att »professorn i Upsala P. Lagerlööf hade nu för händer att förfärdiga en svensk grammatika eller ock några scripta till språkets så mycket bättre utöfvande». Han syntes dertill »vara beqväm och dervid kunna något uträtta». Då hans exc. härom talat med Kongl. Maj:t, hade denne »sig sådant väl låtit behaga». [3] — Något beslut blef denna gång likväl icke fattadt, utan synes man funnit för godt att afvakta resultatet af prof. Lagerlööfs arbeten.

i Brasks förut nämnda öfversättning af Pufendorfs Svenska historia (från år 1688), gäller, att den motsäger den närmare bestämda uppgift om tiden för de ortografiska oregelbundenheternas framträdande inom den tryckta literaturen, hvilken Hiärne p. 9 lemnar. I sin senare skrift — jfr p. 22 n. 3 — har Hiärne derför äfven utbytt årtalet 1690 mot 1680.

[1] Dessa äro dock för 1690-talet långt ifrån fullständiga: så afbrytes t. ex. 1695 års protokoll midt uti öfverläggningarna den 29 november, och af 1697 års prot. finnes intet i behåll efter den 4 maj. Större och mindre luckor förekomma för öfrigt flerestädes.

[2] *Oxenstierna, Bengt,* 1623—1702, son till riksskattm. Gabriel Bengtsson O., presid. i Wismarska tribunalet 1652, riksråd och kansliråd 1654, gen.-guv. i Livland 1662, ånyo presid. i Wism. trib. 1665, å nyo rikskansliråd 1671, för tredje gången presid. i Wism. trib. 1673, kanslipresident 1680.

[3] Om Carl XI:s intresse för språkets vårdande vitna äfven hans bref till Göta hofrätt den 5 oktober 1683 och till Svea hofrätt den 15 november 1684, med förbud för hofrätterna att i sina domar, förklaringar, bref och resolutioner anföra vare sig främmande lagar eller språk.

Emellertid upptogs samma fråga ånyo i början af följande år, äfven denna gång med särskild tanke på Örnhielm. Denne hade nämligen, såsom tjänsteman i antiqvitets-kollegiet, bl. a. haft i uppdrag, att på latin och svenska öfversätta Emmanuele Tesauro's italienska historia om Gothernas och Longobardernas bedrifter i Italien. Arbetet härpå led nu mot sin fullbordan och tryckningen skulle påbörjas,[1] men boktryckaren ville gärna, att det dessförinnan skulle blifva öfversedt, och önskade för öfrigt veta, om det skulle »blifva upplagdt *efter hr Örnhielms nya svenska orthographia*». Man skulle väntat, att kollegium nu bestämdt uttalat sig emot användandet af nämnda stafsätt: emellertid meddelar protokollet allenast, att »det förmentes, att fastän Örnhielm är censor, kunde dock detta och andra hans verk i kansliet af någon, som det blifver anbefaldt, igenomses, förrän de blifva publicerade genom trycket». [2] Deremot gaf denna sak kollegium anledning att föra talet på prof. Lagerlööfs nyss omtalade arbete i svenska språket, hvarvid det omnämndes, att han begärde understöd för tryckningen af det samma. »Men det hölls före vara rådligast att, förrän sådana saker kommo i dagsljuset, de blifva väl öfverlagda och skärskådade, kunnandes verket, när det är färdigt och efter auktorens tycke utarbetadt, blifva hitskickadt till kansliet att ses, om eller hvad dervid kan vara att påminna. Härhos diskurrerades, att det vore en god och nyttig ting, om man hade något visst att rätta sig efter och följa i svenska språket. *Den svenskan, som tid efter annan är vorden brukad i kansli-*[*et*], *är mycket omskiftelig och föränderlig, varandes deruti först många danska och sedan tyska och fransyska termer och arter att skrifva inkomna.* Uti den bibeln, som i konung Gustaf Adolfs tid är utgången, finnes temlig[en] ren och god svenska. Gamle rikskansleren grefve Axel Oxenstiernas svenska bref äro ock mycket väl skrifna, fastän han ibland betjänar sig af latinska termer. Högloflig i åminnelse konung Gustaf Adolfs egen uppsatp af svenska bref, hvilka i archivo hafvas i förvar, äro träffeligen väl stiliserade. Men så förmentes, att inga af sekreterarnes bref, som man ser i arkiven, skola öfvergå de svenska brefven, som Lars Nilsson, Tungels broder, [3] har

[1] Ett utdrag af detta arbete utgafs sedermera af Jacobus Röding 1747.

[2] Jfr koll:i prot. 1691 d. 6 juni, der det yttras, »att Örnhielm ej gärna ville låta censurera sina verk och det han skrifver genom någon annan».

[3] *Nilsson, Lars,* med slägtnamnet Tungel, 1582—1633, äldre broder till den bekante hofkanslern Nils Tungel, »sekret. af staten» 1621, efter flere diplomatiska uppdrag resident vid Kur-sachsiska hofvet 1631.

uppsatt. Högbem. konung Gustaf Adolf skall ock med honom och Salvius [1] (som på en tid voro hans sekreterare) hafva varit mycket satisfait och förnöjder.» Men vid detta tankeutbyte stannade man äfven för den gången.

Det dröjde likväl icke länge, innan samma ämne ånyo kom före och, som det tycktes, lofvade att medföra ett resultat. Närmaste anledningen dertill var, att prof. Lagerlööf, enligt hvad sekret. Åkerhielm den 31 mars meddelade, nu inkommit »med begynnelsen af sin traktat om svenska språket». Han hade skrifvit denna på latin, »efter [som] han deruti bättre kunnat hafva terminos», men ville »strax på svenska derefter formera korta regler, som kunna tjäna en och annan till rättelse», när han blott fått höra, att det nu insända blifvit öfversedt och gilladt. Han hade jämväl frågat, »om han antingen skulle supplicera till Kongl. Maj:t, att Hans Maj:t i nåder behagade förordna några, som detta hans arbete öfverse och skärskåda, eller ock om han derom Kongl. kansli-kollegium skulle anlita, men» — tillade sekret. Åkerhielm — »*det hoppas han att ej blifva härmed remitterad ad ordinarium censorem*».[2] Detta ansågs äfven billigt, hvarjämte koll:m uppdrog åt kanslir. Bergenhielm [3] och sekret. Åkerhielm att genomgå Lagerlööfs

[1] *Adler-Salvius, Johan,* 1590—1652, Gustaf II Adolfs handsekret., hofkansler 1634, »Sveriges rikes legat» i tyska riket 1638, riks-kansliråd 1648.

[2] Det följande meningsutbytet förtjänar att in extenso återgifvas:

Gr. B. Oxenstierna: »Effter han [Örnhielm] uthi dätta fallet är af een särdeeles mehning, som eij kommer öfwer eens mz månge andres, så synes han wähl derifrån kunna dispenseras».

Sekret. Åkerhielm: »Dät wore gott, om D:rs Excell:ier wille yttra sigh, hvilke D. Exc:ier förmehnte kunna förordnas at öfwersee och censurera dätta Profess. Lagerlööffz arbete».

Deras Excell:er: »H. H:r C[anc.] R. Bergenhielm torde wähl taga på sigh, när tijden så tillåter, at gå igenom dätta och seedan seija därom sijne tankar. Secret: Åkerhielm kunde dät och giöra».

Kanslir. Bergenhielm [sågh uppå dän skrifften som af Profess. Lagerlööf war inlefwererat och sade]: »iagh har wähl lust dänsamma at genomläsa, effter iagh seer, at den eij är widhlyfftigh och elliest skrefwen på godh Latin».

Sekret. Åkerhielm: »Om icke något härom kunde communiceras mz S[ecr.] Hadorph, Magist: Vult eller andre, som iämwähl torde wetta at gifva något widh handen, som kunde wara tieneligt at i acht tagas widh dätta tillfälle».

Gr. Gyldenstolpe: »Där man så skulle willia procedera, är befruchta, at wärket torde giöras widlyfftigt och dragas längre uth, än man gärna wille».

Sekret. Åkerhielm: »Kanskee dät wore eij ogagneligit at hööra deeres raisoner och skähl, som äre uthi een annan mehning om skrif-arten, huru dän bör wara. At nu snart något wist Reglemente giöres häruthinnan och authorizeras, synes wara mycket nödigt, emedan dät besynnerliga maneeret, som man för någon tijdh seedan har begynt, nu mycket tager öfwerhanden.» —

[3] *Bergenhielm, Johan,* 1629—1704, landsh. i Upsala län 1677, kansliråd och statssekret. 1684, hofkansler 1693.

arbete och sedermera deröfver meddela kollegium sina tankar. Förgäfves föreslog sekret. Åkerhielm att några representanter för de nyare åsigterna, såsom »sekret. Hadorph [1] och mag. Vult [2],» skulle få del af Lagerlööfs åsigter.

De båda censorerna gjorde sig synbarligen ingen brådska. Annu efter ett halft års förlopp hade de icke gifvit kollegium del af sin mening om det förevarande arbetet. Detta tyckes åtminstone framgå af det korta meningsutbyte i detta ämne, som föreföll vid kollegii sammanträde den 3 oktober s. å., då kanslipresidenten, gr. Oxenstierna, kom att nämna, att prof. Lagerlööf hade »ett nyttigt och vackert verk om det svenska språket under händerna, viljandes gärna till sin säkerhet hafva Kongl. Maj:ts befallning att göra och undertaga sig sådant». Sedan gr. Gyldenstolpe härpå endast svarat, att, såsom detta är ett gagneligt och berömvärdt arbete, så meriterar det väl på allt sätt blifva befordradt», anmärkte sekret. Åkerhielm, att det, som Lagerlööf redan framvist angående den svenska ortografien, vore vackert, men att han säger sig hafva förnummit, »att andra jämväl och [särskildt] assessorn Hiärne något uti sådana saker skola hafva utarbetat», af hvilket han önskade få del. På gr. Oxenstiernas inkast, att »assessor Hiärne kunde åter blifva delaktig af det, som Lagerlööf har skrifvit», svarade sekr. Åkerhielm, att »Lagerlööf ser det gärna, att han kan hafva tillfälle att resonnera med någon, som är kunnig i sådana saker». Äfven kanslir. Bergenhielm sade sig hafva genomläst Lagerlööfs skrift och funnit den »väl och vackert utarbetad». Vackra ord sparades således icke; men något beslut, som kunnat föra saken framåt, hördes deremot icke af.

Härmed afstannade nu för en längre tid kollegii öfverläggningar i detta ämne, och detta, oaktadt behofvet af stafsättets ordnande kort derefter synes hafva blifvit af antiqvitetskollegiet framhållet till och med inför Kongl. Maj:t själf. Man finner nämligen, att sistnämnda koll:m, bland sina i slutet af år 1692 afgifna *underdåniga påminnelser,* bland annat anfört huru som »i några åhr en hoop ynglingar hafva sig företagit att annorlunda stafva wårt Swenska språk, än det i wår gambla bibel och alla sedermehra Svenska böcker är skiedt, hvar

---

[1] *Hadorph, Johan,* 1630—1693, assessor i antiqvitets-koll:m 1667, sekret. derstädes 1669, riksantiqvarie 1679.

[2] *Vultejius, Johannes,* 1639—1700, stamfader för slägten Vult von Steijern, mag. i Upsala 1668, öfverhofpred. hos enkedr. Hedvig Eleonora, kyrkoh. i Riddarholmsförs. 1679.

igenom icke allena presterskapet, uthan många andra sig högeligen förarga, såsom *åkk* för *och* eller *ock*, *Ståkkhålm*, *härrä*, *de* för *dhe* eller *the*, *fadär*, *modär* för *fadher*, *modher* och många oräkneliga ordh, wärre stafwade, än en klook menniskia bör göra, hwilken osedh iämwäl infräter sig i Cantzliet och lärer dher taga öfverhanden som annorstädz, om det icke förekommes, hvarföre wore af nöden, att Kongl. Cantzliet förmåtte ett förbuds-placat på sådant, eljest lärer dhet förorsaka med tijdhen en stor confusion i wårt språk.»[1]

Under mer än tvänne år, eller mellan den 3 oktober 1692 och den 11 december 1694, synes kollegium blott en enda gång hafva återkommit till detta ämne. Detta inträffade den 14 oktober 1693, då kollegium började sitt sammanträde med att tala om »det, som prof. P. Lagerlööf hade skrifvit om svenska språkets orthographia, och förmentes detta scriptum vara hos h:r kanslir. Bergenhielm». Denne svarade, »*det han ej rättare kunde påminna sig*, än att han detsamma prof. Lagerlööf i somras hade igenlefvererat, men ville bättre se derefter». För öfrigt »förmältes, att Urban Hiärne, assessoren i Bergscollegio, hade ock något skrifvit om samma materia, som går något ifrån Lagerlööfs mening i somt.[2] Dock såsom deras sentimenter väl skulle kunna jämkas tillsammans, så vore godt, om någon bägge dessa skrifter till den ändan ville öfverse. Och fanns omsider godt att anmoda herr Olivecrantz — som jämte den capaciteten, som han uti många andra saker hade vist, alltid har beflitat sig att skrifva en god och ren svenska — att taga dessa bägge scripta till sig och göra dervid remarquer».[3] — Huruvida Olivecrantz sedan verkligen kom att granska Lagerlööfs och Hiärnes skrifter, känna vi icke; men säkert är, att Lagerlööf åtminstone fick del af Olivecrantz' åsigter rörande rättstafningen.[4] Att äfven Urban Hiärne med-

---

[1] Antiqvitets-koll:i Handlingar (förvarade i Statens historiska museum), vol. XI, fol. 176; förut meddeladt af von Beskow, Minne af landshöfdingen, vice presidenten och förste arkiatern Urban Hjärne, i Svenska akademiens handlingar ifrån 1796 del. 29 p. 140 n. 37.

[2] Häraf vill det synas, som hade Hiärne först efter den 3 okt. 1692 och sannolikt icke så långt före det nu hållna sammanträdet aflemnat sin omnämnda skrift till sekret. Åkerhielm.

[3] *Olivecrantz, Johan*, 1633—1707, son till ärkeb. Paulinus Gothus, använd i åtskilliga diplomatiska uppdrag 1658—79, ståthållare i Reval 1680 och icke långt derefter gen.-guv. öfver Drottn. Kristinas domäner.

[4] Såsom förut, p. 16 not., är omnämndt, har Lagerlööf i den första af sina afhandlingar om ortografien redogjort för Olivecrantz' åsigter i detta ämne. De regler, denne förordade, indelar han i *generalia* och *specialia*. De förra voro trenne: »1. Usus scribendi hodiernus non est fidus orthographiæ

delat Lagerlööf sina tankar i detta ämne, bekräftas af L:s eget uttalande härom.[1]

Först den 11 december 1694 synes kollegium åter hafva tagit frågan om stafsättets stadgande i mera allvarligt öfvervägande. Af den diskussion, som då ägde rum och hvilken vi nedan[2] återgifva, framgår, att kollegium ännu icke hade

---

magister — — — inprimis quia est ipse varius; 2. Variatio significationis per se non variat vocum orthographiam, nisi alia concurrant; 3. Rectius autem tutiusque respiciendum est: primo quidem ad ipsum linguæ nostræ genium, ex ejus primordiis repetitum; inde vero ad derivationem et deflexiones singularum vocum; denique ad analogiam similium.» — »Specialia» åter, hvilka förete åtskilliga egendomligheter, torde framgå af följande exempel: *af, graf, staf* (ej *ff*); *hafa, gräfa* (ej *hafwa, gräfwa*, ännu mindre *hawa, gräwa*); *sägia, drögia, lögie, nögie* (ej *säija, löije;* »licet litera *g* in pronunciando sit lenissimum»); *kuinna, kwäda* (ej *quinna, qwäda*); *hugsen, aksul* (ej *huxen, axul*); *flöia, ögsa* (ej *flygia, yxa*); *Guds* (ej *Gudz*); *faer, moer* (ej *faar, moor*); ogillade för öfrigt vokalfördubblingen; *kåhl* (*kål?*). Lagerlööf erkände riktigheten af dessa regler, men fruktade att skrifsättet *faer, moer* »repugnet usus et politiorum aurium consvetudo». *Lagerlööf*, a. st. pp. 120—125. — Äfven hans fader, ärkeb. Paulinus, hade, tyckes det, egendomliga åsigter om rättstafningen: åtminstone uppgifver *Hiärne*, Orthographia Suecana, p. 92, att P. var alltför frikostig med »tilblåsningar» af *h*, »felandes der vthi, at han intet satte dem på sitt retta rum *efter* vocalem, vtan frammanföre», såsom *whana, mhera, fhå* etc. (jfr P:i »Tröste-Clenodium», tr. 1646).

[1] »Gratulor quoque mihi, quod vir nobiliss: reverentissimusque Urbanus Hierne — — — qui suas de orthographia Svecicæ linguæ observationes doctas atque ingeniosas mihi legendas humanissime præbuit, meis hisce qualibuscunque calculum suum, quem magni façio, adjecerit. Id unum me monuit vir optimus . , . . . aliter scribendam esse copulam *och*, et, quando significat etiam & aliter quando simplicis copulæ vicem præstat. In priori significatu enim scribi debet per *ck* . . .» *Lagerlööf*, Observationes in linguam suecanam pp. 125—126. — I sammanhang härmed må nämnas, att äfven *Swedberg* biträdt L. med råd och upplysningar i och för detta arbete ib. p. 227.

[2] *Gr: Gyldenstolpe:* »Man hafwer här åthskillige reesor tahlt om Orthographien i Swenskan eller rätta arten at skrifwa Swenska, och at dän borde wara lijkformig öfwer alt, så at icke snart dän eena, snart dän andre, efter egen godtyckio och sielfftagen myndigheet, däruthinnan tillstaddes at begynna något nytt och owahneligit. Professoren Lagerlöff har iu hafft för sigh ett sådant wärk, hwadh månde därmädh lijda?»

Sekret. Åkerhielm: »Han iemwähl och Assessoren Hierne hafwa bägge häruthinnan giordt wackert arbete, iagh troor och at dee temmeligen skohle komma öfwer ens mädh hwarandra: dät torde wara gott, at dee träda tillsammans och därom conferera. Dät lärer gå långsamt om dätta skall skie i Cantzliet. Lagerlöff har hafft dät förslaget at uthgifwa sitt arbete præliminariter disputations-wijs.»

Gr: Gyldenstolpe: »Jagh weet intet, om dät lärer behöfwas eller wara kortaste wägen: uthan effter man bör hemma dän licencen, som een och annan sigh tager at införa hwadh skriff-art i Swenskan, som honom lyster, och dät är otieneligit och orimmeligit, at dän eena skall skrifwa Swenske på dät sättet, dän andre på annat, så tyckes migh wara högnödigt, dät man eij längre dröijer at giöra häruthinnan något wist afftahl och sluut, kunnandes till dän ändan förbem:de Assessor Hierne mädh Professoren Lagerlöff (:som nu inter ferias torde bäst hafwa tijdh:) komma tillhoopa, och iemwähl någre af Cantzliet wara därhoos. När man sigh nu således

sig bekant, att Lagerlööf just då utgifvit sin första disputation öfver rättstafningen. Sedan man beslutit sig för tillsättandet af en kommission för frågans handläggning, öfvergick man till att tala om de personer, »som jämte assess:n Hiärne och prof. Lagerlööf skulle sig förbenämda verk företaga. Nämndes om herr Olivecrantz, att han alltid hade skrifvit god och ren svenska. Förmentes ock, att Leyonmarck[1] skulle kunna framkomma med några härtill ej otjänliga påminnelser. Det stannade dervid, att *herr hofkansleren bar. Bergenhielm sig häröfver direktionen skulle påtaga och jämte herrar sekr:ne Åkerhielm och Leijonstedt*[2] *om förberörda verk konferera med herr assess:n Hierne och prof:n Lagerlööf.* Af herr Örnhielm och mag:r Vult kan man förnimma, hvad skäl och grund de hafva till den svenska ortografien, som de synas vilja introducera. När man nu ett och annat har jämfört [och] öfverlagt och sig förenat om en viss art att skrifva svenska, varandes sådant uti en god form sammanbragt, så kan det sedan här uti kansliet blifva framvist och då den anstalten göras, att sådant öfverallt införes och tjänar allom till rättelse, hälst dem,

om något upsatt hafwer föreenat, kan sådant här blifwa framwijst och sedan autoriserat.»

Gr: B. Oxenstierna: »Wist är dät een tienelig saak, at Swenskan blifwer på eenahanda sett skrefwen och håller iagh äfwenledes wara heelt och hållet nödigt, at nu något Reglemente häruthinnan giöres, så at man kan wetta, hwareffter man sigh uthi dätta fallet skall kunna hafwa at rätta. Uthi Konung Johans tijdh och något seedan har man skrifwit godh Swenska.

Hoffkansl. Bergenhielm: Dän tijden hafwa infinitiva mycket lychtats uppå *e*. Uthi dän Bibelen, som uthi Konung Gustaff Adolphs tijdh in Folio är uthgången, finnes een godh Swensk Orthographie.

Gr: B. Oxenstierna: »Dee brefwen, som H:r Axel Oxenstierna, Per Baner, Salvius och [Lars Nilsson], Hoff-Cantzlerens Tungels Broder hafwer skrifwit, äre författade på godh Swenska. Kunnandes man wähl hafwa godh rättelse af däm, om dee blifwa genomsedde och af någon mädh beskeed extraherade, hwilket Schmedman eller någon annan kan comitteras.»

Sekret. Akerhielm: »Jagh mehnar, at Secreteraren G. Bergenhielm lärer hafwa uptecknat een stoor hoop mädh ordh, hwarom alle eij komma öfwerens, huru dee böra skrifwas.»

Gr: B. Oxenstierna: »Sådant kan och gifwas widh handen, at Commissionen sigh iemwähl därom förenar.»

Sekret. Leijonstedt sade, »at uthi dän nys uplagde Swenska Psalmbooken, wore många saaker så till Orthographien som elliest influtne, som torde giöra dät, at dän, som dänsamma har uplagt, eij lärer däraf hafwa synnerligen stoor profit.

[1] *Leijonmarck, Sven,* 1649—1728, krigsfiskal 1683, sekret. i riksarkivet 1686, pres. i Åbo hofrätt 1701—21, tit. landshöfding.

[2] *Leijonstedt, Anders*, 1649—1725, son af apot. Simon Wolimhaus, hvilken jämväl var stamfader för slägten Gyllenborg, led. af reduktionsverkets exekutionskommission 1685, hofråd hos enkedr. Hedvig Eleon. 1701, envoyé i Berlin 1703, kansliråd 1710, landtmarskalk 1719, riksråd och pres. i kammarrev. s. å. Har äfven skrifvit åtskilliga skaldestycken.

som några verk på vårt svenska språk vilja låta komma i dagsljuset, och dem, som här uti kansliet eller vid domstolarne något hafva att utfärda. Resolverades ock, att bref skulle uppsättas till förenämnda personer, som berörda kommission skola bevista, jämväl ock, att en instruktion för dem skulle författas.»

Denna kommission af språkkunnige män, inom och utom kansliet, åt hvilken kollegium sålunda gifvit i uppdrag att bringa den länge omtvistade rättskrifningen till stadga, kom emellertid sedermera icke att träda i verksamhet. Förgäfves söker man ej mindre förordnanden för de utsedde kommitterade än den likaledes aftalade instruktionen för deras arbeten, och den misstanke, som under sådana förhållanden uppstår, att beslutet icke kommit till verkställighet, bekräftas till fullo af kollegii protokoll för den 29 november 1695. Vid denna tid hade den revision af psalmboken, som sedan flere år tillbaka fortgått, ändtligen kommit till sitt slut, och den nya upplagan skulle snart läggas under pressen.[1] Underhandlingar pågingo derför som bäst mellan kanslikollegium och boktryckarne om vilkoren för erhållande af privilegium på att trycka den samma. I sammanhang härmed upptogs nu frågan om de resultat, till hvilka språk-kommissionen kommit, och detta med så mycket större skäl, som man bland annat anmärkt emot den indragna Svedbergska psalmboken, att dess ortografi väsentligen afvek från det äldre språkbruket, hvilket kommissionen just haft till uppgift att genom bestämda regler fastställa. För att emellertid försvara sina åtgöranden i detta afseende hade Svedberg påbörjat ett arbete angående det svenska stafsättet, till hvilket vi i det följande få återkomma.[2] Att vi här i förbigående omnämna det samma, beror derpå, att den nya öfverläggning rörande ortografiens reglerande, som uppstod vid kollegii sammanträde den 29 november 1695, närmast anknyter sig till detta arbete. Vid nämnda tillfälle upplystes det äfven, att hofkanslern Bergenhielm af andra ämbetsgöromål varit så upptagen, att han ej fått tid att tänka på det särskilda upp-

[1] Jfr *Anjou*, a. st. pp. 504 ff.

[2] »Oförgripelige tanckar om thet Swenska språkets förbättrande uti skrifwande och talande, them enkannerligen til tienst, som Guds församling med predijkande sinnade äro at betiena, wälment upsatte af *Jesper Swedberg*, then H. Skrifts lärare och kyrkioherde i Upsala, åhr 1695 uti decemb. månad.» Denna afhandling finnes i åtskilliga afskrifter i Upsala bibliotek — jfr *Lind*, a. st. p. 51, men har icke blifvit tryckt. En afskrift af samma finnes äfven i R. A.

drag, han haft med hänsyn till stafsättets ordnande. På förslag af kongl. rådet gr. Gyldenstolpe[1] vidblef koll:m emellertid sitt förra beslut om sakens handläggning genom en kommission, och utsågos till medlemmar af den samma, förutom assess. *Hiärne* och prof. *Lagerlööf*, sekret:ne *Leijonstedt* och *Leijonmarck* samt censor librorum *Lillieblad.*[2] Af dessa skulle sekret. Leijonstedt vara kommissionens ordförande. Till ledning för dess arbeten skulle tjäna icke blott bibelupplagan af år 1618, utan äfven det skrifsätt, som inom kansliet brukats på Gustaf II Adolfs tid och särskildt varit användt af Axel Oxenstierna, Per Banér,[3] Adler-Salvius, Gyldenclou[4] och Lars Nilsson (Tungel). I fråga om själfva metoden som borde följas, föreslog kanslipresidenten, »att man gör några kolumner, först sätter ordet, som det uti bemälte bibel finnes vara skrifvet, och sedan der bredvid anmärker, huru samma ord af andra, som passera för goda uti den svenska ortografien, är bokstafveradt: när så skett och de, som äro kommitterade till detta arbetet, om bägge skrifarterna hafva resonnerat, kan man blifva vid den, som de förnuftigt döma vara den bästa».[5]

---

[1] *Gyldenstolpe, Nils*, 1642—1709, sekret. i just.-rev. 1664, ambassadsekret. 1669—75, envoyé 1679, hofkansler 1687, landtmarsk. 1689, Kongl. råd och kansler för Lunds univ. 1690, kanslipres. 1705.

[2] *Lillieblad, Gustaf Peringer*, 1651—1710, ling. orient. prof. i Upsala 1681, kongl. sekret., censor librorum och hofbibl. 1693.

[3] *Banér, Per*, 1588—1644, son till den 1600 afrättade Gustaf Banér, riksråd 1625, lagman öfver Öland och Östergötland 1627, förestod kansliet under Axel Oxenstiernas frånvaro i Tyskland.

[4] *Gyldenclou, Anders*, 1602—65, lektor vid Linköpings gymnasium 1627, prof. i Upsala 1630, »referendarius correspondentiarum» i Gustaf II Adolfs kansli i Tyskland s. å., sekret. i hofkansliet 1635, pres. i Pomm. reg. och hofrätten 1657.

[5] Koll:i prot. för detta sammanträde är, såsom förut nämnts, ofullständigt. Uppgifterna om kommissionens sammansättning och om dess ordförande grunda sig derför ej blott på detta prot., utan äfven på de upplysningar, som ur senare prot. — jft nedan — stå att vinna. Jfr särskildt p. 34, not. 1. Den öfverläggning, som vid förevarande sammanträde ägde rum, återgifves af prot. på följande sätt:

Gr: Gyldenstolpe: »Man förnimmer, at Professoren Schwedberg skall hafwa ett arbete under händer, angående wår Swenska Ortographie; dät wore wähl, at dätsamma snart måtte blifwa färdigt: förän någon betienar sigh däraf, måste dät blifwa hijtskickat till Cantzlijt och här wederbörl. öfwersedt. Huru är dät gångit mädh dän Commissionen, om hwilken här offta tillförene är wordet tahlt och dän H:r Hoff-Cantzleren mädh Secret: Åkerhielm och flere andre till dän ändan skulle sigh åtaga?»

Sekret: Åkerhielm: »Dät war wähl sagt, at H:r Hoff-Cantzleren och Secret: Leijonstedt i synnerheet därom skulle draga bekymmer; där iagh därwidh kunde giöra något gagn och man migh därtill kallade, wille iagh migh eij undandraga at wara därhoos.»

Gr: B. Oxenstierna: »Dät torde wara nyttigt at lööpa igenom dee brefwen, som äre skrefne af Gr. Axel Oxenstierna, hwilka lära finnas uthi archiven: han har warit temmelig curieux at skrifwa iemwähl Swenska.»

Redan i början af det nya året hade kommissionen sitt arbete färdigt. »Vi hafva åtskilliga gånger deröfver varit tillsammans», yttrade nämligen sekr. Leijonstedt den 9 januari, »och nu något utkastat och uppsatt, hvilket kan förekomma,

---

[Hofkanslern bar. J. Bergenhielm inkom.]

Gr: Gyldenstolpe: »Wij hålla nu äfwen uppå at tahla om dät Swenske Ortographie-arbetet, för hwilket H:r Hoff-Cantzleren har låfwat draga försorg och at dät måtte blifwa giordt.»

Hofkansl. Bergenhielm: »Jagh är dageligen occuperat medh een heel hoop andre sysslor, så at iagh eij stort har kunnat tänkia uppå dän förbem:te beställningen.»

Gr. Gyldenstolpe: »Om dätta blifwer ogiordt och liggiande, cumulera wij culpam på oss. Där H:r Hoff-Cantzleren så skulle wara förhindrat, at han eij har tijdh at befatta sigh därmädh, wore gott, at man dät wiste, på dät dän anstalten måtte kunna giöras, at då andra sigh sådant åtaga.»

Hofkansl. Bergenhielm: »H:r Olivecrantz lärer wara nog fallen och hafwa godh tijdh till sådant: Som iagh troor lärer han och allaredan härom hafwa begynt at correspondera mädh Professoren Lagerlöff.»

Gr. Gyldenstolpe: »Om dätta förslaget förr framkommit, hade man då därom kunnat tahla. Dän orichtigheeten uthi Ortographien, som nu nästan dageligen tilltager, är ett malum serpens, hwaruppå ju förr ju häller bör skaffas boot.»

Sekret. Åkerhielm: »Booktryckaren Burchardi är inkommen mädh däss swar på dän skrifften, som Consistorium Holmense emoot honom hoos H. K. M:t har inlagt. Om E:rs Excell:ier så är behageligit, will iagh bem:te Burchardi swar upläsa.»

Gr: Gyldenstolpe: »Dät kan sedan skie; låtom oss nu först giöra ett wist sluut på dät, som wij nu hafwa förehafft! Om H:r Hoff-Cantzleren för andre occupationer eij hinner mädh at sköta ett sådant arbete, så måste man wara betänkt på andre, som ofördröjeligen begynna at läggia handen därwidh. Jagh mehnar, at Secret:ne Leijonstedt och Leijonmarck kunna därtill brukas, iemwähl och Censoren Lilliebladh, som bör hafwa kundskap om sådane saker: hafwandes dee at pläga communication och som tijdast därom at conferera mädh Assessoren Jerne och Professoren Lagerlöf, hwilka bägge allaredan hafwa wiist wackra proff af deras erfarenheet uthi sådant. Kanskie Peringschöld skulle och wara därhoos för dän gambla Swenska Ortographiens skull?»

Gr: B. Oxenstierna: »Jagh weet intet om dän nu stoort lärer komma till pass. Elliest fruchtar iagh, at ju flere de blifwa, som härwidh skohla läggia handen, ju långsammare och swårare torde därmädh tillgå. Uthi Archivo lära finnas wakra Svenske breff af Gr. Axel Oxenstierna, Her Per Baner, Salvio, Gyldenklo och H:r Tungels broder, som war Kongl. Secreterare; af hwilka ett och annat till dän Swenska Ortographien tieneligit lärer wara at remarquera och hämpta.»

Hofkansl. Bergenhielm: »Uthi dän Swenska Bibelen, som är trykt uthi Konung Gustaff Adolffs tijdh, synes och wara een godh skriff-art.»

Gr: Gyldenstolpe: »Bäst är dät fuller, at man låter efftersee, huru Cantzli-bokstafweringen har warit uthi Konung Gustaf Adolffs regementztijdh, män så kan man och iemföra sådant mädh benämbde trykte Swenske Bibel.»

Gr: B. Oxenstierna: »Man torde härwidh så kunna förfara, at man giör någre columner, först sättier ordet, som dät uthi mehrbem:te Bibel finnes wara skrifwit, och sedan därbredewidh anmärker, huru samma ordh af andra, som passera för goda uthi dän Swenska Ortographien, är bokstafwerat: när så är skiedt och dee, som äre committerade till dätta arbetet, om bägge Skriff-arterne hafwa raisonnerat, kan man blifwa widh dän, som dee förnufftigt dömma, wara dän bästa.»

[Sekreteraren Leijonstedt inkom.]

när Edre Exc:er så behagar». Det synes äfven, som skulle det uppsatta förslaget snart nog hafva blifvit föredraget i kollegium, fastän de protokoll, som från denna tid finnas bevarade, icke hafva något derom att meddela. Om det beslut, som vid detta tillfälle fattades, lemnas dock några upplysningar i protokollet för den 9 mars, då gr. Gyldenstolpe »påminte om orthographia svecica och om dermed *vidare* vore kommet». Sekret. Leijonstedt svarade derpå: »Vi utkastade fuller något derom, *som jämväl här blef framvist, stannandes man då dervid, att några ark af bibeln först skulle blifva tryckta, då kommissionen sedan ville sig påtaga att öfverse korrekturen och dervid påminna, hvad som kunde vara af nöden.* Sedermera har man af doktor Kolmodin[1] förnummit, att med tryckandet af bibeln ej ännu någon begynnelse vore gjord.» Men gr. Gyldenstolpe, som tydligen var af den åsigten, att kommissionens resultat borde erhålla en vidsträcktare tillämpning än att blott tjäna såsom ledning vid korrekturläsningen af bibeln, tyckes icke hafva varit belåten med den lemnade förklaringen. »Det är nyttigt och nödigt», sade han, »att detta ortografiska verket behörigen blifver regleradt. Professorerna Swedberg och Lagerlööf äro nu här. De, som tillförene härtill äro kommitterade, kunna taga dem med sig och tillse, hvarutinnan ett och annat uti dessa sakerna ännu må vara att jämka.» I öfverensstämmelse med detta förslag beslöt koll:m äfven, »att sekret. Leijonstedt skulle derom hafva försorg, att, förutom dem, som tillförene hafva varit vid den ortografiska kommission[en], [så]som doktor Hiärne med sekreterarne Leijonstedt, Leijonmark och Lillieblad, skulle ock nu doktor *Kolmodin* [samt] professorerna *Swedberg* och *Lagerlööf* kallas till sammans och med hvar andra än ytterligare konferera och öfverlägga om det svenska ortografiska verket, att det sedan måtte bringas till en behörig riktighet».[2] — Några veckor senare, när uppgörelse

---

Gr: B. Oxenstierna [sade ytterligare]: »Effter man nu gärna skulle see, at dän Swenska Ortographien måtte kunna bringas till een behörig richtigoch lijkformigheet och man iemwähl har omtahlt, huru därmädh skulle procederas, warandes och secret. Leijonstedt een ibland däm, som äre destinerade häruppå at arbete, — — —»

[1] *Kolmodin, Israel*, 1643—1709, mag. i Upsala 1672, v. pastor vid Upsala domk. 1679, e. o. teol. prof. 1686, led. af kommissionerna för revision af psalmboken och bibeln 1691, superint. på Gotland 1692, teol. dokt. 1693. Jämväl känd psalmdiktare.

[2] Af denna uppgift vill det synas, som skulle prof. Lagerlööf icke hafva deltagit i kommissionens föregående sammanträden. Att han dock varit utsedd till ledamot af kommissionen kan man taga för afgjordt. —

blifvit träffad med boktryckaren Burchardi om förlaget af den nya psalmboken, yrkade gr. Gyldenstolpe, att, innan den samma trycktes, »vår svenska ortografi blifver, som sig bör, reglerad och inrättad». För att erhålla närmare upplysningar, huru långt kommissionen hunnit med sina göromål, beslöt kollegium att uppkalla sekret. Leijonstedt. Efter att hafva meddelat honom kollegii önskan, att ortografien i den nya psalmboken »måtte vara som sig bör», sade kanslipresidenten sig hafva efterskickat honom för att »förnimma, om man ej med de andra, som hafva varit kommitterade till det ortografiska arbetet i svenskan, har förenat sig om något visst, att man det samma här sedan finge öfverse». Leijonstedt svarade: »Vi hafva tillförene framvist vårt oförgripeliga uppsatt. Sedan konfererade vi ock med de andra, [så]som dokt. Kolmodin, mag. Swedberg och prof. Lagerlööf, om vår mening, hvarmed de nästan voro ense. Dock togo de vårt utkast till sig, det samma vidare att öfverväga och tillse, om dervid ännu något kunde vara att tillägga och påminna. När de dermed äro färdiga och vi få se deras observationer, vilja vi åter träda till sammans med hvar andra. *Herr dokt. Hiärne var ej sist tillstädes, när vi voro tillhopa:* jag vet ej, om han något lärer hafva att erinra. Herr Lagerlööf sade sig allaredan tillförene hafva inlagt sitt härvid gjorda arbete uti kansliet». Efter ytterligare något meningsutbyte[1] stannade man slutligen der-

---

Hiärne uppgifver i den ofvan p. 20 n. 1 omnämnda skrifvelsen till biskop Spegel, att han »varit ombedin af högl. Cantzeliet tillijka med någre af deras medel, såsom hr secret. Leijonstedt, Leijonmarck, Pering[er] Lillieblad, *Peringsköld*, prof. Lagerlöf och *någre andra af archivet* [at uppsettia det], hwareffter sedan psalmbokens och bibelens tryck rättas [skulle]». Peringsköld, Lilliebläds yngre broder, var då sekret. och antiqvarie i antiq.-arkivet. Måhända var denne, liksom de omtalade »någre andra af archivet», blott tillkallad att gå komm:n tillhanda med upplysningar om det äldre skrifsättet.

[1] *Gr. Gyldenstolpe:* »Dätta wärket ankommer eij däruppå, at hwar och en har därom sijne mehningar, uthan at man mädh hvarannan flitigt confererar, sigh om ett wist förenar och så lagar, at dätta omsider må blifwa afgiordt, hwilket man gärna skulle se, at dät ju förr ju heller kundes kie.»

Sekret: Leijonstedt: »Hoos oss har dät eij studzat; wij hafwa därtill giordt, hwad wij hafwa kunnat.»

Gr: Gyldenstolpe: »Man tahlar hwarken åth en eller annan af däm, som hafwa warit comitterade till dätta wärket, män dät wille man gärna, och är iemwähl nödigt, at därpå giöres ett sluut; skulle man eij kunna blifwa eenig mädh hwarannan, då kan sådant hijt blifwa refererat.»

Sekret: Leijonstedt: »Profess. Lagerlöf lärer willia bortreesa i morgon; iag har i dag låtit sökia honom, män man har honom eij kunnat antreffa.»

Gr: Gyldenstolpe: »Man måste ännu tillsee, at man må kunna råka honom: han kan sachta ännu dröja här en dag eller twå till förbem:te ända, hälst effter och Colmodin och Swedberg äre här. Dät är nödigt, at

vid. att sekret. Leijonstedt anbefaldes att vidtaga nödiga åtgärder för att kommissionen redan följande dag — den 27 mars — skulle kunna mangrant komma till sammans och då bringa frågan till sin lösning.

Den lucka, som för de närmast följande veckorna förefinnes i koll:i prot., medgifver oss ej att med säkerhet afgöra, om nyssnämnda beslut också sattes i verket. Att detta skett, tyckes dock framgå af det svar, som sekret. Leijonstedt den 23 april följande år i kollegium afgaf med anledning af gr. Gyldenstolpes förfrågan, »huru det nu vore fatt med det ortografiska arbetet och den svenska grammatikan, som här för någon tid sedan en och annan gång omtaltes». Leijonstedt sade sig nämligen förmena, att »den svenska ortografien, som honom och några andra hade varit anbefaldt att utarbeta, *vore färdig och D:s Exc:er förekommen*, vetandes ej, om ännu något dervid desidererades», hvarjämte han tillade, att den nya psalmboken, hvars tryckning nu pågick, derefter »inrättades». Det meningsutbyte, som vid detta tillfälle ytterligare förekom,[1] gifver tillika vid handen, att kollegium, trots sin till sist visade brådska att få kommissionens arbete på stafsättet afslutadt, sedermera icke visat en motsvarande skyndsamhet med sin egen pröfning af det uppgjorda förslaget till regler för ortografien. Icke häller denna gång kom man till något beslut i saken. Väl förklarade gr. Gyldenstolpe, att »uti den svenska ortografien måste vara en likformighet öfver allt, och bör man så laga, att det kommer dertill en gång», men då sekret. Leijonstedt derpå svarade, att, »om det, som är utarbetadt till en underrättelse uti ortografien blef[ve] tryckt, kunde det

---

man ändteligen så lagar, at man i morgon kan hafwa däm alla tillsammans och at sedan een ändskap på dätta wäsendet blifwer giordt.»

Gr: B. Oxenstierna: »Profess. Lagerlöf har fuller i dag tagit afsked af mig: män så kan doch secret: Leijonstedt skicka till honom och låta säga, at iag skulle gärna see, at han mäd sin reesa en dag eller twå wille upskiuta, till dess dät förbem:te ährendet uthi Commissionen kunde blifwa afgiordt.»

Sekret. Leijonstedt »låfwade sig D:s Excell:iers befallning hörsammeligen willia efterkomma» och tog dermed afträde. Prot. 1696 den 26 mars.

[1] Gr. Oxenstierna yttrade härvid: »Man borde hafwa een god, öfwersedd swensk gramatica. Nästan alla nationer hafwa sådane på deras språk, hwarigenom man kan få underrättelse om språkens rätta grund och egenskap. Gr. d'Avaux har offta frågat mig, om eij här finnes någon sådan book.» Härpå »nämbdes därom, at här wore fuller för en liten tijd sedan een sådan swensk gramatica uthkommen, hwilken är temmelig widlyfftig, män så torde man därwid ett och annat kunna hafwa at påminna.». Den omnämnda grammatikan var naturligtvis den af Tiällman föregående år utgifna (jfr ofvan p. 15 n. 2).

komma till allas kunskap», invände kanslipresidenten, att. »förrän det sker, *kunde det ännu öfverses och blifva inrättadt, som sig bör*, så att det sedan så mycket säkrare måtte kunna göras universelt». Emellertid torde man häraf åtminstone kunna draga den slutsats, att kansli-kollegii förnämsta ledamöter icke varit fullt belåtna med kommissionens resultat.

Den sålunda ifrågasatta revisionen af de uppsatta rättskrifningsreglerna hördes sedermera icke vidare af. Detta förefaller så mycket egendomligare, som koll:m följande år synes hafva fått en särskild anledning att tänka på ortografiens slutliga ordnande, i sammanhang med afgifvandet af sitt utlåtande öfver de åtgärder, som borde vidtagas för att påskynda den nya bibelupplagan. Emellertid inskränkte sig koll:m häri till att, i fråga om det stafsätt, som i den nya bibeln borde följas, föreslå, »att den ortografien dervid observeras, som i gustavianska editionen af år 1618 är brukad och *i kyrkopsalmboken finnes någorlunda iakttagen*». En sådan bestämmelse upptogs äfven i Kongl. Maj:ts bref den 18 maj 1698 till såväl kanslikoll:m som biskop Erik Benzelius, hvilken fortfarande skulle öfvervaka och leda arbetena på den nya bibeln.[1] På detta sätt erhöll emellertid kommissionens förslag ett slags Kongl. auktorisation, enär den nya psalmboken, såsom vi förut omnämnt, blifvit tryckt med ledning af kommissionens anvisningar. Granskningen af själfva bibelkorrekturet uppdrogs sedermera åt en af kommissionens förre medlemmar, censoren Lillieblad,[2] hvarjämte koll:m, om man får tro Hiärnes uppgift, skall hafva bemyndigat honom och Lillieblad att i tvifvelaktiga fall afgöra, hvilken ortografi som borde följas.[3]

---

[1] Riksreg. 1698. Koll:i deri åberopade utlåt. var dateradt den 14 maj, men finnes hvarken i dess registratur eller bland dess skrifvelser till Kongl. Maj:t. Något prot. finnes ej häller för nämnda dag.

[2] Denne hade till sitt biträde en mag. Carl Wijström, hvilken år 1696 blifvit utsedd att taga befattning med läsningen af psalmbokskorrekturet. Kgl. Br. 1698 den 30 maj till ärkeb. E. Benzelius i Riksreg.

[3] Ortographia Suecana p. 13: »Til föllie af Kongl. May:tz allernådigste willia blef alt sådant efterkommit, biblen derefter trykt och til correcturen förordnad en hederlig och skickelig prestman. Men efter de herrar deputerade intet samtligen derom altijd kunde befrågas, lemnades åth sal. her secreteraren Lillieblad och migh at uthreda wid de måhl, som ännu twifwelachtige wore. Der med gick bibeltryckeriet för sig, ehuruwäl för många hinder skull, som wid wåra ämbetes syslor förföllo, icke alt så trårett med correcturen tilgick, at ju här och där några små feel öfwerblefwo.» — Den af Hiärne åberopade »Kongl. Maij:tz allernådigste willie», hvarigenom äfven kommissionens förslag till rättstafningsregler enligt hans uppgift blifvit »bekräftadt», skulle finnas uttalad i K. Br. den 9 december 1695 rör. bibeltrycket, hvarest bl. a. föreskrifves: »Efterföllies orthographien, som uthi

Den stora spridning, som psalmboken och bibeln sedermera erhöllo, i förening med den naturliga vördnaden för dessa båda kyrkliga arbeten, gaf äfven åt det stafsätt, som i dem tillämpats, en icke ringa utbredning. Den nyssnämnda auktorisationen blef äfven bestämmande för koll:i uppfattning af det samma, så att koll:m sedermera länge med en nästan ängslig misstänksamhet följde hvarje literärt företag, som på ett eller annat sätt kunde befordra afvikande åsigter rörande rättstafningen. Vi skola i det följande närmare inlåta oss på detta förhållande men vilja dessförinnan söka redogöra för kommissionens ortografiska åsigter.

---

biblens edition åhr 1618 war brukelig i thet närmaste, hwar icke allmänne och ofeelbare reglor något annat fordra etc.» Detta af Hiärne anförda Kongl. påbud har dock det felet att icke *kunna* hafva afseende på kommissionens förslag, enär kommissionen då knappast hade trädt i verksamhet och åtminstone icke på minsta sätt tillkännagifvit sina åsigter. Detta skedde, såsom af det föregående framgår, icke förr än i början af år 1696. De i nämnda stadgande använda verba formalia hade upptagits ur biskoparnes och superintendenternas förslag till bestämmelser med afseende på den nya bibelupplagan, dat. den 25 november 1695.

I företalet till 1703 års bibel yttrar ärkeb. Svebilius om dess stafsätt: «Hwad widkommer *orthographien* eller skrifarten, så hafwa wäl berömwärde män welat och än wilja erhålla, at then, som i Gustav-Adolphiska editionen är wedertagen, skal wara förswarligast och medh Swenska tungomålets art enligast: likwäl, efter såsom några förnäme och i wårt språk kunnige män, genom hållna *conferencer*, hafwa låtit vpsättia wissa reglor til en *general* efterrättelse; altså är ock i Kongl. Cantzliet för godt funnit, at thenna *editionens Revisorer* och *Correctorer* måga ställa sigh them til efterrättelse, jemwäl för then orsaken skul, at här vthi måtte hållas någon likhet medh the andra nyligen vthgångna kyrkioböcker, som haft förberörde reglor til eftersyn. Om *uniformiteten* icke är allestädes så noga i acht tagen, kan sådant af then gunstiga läsaren ansees för ett tryckofeel. I thet öfriga bör i thessa ärender then h. lärarens *Augustini* påminnelse hafwa sitt rum: Verba coelestis oraculi non sunt restringenda ad regulas Donati. Melius est ut nos reprehendant grammatici, quam non intelligant populi.» — — —

II.

Kansli-kommissionens förslag till regler för rättskrifningen i svenska språket.

En fullständig utredning af de åsigter rörande stafsättet i svenska språket, hvilka den förut omtalade kommissionen framlade i sitt till kansli-koll:m afgifna förslag i detta ämne, kan så mycket mindre här komma i fråga, som nämnda förslag synes vara ohjälpligen förkommet. Som emellertid dessa åsigter, enligt hvad vi förut omnämnt, blifvit tillämpade vid tryckningen af såväl 1695 års psalmbok [1] som 1703 års bibelupplaga, borde en närmare undersökning af ortografien i dessa båda arbeten kunna lemna en någorlunda tillfredsställande kännedom om innehållet af ifrågavarande förslag. En dylik undersökning skulle likväl hafva att kämpa mot tvänne slags svårigheter, beroende dels på de motsägelser, som hafva sin grund i den ej fullt tillfredsställande korrekturläsningen, dels på omöjligheten att fullt skilja mellan hvad som varit kommissionens förslag och det, som sedermera tillkommit på korrekturläsarnes initiativ.[2] Det finnes för öfrigt, enligt vår åsigt, en på samma gång genare och säkrare väg att komma till en sådan kännedom. Genom jämförelse ej mindre med de nyssnämnda kyrkliga arbetena än de förut anförda skrifterna af Urban Hiärnes hand tro vi oss nämligen i en handling — med titel: »*Uppå det Kongl. Cantzlij-Collegij befallning äre följande regler angående orthographien och bokstafveringen af det svänska språket oförgripeligen och under höge vederbörandes correction opsatte, til huilcke widare skähl och bevijs kunna anföras, der så fordras skulle*»[3] — hafva igenfunnit den uppsats af Urban Hiärne, hvilken ej blott synes hafva tjänat kommissionen

---

[1] Denna psalmbok, som vanligen förekommer under nyssnämnda benämning til skilnad från den s. k. Swedbergska, trycktes till en del redan 1696, men blef icke förrän 1698 införd till bruk vid gudstjänsten. *Anjou* a. st. p. 507.

[2] Jfr p. 36 n. 3.

[3] Omnämnes af *Lind*, a. st. p. 52, utan att dock något försök göres att bestämma vare sig dess författare eller tiden för dess nedskrifvande.

till utgångspunkt vid dess arbeten, utan äfven i de flesta punkter sedermera blifvit af kommissionen gillad. Hiärne yttrar nämligen i fortsättningen af sin förut anförda skildring af orsakerna till stafsättets urartande, på tal om den sedermera tillsatta kommissionen: »och emedan iag, som sagt är, tilförene hade inlagdt mina anmärckningar, funno de skäligt, at iag ochså skulle kallas til at biwista samma commission. *Derest efter noga öfwerwägande blef gilladt, hwad iag oförgripeligen hade påmint;* wardt ock enhelleligen slutit, at det skulle skee efter det gamla och wahnliga settet, allenast at några öfwerflödigheter måste rettas.» [1] Hvad nämnda öfverflödigheter beträffar, lemnar Hiärne oss äfven härutinnan vissa upplysningar. Efter att sålunda hafva omnämnt, huru som kommissionen t. ex. beslöt sig för den dubbla vokalens borttagande i suffixen *-heet*, *-baar*, *-skaap*, tillägger han: »Jag nödgas wid detta tilfälle påminna, at wäl i samma commissionen en eller annan ändring är skedd vti annat måhl, såsom at de månge nödige *h* blefwo vthslutne efter *g* och *d;* men jag måste då rätta mig efter pluralitatem votorum, emedan jag intet hade lägenhet at vthtyda de gamlas regla der til, som nu mehra war aldeles bortglömd och förkommen. [2] Derföre på det jag icke skulle synas wara eenwijs och allena emot de andra, så fogade jag mig så länge efter hopen, til des jag längre fram finge med bettre fogh wisa, hvilketdera rettare war.» [3] I hvad mån kommis-

[1] Orthographia Suecana p. 13. Härmed kan jämföras, hvad *Hiärne* i sin jämväl förut, p. 22 n. 3 omtalade, ännu otryckta stridsskrift mot Swedberg (med anledning af dennes »Heders-Försvar») om samma sak meddelar: »Detta stod icke särdeles länge på, förrän de blefvo färdige, och beslöts, att man mestadels skulle hålla sig vid det vanliga; dock för flere valröster vardt här och der något ändradt. Mest stannade de dock på den skrifarten, som i konung Gustavi Adolphi bibel år 1618 tryckt var. Hvilket hela kansliet biföll (?) och ändtligen af H:s Kongl. Maj:t bekräftades, som i dialogo [d. v. s. Orthographia Suecana p. 12] är berättadt.»

[2] Hiärne omtalar flerestädes i »Orthographia Suecana» vissa äldre regler för rättskrifningen, som sedermera gått förlorade och sannolikt blifvit använda »til kryddekrämares bruk». Särskildt omnämner han p. 7 en viss Psilander, med hvilken han mera än för 40 år sedan kom i beröring. Denne var, säger H., »en wacker, hederlig mann och häradzhöfdinge uthi Castelholm på Åland, som här i Stockholm något hade at uthretta; denne war i ett samqwäm med en eller annan af Cantzelliet, dijt iagh af en hendelse war kommen samma gången. Han brast uth i sådant tahl, som jagh rätt nu berättade — [jfr p. 5] — fruchtandes, at, om så längre skulle gå, worde det [rätta stafsättet] aldels kommandes i förgätenhet. Då uprepade han en hoop reglor, som iagh gömde i minnet och badh honom med det samma at medhdela migh så mycket, han kom ihogh. Han nämde wäl i en hast något der af och lofwade migh alt skriftligen; men han kom aldrig der til, ty en tijd der efter blef han samkad til sina fäder».

[3] »Orthogr. Suec.» pp. 138—139. Hiärne betonar flere gånger i detta arbete den stora enighet, som utmärkte kommissionens beslut. Så t. ex. p. 94, då han

sionen för öfrigt afvek från Hiärnes åsigter, känna vi deremot icke, men att döma af både den nya psalmboken och 1703 års bibelupplaga inskränkte sig dessa afvikelser till rena obetydligheter, vare sig att detta var beroende deraf, att Hiärne hade sin hand med vid korrekturet, eller i följd af något medgifvande från kollegii sida, hvilket är för oss obekant. Icke ens det nyssnämnda beslutet om aspirationens borttagande efter *d* och *g* finnes med någon konseqvens genomfördt.[1] Det synes oss, som om under sådana förhållanden förenämnda handling, i hvilken vi anse oss hafva igenfunnit Hiärnes för kommissionen framlagda förslag till regler för den svenska ortografien, skulle i viss mån kunna ersätta kommissionens eget förslag, och vilja derför här nedan in extenso återgifva den samma efter den handskrift,[2] som förefallit oss vara den till innehållet fullständigaste.[3]

mot Swedbergs påstående, att prof. Lagerlööf till sist ogillade vokalfördubblingen. yttrar: »Det är sant, at sahl. Lagerlöf war i förstone i den meningen, och blef stadigt där vthi, så länge han i de gamlas grund intet war bettre vnderrättad än andre wåre novitatis studiosi. Men sedan han wardt omsider förordnad til at bewista Cantzelij-Commissionen, som i Archivesalen i gamla slottet hölts, fant han sigh bettre der vthi och ändrade sin förra mening, conformerandes och förenandes sigh aldeles medh osz. det de andra, som af berörde Commission ännu lefwa, kunna bewitna. Så at bibeltrycket *efter deras enhällige samtycke* för sigh gick, vtan at någon war der emot eller behölt någon annan mening.» Likaledes — på tal om Lagerlööfs öfverensstämmelse med Swedberg ang. stafningen af de s. k. æqvivoca eller »tvetydiga» orden — p. 108: »Lagerlöf drages åter fram, ther jagh doch allaredan haar sagt, at han sin förra mening, så wida thet går emot wår ächta skrifart, förändrade och förenade sigh i alla stycken medh oss, *at wij alle wore endrächtige och samse.* I widrigt fall hade han wäl lemnat något särskildt förbehåld eller reservationsskrift, hvilket i *protocollet* aldrig finnes». — Denna ofta åberopade enighet synes tala för att Swedberg af ett eller annat skäl icke kommit att deltaga i kommissionens arbeten. Jfr dock ofvan p. 34.

[1] Se det med psalmboken kollationerade utdraget ur 1703 års bibel i Bil. II.

[2] Nord. saml. i Upsala bibl. 90: 3, fol. Denna har dock blifvit jämförd och något kompletterad dels med de öfriga afskrifterna af samma handling i Upsala bibl. — jfr *Lind* a. st. p. 52 — dels med en i Kongl. bibl. förvarad, i flere afseenden ofullständig och slarfvigt verkstäld afskrift. På den af oss följda afskriften finnes följande anteckning: »Copia lika lijdande till all ords stafwelser med originali». En bekräftelse på riktigheten af de slutsatser, till hvilka vi med afseende på tiden för denna skrifts författande hafva kommit, hafva vi funnit i en anteckning, på det i Nord. saml. 637: 4, 4:o förekommande *utdraget* ur denna handling, nämligen: »Utdrag af Reglorne om Bokstafweringen, som til Kongl. Cancelliet blefvo *1696* inlemnade». — Det ganska oregelbundna stafsättet har i allmänhet blifvit bibehållet: såsom både Swedberg i sitt »Heders-Förswar» framhållit och äfven af de meddelade utdragen ur »Orthogr. Suec.» bestyrkes, var Hiärnes skrifsätt långt ifrån konseqvent. Dock torde väl — trots den omnämnda påskriften om bokstafveringens trogna återgifvande efter originalet — vissa inkonseqvenser få föras på afskrifvarens räkning.

[3] För jämförelses skull hänvisas i brädden till de ställen i »Ortographia Suecana», der motsvarande regler framställas. Der två siffror, skilda genom kolon, anföras, utmärker den första pag. och den andra mom. på samma sida.

1. Om Vocalibus.

O. S.

Reg. I. När uti en stafvelse efter vocalem en consonans 62, 65—6[illegible]
följer, pronuncieras samma vocalis kort, huilcket i alla språk observeras, såsom i latinen *cos*, *vos*, [1] *dic*, *duc*, *fac*, *fer*, *virtus*, *corpus*, *marmor* etc., äfven så i de andra europeiske språk. Uti svenskan är det särdeles wordet i acht tagit, ex. gr. *sten* i posten, lasten, qvisten, *men* [i] tungomen, son (?), [2] *vet* [i] hafvet, hofvet etc.

Reg. II. Derföre när en vocalis tänies, produceras eller 63, 67.
pronuncieras långt och en consonans sluter, måste vocalis gemineras, såsom uti fölljande: *reen*, *meen*, *maan*, *veet*, *boot*, *soot*, *root*, *alleen*, *gemeen*, *oreen*, *betroor*, *förseer* etc.

Ifrån denne reglen *exciperas:*

1:o De ord, som lycktas på *d* eller *g*, tagandes aspi- 61: 3.
rationem efter sig, såssom *slagh*, *dagh*, *budh*, *gudh*, *blodh*, *modh* etc.

2:o Exciperas de ord, som lychtas på *f*, hvilken con- 38.
sonans har naturam literæ aspiratæ, som *bref*, *skref*, *graf*, *behof*, hvarest vocalis eij behöfver gemineras, eij heller sätties någon aspiratio där till, emedan en tacita aspiratio är i bokstafven *f*.

Här ifrån undantages doch vocalis *i*, hvilken måste fördublas, när en consonans allena fölier efter och jämbväll då, när förbemälte consonanter *g*, *d* ock *f* stå effter åth, som *krijg*, *blijd*, *skrijf*, *lijf* etc., och sätties då ingen aspiratio til *g* och *d*.

3:o De vocales, som hafva vocalem *i* för sig, behöfva 61: 5.
ey gemineras, som i dessa orden: *miuk*, *diup*, *lius*, *hiul* etc.

4:o Dhe ord, som hafva dessa terminationes: -*arn* eller 62: 2.
-*orn*, skrifvas och så uthan gemina vocali, som *barn*, *garn*, *torn* etc.

5:o Adverbia, conjunctiones, præpositiones och alla terminationes, som kallas suffixæ, skrifvas merendels med

---

[1] Denna åsigt strider dock mot vår tids uppfattning af dessa båda ords qvantitet.

[2] *Son* på detta ställe har tydligen inkommit genom någon misskrifning. I det förutnämnda *utdraget* ur dessa regler lyder första regeln: »Vocalis, som uti en stafwelse följer på en consonans, pronuncieras kort i alla språk, ut in Lat. *cos*, *vos*, *dic* — *sten* i posten, lasten, qwisten; *men* [i] lärjungomen, *ren* i Frälsaren, *wet* i hafwet». — Kongl. bibl:s handskrift har *son* och *wet* förenade till *samwet*. Ännu en gissning vore, att *son* afskrifvits i st. f. *som* (såsom), hvilket i de följande reglerna ofta förekommer.

en enkel vocali, såsom *med, mot, vid* (apud), *barmhertig-*
O. S. *het, ährbar, rychtbar, kärlek, smälek.*

61: 6. 6:o Några främmande ord, som *prophet, poët, proselit, nation, sallat* etc.

69—70. 7:o Produceras och så all literæ *h* emellankommelse, huar om bätter neder [förmält blir].

62: 3. 8:o Finnas och några vocales, huilcka, med en eller flere consonantibus förbundne, behöfves, då de produceras, intet gemineras, såsom *ord, bord, spord, karl, varlig,* [*farlig*], *vppenbarlig, verlden* etc.

68: 4. 9:o Adjectiva et participia neutrius generis, som lychtas på *-dt*, skrifvas utan gemina vocali, som *beredt, sedt, skedt* etc.[1]

60: 2, 127. *Reg. III.* När en vocalis sluter ordet eller stafvelsen, behöfves den eij gemineras, som uti *hota, bota, sky, snö, blå, grå* etc.

Här ifrån exciperas:

68: 3. 1:o Infinitivi contracti, som *see, lee, blij, boo, troo, skyy, flyy* etc., i hvilcka vocalis blifver altid fördubblad.

67: 2. 2:o Nomina, som lychtas på *-i*, som *tiufverij, röfverij, lapperij* etc. Man kan eij heller ogilla, om vocalis [gemineras] uti *beeta,* pascere,[2] ob vitandam æquivocationem, som elliest blefve med *beta,* bolus och *heta,* calor.

62: 4. *Reg. IV.* *ij* villia och några utsluta, der doch *i* uti de närskylte språk sällan allena produceras, uthan då någon [bokstaf] tilsättes, som des förlängning betyder, såsom i tyskan *e* eller *h* i *gebieten, lieben, ihr* etc., kunnandes et *i* allena sällan det uttryckia, som långt skall stafvas, särdeles när i svenskan ett *i* medium är, som huarken långt eller stacket utsäyes, såsom *sliten, vriden, tiden,*[3] *min, tin, sin, hin, minut* etc. *Biten* diffe[re]rar ifrån *biten: hundebijten, hundebiten,* morsus a cane, morsellus cani destinatus. Sammalunda och i några andra vocalibus, som i svenskan, tyskan, men särdeles i finskan finnes. Ex. gr. *tuli, pita, lisa, sika, lika, sata, kusi* betyder annat än *tuuli, pijta, lijsa, sijka, lijka, saata, kuusi.* Så behöfves och

---

[1] I motsats härtill heter det i »O. S.», att vokalen fördubblas, »der een consonans eller flere sluta stafwelsen vthi *e,* på det at liudet af stafwelsen icke faller som ett bredt *e* eller *ä,* det elljest skeer, när en enkel vocalis af consonante betäckes. Derföre hafwa de skrifwit *seedt, skeedt, bereedt.*» I 1703 års bibel finnes här blott enkel vokal.

[2] Här synes verbet *heeta,* appellari, vara uteglömdt.

[3] Kongl. bibl:s handskrift har här *liden.*

O. S.

ett *ij* uti diphtongis *aij*, *eij*, *oij*, *oij:* [ex. gr.] *leijon*, *geija* [ɔ: *deija?*], *bespeija*, *tröija*, *nöija*, *veija*, *papegoija*, *boijor*, *koija*, *kaija* etc. 31—32.

Reg. V. Vocales *å*, *ä* och *ö* äro mäst af sig sielfva långe,[1] och behöfves fördenskull eij att fördubblas, uthan skrifves enkelt, som *gråt*, *svår*, *vår*, *siäl*, *väl*, *nöd*, *bröd* etc., doch gemineras *öö* öfver *döör*, som är annat än *dör* [janua], *föör* annat än *för*, *böör*, *röön* [annat än] *rön*. *Ö* pronuncieras kort i *köld*, *stöld*, *sköld*, *böld* etc. 61: 4, 62: 1.

Här ifrån exciperas:

1:o Infinitivi contracti, som *nåå*, *fåå*, *gåå* etc. 68: 3.

2:o Nomina pluralia, som *håår*, crines, *fåår*, oves, *vråår*, anguli. Item nomina singularia, som äro contraherade med deras suffixis, som *snöön*, *vråån*, *åån* etc.

3:o Monosyllaba, bestående af vocali, som *öö*, insula, *åå*, amnis.

Regula VI. Om åtskillnaden emellan *o* och *å*, *e* och *ä*. Om *å* och *ä* är at märckia, det man i deras brukande måste vara måttelig och icke, som några för en tid sedan begynt, at [?] sättia [dem] uthan åtskildnad för et stackot *o* eller *e*, i anseende at desse *å* och *ä* större skyldskap hafva med *a* än med *o* och *e*. *Å* är en ny bookstaf, aldraförst i konung Gustaf den förstes tid införd, varandes intet annat än א heb. (som de tyske judar [det] pronunciera), och derföre de gambla svenska och ännu de danska för *å* sättia *aa*. Äfwen lijka beskaffenhet är med *ä*, som i engliskan med *a* och i fransöskan med *ai* skrifves; derföre de, som et bredt *e* altijd med *ä* skrifva, göra myckit galit, äfven som *å* för ett stackot *o*. Tyskarne, som oss i skrifarten närmast komma, bruka mera *e* än *ä*, icke allenast i de stackota, såsom *den*[*n*], *wen*[*n*], *Hertzen*, *stehen* etc., uthan och i de längre, som *Ehr*, *werden*, *reden*, *wehnen*, *stehnen* etc., och alt kort *o* som *å*, [såsom] *woll*, *Bock*, *Holtz*, *Dorf*, *Ross* etc. Äfven så i hållenskan, engliskan, fransöskan, latinen, italiänskan och fast alla språk. Derföre at giöra häruti en åtskildnat äre desse reglor i acht tagandes: 25—28.

1:o Alla ord, som tänjas och produceras i sin rätta tohn, som *råka*, *kråka*, *låna*, *bräkia*, *läkia*, *glädie*, *måhla* [ɔ: *mäla?*], *besvära* etc.

---

[1] »När en consonans fördubblas, blifwa de korta, såsom *slätt*, *rätt*, *fälla*, *hålla*, *sålla*». O. S. p. 62.

2:o Sedan uti det [dem?], som kortare utföras, seer man på primitiva och derivativa, på rectum et obliquum. När man finner någonstädes *a*, *ä* eller *å*, så brukas *å* eller *ä:* altså skrifves *hålla* och intet *holla*, ty man finner in imperativo *hålt; wålla*, *wålt*, *wåld*, *rått*, *mått*, *wått*, i ty iag säijer *wälde*, *rå*, *mäta*, *wäta* eller *watn*. Äfven så *mäld*, *rätt*, *mätt*, *räckia* [ɔ: *wäckia?*], *stäckia*, *nätter*, *märckia*, *tällja*, *tänder*, *händer*, *näst* etc., ty man finner *mala*, *räät*, *maat* eller *mäta*, *waka*, *stackot*, *natt*, *taal*, *tand*, *hand*, *när* etc. [Deremot] *swensk* med *e*, ty man säger *Swea*, *Swerige; fleck*, *skenck*, *sleckia*, *sneckia*, *lemmar* med *e*, ty man finner intet *a*, *ä* eller *å* in primitivis, derivativis et obliqvis.

3:o Sist kan och tyska språket, som är svenska målets syster, gifva mycket wijd handen uti dess orthographia, när man i hast hwarcken primitiva eller derivativa finner. Så skrifves *gäst*, *ålder*, *wåller*, *wåld*, ty man finner i tyskan *gast*, *alter*, *gewalt; rock*, *stock*, *locka*, ty i tyskan är *Rock*, *Stock*, *locken; prest*, *neste*, *berg*, *hierta*, *smerta*, *bespringa* [ɔ: *besprenga?*], med *e*, ty i tyskan är *Priester*, *Nest*, *Berg*, *Hertz*, *Schmertz*, *besprängen* [ɔ: *besprengen?*] etc.

[2. Om Consonantibus.]

Reg. VII. Om asperatis [!] är och något att observera.

O. S. 35. 1:o Dhe, som willia uthsluta *ch* och åter i stället sättia et dubbelt *kk*, och i stället för *cht* sättia *kt* etc., giöra inthet rätt, i det dhe 1:o sökia at föra wårt svenske språk til sin förre hårdhet igen, som man igenom aspiratas alt efter handen, har sökt giöra liufligare, lindrigare och behageligare, som en seer uti *epter*, *gipta*, *skripta*, *nåkor*, *taka*, som nu bättre synes *effter*, *gifta*, *skrifta*, *någor*, *taga* etc. 2:o Förandra månge liufliga ordtz rätta, naturlige klang till hårdt och onaturligt, som *akk* för *ach*, *sackta* för *sachta; wächtare*, *ächta*, *dog*, *og* [ɔ: *doch*, *och?*] [1] blir igenom *k*, *g*, *kk* mycket wanstält. 3:o Giör det många æqvivoca, som af *ch*, *g*, *k* förblandelse eller förbytelse skeer: [ex. gr.] *slächt*, stirps, *släckt*, extinctus; *bracht*, allatus, *brackt*, subsalsum; *tächt*, täppa, *täckt*, behageligt, etc.

2:o Hvar [*h* efter] *d* och *g* synas [synes?] öfverflödig för många, är doch af de gambla icke uthan ordsak insatt, emedan det uti pronunciationen mycket är wordet i acht tagit, huilcken

[1] Som i Hiärnes skrift *ch* ofta liknar *g*, hafva *dog*, *og* sannolikt uppkommit genom afskrifvarens misstag.

åtskildnadt man finner noga vara observerad i alla gambla skriffter, emedan det 1:o den föregående vocalem producerar och förlänger, 2:o sielfva bookstafven lindrar, ty *g* simplex klingar i swenskan med full gom, äfven som [för] *a*, *o*, *u* uti fransöska och italiänska eller *gu* för [*e* och *i*, såsom] guerier [ɔ: guérir?], gvide [ɔ: guide?].[1] Men *gh* är med en week aspiration, som tyskarne deras *g* utföra, som *migh*, *tigh*, *sachteligh*, *dageligh*, *drygh*, *slagh*, *dragh*, *lagh* etc. O. S. 37, 40. 38.

3:o *H* brukas undertijden att producera, tänia och utdraga vocalem, när geminatio intet brukas, som särdeles i tyskan är wanligit, som i *åhr*, *ähra*, *hähr* til att åthskillia det för *år*, *äre*, *här*, som annat betyda. 42.

4:o Desse particulæ *uth* och *åth* skrifves med aspiration både extra compositionem och in compositione cum nominibus et verbis, som *uthgifva*, *åthwarna*, *uthtog*, *uthfall*.

5:o Der finnes och några nu, som intet mera willia bruka *hw*, uthan blott *w*, hwilcket lickwäl intet rätt är, hafwandes *hw* ett tappert, friskt liudh, en swensk mun wäl anständigt; några åther gå för långt och sättia *h* offta för[2] *w*, der det intet fordras. Derföre, på det at här uti ingen confusion måtte wara, har man för gott funnit de ord att opsättia, hwilcka med *hw* begyns: *hwalf*, *hwälfwa*, *hwirfwäll*, *hwad*, *hwadan*, *hwäsa*, *hwem*, *hwiska*, *hwal*, *hwarcken*, *hwärfwa*, *hwarfwill*, *hwit*, *hwalp*, *hwarföre*, *hwettia*, *hwete*, *hwijna*, *hwar*, *hwarest*, *hwij*, *hwijla*, *hwinsk* [ɔ: *hwimska?*], *hwarf*, *hwass*, *hwässa*, *hwilcken*, *hwippa*, *hwifwa*. 56—57.

6:o Hvad *fw* augår, så har det mäst begyntz att skrifwas emot det femtonde[3] seculum, som i Calmare Recess och andra skrifter kan finnas, hwilcket man altsedan har brukat, och det icke uthan ordsak, emädan man i deras primitivis, såsom *hafwer*, *gifwer*, *skrifwer*, *halfwa*, finner *f*, såsom *haft*, *gift*, *skrift*, *halft*.[4]

7:o Beträffande *ff*, som altid i ändan på orden är brukat och nu inthet will ibland de nyare gillas, är till att märckia, det de gambla sådant icke uthan skiähl hafwa giordt, effter det merendehls [intet] annat än *ff* betyder, klingandes föga hårdare än *w*, såsom *haff*, *graff*, *driff*, *bleff* etc. 2:o Hafwa 38.

---

[1] Detta otydliga ställe har rättats med ledning af O. S. p. 38.
[2] *För* här liksom på många föregående ställen = *framför*.
[3] *Femtonde* insatt i st. f. *femte*, som är en tydlig misskrifning.
[4] Jfr om bruket af *v* och *w*, O. S. pp. 53–55.

de betechnadt der med *f* finale till [at] undfly confusion, såsom *afflåta*, *afflijfwa*, *afſföra*, *affråda*, *afffalla*, att man icke pronuncierar *aflåta*, *aflijfwa*, *afföra*, *afråda*, *affalla*, som i latinen pronuncieras.[1] Derföre syntes [synes?] inthet wara orådeligit at göra åthskillnat på berörde *ff* och twänne *f* uti *träffa*, *skaffa*, *roffa*, *muff*, at man desse 2 *f* skrefwe och icke med sammanbundne *ff*.

O. S. Wijdare kan följjande märkias:

33. När som *m* och *n* sluta ett ord, syns onödigt, om man emellan desse consonantes skulle sättia *p* eller *b*, kunnandes altså skiäligare skrifwas *namn* än *nampn*, *famn* än *fambn*.

Item, der som twänne *m* lychta ett ord, utslutes i lijka måtto *b*, såsom *skamm*, *stamm*.

Dessutan kunna orden *gammal*, *rammel*, *himmel* etc. skrifwas uthan *b*.

Skulle och någon willia skrifwa *m* [*b*?] in plurali *himblar*, *gambla* etc., så kan man det eij heller ogilla.

Och,[2] og, bör icke confunderas med *ock*: *och*, et, *ock*, etiam. Ex. gr. Dhe äro Hebreer, iag *ock*, de äro af Israels sädh, iag *ock*: de äro Apostlar, iag *ock*.

Det finnes åtskillige meningar hafwa warit om participijs och deras rätta bruk, huruledes man måtte kunna åtskillia numerum singularem och pluralem, item om genetivo och på hwad sätt den rätteligen skrifwas måtte. Hwarföre till att undwijka allehanda irringar, har man fallit på desse oförgripelige tanckar, nembl. att uti participiis adjective sumptis kunna numerus singularis och pluralis, hwad sielfwa bookstafweringen angår, lijka skrifwas. Ty man säger *en gångande man*, *the rijdande män*. Men genitivus tager *-s* i ändan, ex. gr. *ens gångandes fotspår*.

Dessuthan, när ett participium brukas adverbialiter eller i stället för ett adverbio, så kan och [*s*] sättias wid ändan. Ex. gr.

[1] Jfr Q. S. p. 38: »Man haar för detta altijd uthtryckt detta lindriga *ſ* med *ff* eller dubbelt *ſ* i stället för enkelt, äfwen wäl när *ſ* slutat stafwelsen, som man i de forna skrifter nogsamt kan see: såsom *loffwa, behöffwa*, *höffligh*, *lijffligh*; så och i endan: *haff*, *qwaff*, *graff*, *lijff*, *säff*. Men efter en dubbel consonans giör en stäckre vocalem och starkare aspiration eller flåsande i sin egen pronunciation: *straffa, skaffa*, *treffa, försoffat*, så är billigt, at wij ändra det, kunnandes wij wäl förnöija oss uthi berörde måhl med ett enkelt *ſ* allena.» — I 1703 års bibel stafvas också t. ex. *haaf, gif, dref*.

[2] Framför *och* finnes i »utdraget» ur dessa regler ett signum, som hänvisar till en anteckning i brädden, af innehåll: »NB. Detta [det följande?] är tillagdt af en annan». Hvad dock särskildt skilnaden mellan *och* samt *ock* angår, så hänvisa vi till Lagerlööfs ofvan p. 28 n. 1 fälda yttrande, hvilket tyckes tala för att Hiärne äfven skrifvit nämnda punkt.

Mannen kom gångandes, Karlen kom resandes, Han kom löpandes etc. etc.

Item, när det blifwer ett supinum. Ex. gr. *Skam af säijandes,* turpe dictu, *så till säijandes, så förståendes, wäll förståendes, swårt til giörandes* etc. [1]

---

[1] I den handskrift, som återfinnes i Westinska saml. i Upsala bibl. (66: 3, 4:o), har punkten om participium ytterligare blifvit fortsatt på följande sätt: Nom. *lefwande* blifwa, Esth. 4: 4, ut vivet, possit vivere. *Gen. lefwandess* Gudz ord, 1 Petr. 1: 23; it *lefwandes* Gudz ord, 1 Cor. 3: 3; Apoc. 21: 6 : af *lefwande* watnens källo, de fonte aquæ vivæ. — *Dat. Acc.* Sing. betedde sig *lefwandess,* præbuit se viventem, Act. 1: 3. — *Accus.* til *lefwande* wattukällor, Apoc. 7: 17, ad vivos fontes, gr. *ἐπὶ ζωσας πηγὰς ὑδάτων*; ad vitæ fontes, *ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων.* — *Nom. plur.* Ther sådana löst folck ibland menniskiorna *rådande* är, Quum evehuntur, qui inter homines perditissimi sunt. *Begynnandes* af Jerusalem, Incipientibus ab Hierosolymis, Luc. 24: 47.

III.

Kansli-kollegium och Jesper Swedberg. Striden mellan denne och Urban Hiärne.

Af det föregående torde hafva visat sig, att de åtgärder, som kansli-koll:m, mot slutet af konung Carl XI:s regering, vidtog för ordnandet af det svenska stafsättet, icke så uteslutande hade sin grund i de då pågående arbetena i och för en förbättrad bibelöfversättning, som Leopold och andre, förmodligen med stöd af Hiärnes uttalanden, påstått.[1] Deremot kan det icke nekas, att tryckningen af den nya psalmboken, liksom det då förestående uppläggandet af bibeln i en öfversedd och förbättrad form, i icke ringa mån bidragit till att påskynda förenämnda åtgärder. Deltagandet i de första arbetena på såväl psalmbokens som bibelns öfverseende förde äfven dåvarande kyrkoherden i Vingåker, sedermera teol. professorn vid Upsala universitet och slutligen biskopen öfver Skara stift *Jesper Swedberg* in på de omfattande studier öfver det nyare svenska språket, hvilkas frukter han sedermera nedlagt i *Schibboleth*, sin *Svenska grammatika* och sin *Svenska ordabok*. »Sedan mig wardt», säger Swedberg själf, »af högstprislig i åminnelse salig konung Carl XI åhr 1691 i nåder befallat at, jemte tå warande biskop i Strengnäs, sedermera widtberömd archiebiskop — — — doct. Eric Benzelius och salig superintendenten på Gottland doct. Israel Kolmodin och secreteraren hr Magnus

[1] »Det synes, som hade svenska ortografiens öden varit fästade vid bibelupplagorna. En ny och förbättrad beslöts af konung Carl XI. Textens öfverseende lemnades åt några lärda män. Då fråga blef om tryckningen, tillförordnade kanslikollegium en kommission, som skulle fastställa stafsättet.» — *Leopold,* a. st. p. 45. Jfr härmed *Hiärne,* Orthogr. Suec., p. 12: »Det skedde intet mycket långt derefter, at biblen, som då til föllie af Kongl. Maj:ts befallning blef öfversedd och rettad, skulle tryckas; då frågades, huru med bokstafweringen skulle gåsz til wercka och hwad ortographie man då skulle föllja, emedan hwarken Aquilii orimeliga maneer, eij heller Eusebij [Swedbergs] spiller nya sätt, äfwenwäl på serdeles wijs updichtadt, kunde wedertagas. Altderföre wardt af Kongl. Cantzelliet förordnad een Commission, som detta ärendet på det nogaste skulle skärskåda.»

Ronnow Dublar, öfwerse bibelen och psalmboken,[1] tå begynte jag med alfwar och bekymmersam åhoga tenckia på swenska skrifarten. Enkannerligen sedan thet blef mig af högstbemelte konung också befallat at hafwa vpsicht på thet, som således tryckias skulle. — — — Si tå, säger jag, begynte jag wara mykit sorgfellig om ett rett och ett fast och stadigt skrifsett, effter thet tå war och ännu är hos osz fast olikt, jemwel hos lärdt, klokt och wittert folck.»[2] Redan i augusti 1693 synes Swedberg stadgat sin åsigt i detta afseende. »Det är bekant», skrifver han till konungen, »huru som månge nu på en tijd hafwa tagit sig före at egenwilligt skrifwa, effter som dem har behagat, och hafwa så oförswarl. gådt ifrån det af ålder wedertagit och lärdt och här tills i alle böcker tryckt är; kommandes där med en stor willerwalla åstad, i det månge böcker äre på så gahlit mahner tryckta, så att en infödd swänsk, förmedelst ett så galit manehr att skrifwa och tryckia, har stor möda at läsa och förstå dem. Fördenskull, allernådigste Konung, har iag, sedan iag hemkom, tagit mig före att med flijt utdraga af de gamble och nyare biblar, huru orden böra skrifwas, och finner wähl, att de sednare hafwa något lämpat sig effter wår nya skrifart, och det intet illa, de gamlare dock i det öfrige mycket wähl skrifwit; där wid är rådeligast sig hålla i desse böckers [psalmbokens och bibelns] tryckiande, at den ena boken intet har ordet annorlunda än den andra, så att det blifwer en lijkhet. Så skier i andre länder och konunga-rijken. *Och är till beklagandes, at wij så wårdslöst umgåm med wårt härliga språk och det så förgiäta. Tusende främmande grammaticor förskaffe wij oss, men icke en swänsk; icke en stund en gång anwändes uppå wårt språk at det rätt lähra, när lijkwäl otahlige swänske, hälst tillförende, hafwa månge åhr och några tusende rijksdahl. anwändt i främmande, dyra orter på främmande språk att lära thes rätta art och låtit wårt ädla moders språk komma i wahnrycht och att ödeläggias.* Thet man nu dageligen seer, att *man skrifwer*

[1] K. Br. den 8 juli 1691 om bibelns och den 5 december s. å. om psalmbokens öfverseende. Ronnow Dublar eller, såsom han vanligen kallas, *Rönnow* uppgifves orätt såsom ledamot af psalmboksrevisionen. Jfr *Anjou*, a. st. pp. 505, 510.

[2] *Swedberg*, Heders-förswar, p. 10. Af företalet till hans »Schibboleth, Swenska språketz rycht och richtighet» tyckes dock, som han långt tidigare börjat sina studier i bibelspråket: Schibboleth utgafs nämligen 1716 och Swedberg säger sig då hafva fullbordat det samma »effter trettijo åhrs frist och vtrymme». — Förrspråk til then Christeliga och oweldoga läseren § 2.

[3] *Afskrift* i Palmsk. saml. i Upsala bibl., Philol. T. 34, pp. 317 ff. 4:o.

intet tre rader Swensko, förrän tijo Fransöska, Tyska och Latinska onödiga ord äro där ibland, när man lijkwähl utan mödo kunde med Swänska ord gifwa thet alt bättre. *Mången skrifwer, hwilcket ock nu i the tryckta böcker finnes, i tre rader ett ord på trehanda sätt, och ett är allenast rätt.* Nu att sådant hämma har iag tagit mig i Herrans namn i min swaghet före att upsättia af then heliga bibel, thär then renesta swenskan är behållen, the ord, som åtskilligt skrifwas, på thet man kan hafwa ett wist rättesnöre att gå effter i thessa böckers tryckiande. Hwar af Doctor Kolmodin har ett prof med sig till Stockholm. *Och är mit underdånigste oförgrijpeliga råd, att, när thetta warder af Eders Kongl. May:t gillat och stadfäst, att sedan alla Böcker, nembl. A.B.C.-bok, Catechismus, Psalmboken, Handboken, Bibelen och flere gudeliga böcker, ther effter aldehles måtte tryckias.* Så skulle then olägenhet then nu oss tillstöter och wij några åhr hafwe beklagat, wara bortröit och hela wärcket till rijketz nytto och heder märckeligen hulpit. Jag hafwer then underdånigste förmodan, att Eders Kongl. May:t intet med onåde uptager, at iag så widlöftigt med thetta Eders Kongl. May:t uppehåller, hwilcket iag ei skulle hafwa giort, ther icke saken thet fordrade, så att *allena Eders Kongl. May:tz macht förmår hämma thetta owäsende och nu bringa wårt swänska skrifwande och wårt ädla språk i skick igen.* Warder Eders Kongl. May:t thetta mitt wälmenande med nåder uptagande, will iag med Gudz tilhiälp wid lediga stunder fara fort i thet, som påbegynt är, at thet till fullkomligit sluut komma må. . . . Sålunda som thetta bref skrifwit är,[1] förmenar iag böckren böra tryckas; ty thenna skrifarten är i närmaste måttan enlig med Bibelen och närwarande tiders säkresta maner at skrifwa, warande iag beredd at gifwa skiäl wid hwart ord, som här upsatt är, ther så skulle påfordras.»

Hvad svar närmast följde på denna framställning, känna vi icke, men att detta utfallit efter Swedbergs önskan synes framgå deraf, att konung Carl XI, i sammanhang med godkännandet af åtskilliga punkter, som Swedberg i ett nytt memorial framlagt, den 16 november s. å. uppdrog åt honom att hafva inseende öfver psalmbokens »correcte tryckande».[2]

---

[1] *Afskriftens* talrika ortografiska inkonseqvenser härröra tvifvels utan från afskrifvaren.

[2] *Westén,* a. st. pp. 456 ff.

Sedan det uppgjorda förslaget till såväl psalm- som evangeliibok vid 1693 års riksdag blifvit inom presteståndet granskadt samt med några mindre förändringar gilladt, godkändes ståndets beslut af konungen den 15 december s. å., vid hvilket tillfälle kansli-koll:m jämväl fick uppdrag att tillse tryckningen af den nya psalm- och evangeliiboken. Knapt hade denna dock utkommit från trycket, »förrän flere anmärkare — — — gåfvo tillkänna, att de i det nya arbetet funnit fel, ja till och med anstötligheter».[1] Af detta skäl blef psalmboken å nyo underkastad en dubbel granskning, senast genom samtliga biskoparne och superintendeterna, hvilka sammankallades till ett möte i Stockholm på hösten år 1695. I följd af deras utlåtande blef äfven, som bekant, den Swedbergska psalmboken formligen indragen genom Kongl. Maj:ts beslut den 11 december s. å.[2] Bland de punkter, som vid detta möte öfverlemnades till biskoparnes och superintendenternas pröfning, förekommer jämväl frågan om den ortografi, som i de kyrkliga arbetena borde följas.[3] Att denna fråga här upptogs, hade väl närmast sin grund i de anmärkningar, hvilka, såsom vi förut omnämnt, blifvit framstälda mot stafsättet i den sedermera indragna psalmboken. Vi känna af det föregående, att mötets svar gick i en strängt konservativ riktning.[4] Under sådana förhållanden ansåg Swedberg sin skyldighet fordra, att han hos kanslipresidenten afgaf en berättelse öfver de grundsatser, han i fråga om stafsättet hade tillämpat, enär psalmbokens tryckning, såsom vi förut omnämnt, hade stått under kollegii uppsigt. Denna berättelse, hvilken åtföljdes af det arbete, vi ofvan p. 30 omtalat, inkom emellertid icke, förrän Kongl. Maj:t redan den 9 december 1695 fastställt de regler, som vid psalmbokens och bibelns uppläggande skulle iakttagas.[5]

---

[1] *Carlson*, a. st. V, pp. 262—63.

[2] Jfr ang. psalmbokens utarbetande m. m. *Anjou*, a. st. pp. 505 ff., *Carlsson*, a. st. V, pp. 261 ff., *Westén*, a. st. pp. 456 ff.

[3] »Delibereras uti collegio episcoporum om ortographien.» — »Svänska Ecclesiastike Handlingar» i R. A. (Prestesståndets arkiv), III n:r 18 (punkt 15).

[4] Se ofvan p. 36, n. 3.

[5] Jfr ofvan p. 30; p. 31 n. 5. Swedbergs skrifvelse, dat. Upsala den 10 december 1695, var af följande lydelse:

»Såsom iag är kommen i förfarenhet, at wid the högwyrdige herrars Biskopparnas nyligste sammanwaro i Stockholm ock så något är tahlt wordet om thet sätt att skrifva, som är brukat wid then nya Hand- och Psalmboken: altså fordrar min skyldighet at ödmiukast inkomma hos Eder höggrefl. Excell:ce med kort berättelse, huru ther med tilgångit är, samt med några reglor, hwilka man i samma wärk följdt hafwer, med diupeste wyrd-

Af såväl nämnda skrifvelse som den bifogade språkliga utredningen visar det sig, att Swedbergs uppmärksamhet hittills ingalunda varit uteslutande fästad på ortografien, utan att han redan nu gjort språkets ordförråd till föremål för sina under-

---

nad anhållande, thet Eder höggrefl. Excell:ce thetta ei ogunstigt uptaga wille.

När Hans Kongl. Maij:t allernådigst hade beslutit, at Bibelen, Hand- och Psalmboken samt flera kyrkio-böcker tryckias skulle, blef mig af högstbem:te Kongl. Maij:t befalt, at iag skulle all försorg draga om samma böckers richtiga aftryckiande. Tå mig strax i börian then swårhet mötte och intet litet bekymrade, at wij nu hälst i thessa senare tider äre så ostadige wordne uti wårt swenska skrifwande, i thet man icke allenast skal finna mångahanda sätt at skrifwa ett ord af åtskilliga, utan ock jämwäl flera resor en person skrifwa ett endaste ord på flera sätt, när dock allenast ett bör wara wedertagit och man ther wid alt jämt förblifwa skulle. För then skull tog iag mig före at med största bekymmersamhet igenomläsa åtskillige böcker i the nyligen tryckta Biblar, i thet upsåt at ther efterse, huru orden ther skrifwas. Ther iag ock noga antecknade ju them, hwar om något twifwelsmåhl eller skilljachtighet war, hwilket ändteligen giorde mig förwissader at få ett fast och stadigt sätt the fläste orden at skrifwa; ja, ock underrättade och försäkrade mig om wåra swenska, at the hafwa sina wissa casus, genera, personas och modos, så wäl som alla andra språk, the ther wäl rychtade äro. Ty hölt iag efter plägat råd med åtskilliga, som sina tankar på wårt ädla språkz förbättrande anwändt hafwa, mödon wärt at wid lediga stunder, hwad iag således funnit och märkt hade, på papperet sättia. Altsammans i then acht och mening ingalunda at med någon föra then ringesta ordaträto, warande iag af then mening at hellre aldrig hafwa lärdt läsa eller skrifwa ett ord, än at iag med någon ett ondt ord här öfwer byta skulle. Ty *Gud hafwer kallat osz til frid*, efter thens h. Apostelens utsago 1. Cor. 7: 15, utan för then skull har iag fattat thetta i pennan, på thet iag måtte befästa mig sielfwan til at tala och skrifwa rätt och ren swänsko och at betaga mångom, hälst them, som föra Gudz ord på predikstolerna, then owissheten, at the owetande blanda personas, genera, numeros, casus etc. hwart om annat. När wi doch äge then förmohn i wårt språk, at thet alt noga åtskilt är, och bör åtskildt wara, som sielfwa wärket nogsamt wisa lärer. Och såsom iag intet något bör giöra i thetta utan Eders höggrefl. Excell:ces minne och wälbehag, ty wil iag här med uti diupesta ödmiukhet altsammans nederläggia för Eders höggrefl. Excell:ces blida ögon, med lijka ödmiuk bön, at Eder höggrefl. Excell:ce behagade thet gunstigt åskåda. Tå sedermehra förmodeligen skiönbart warder, at man i the nys tryckta böcker i thetta måhl ei så aldeles blindt framfarit hafwer och at wårt ädla språk rijchtas kunde och borde. At minstone, at wi präster borde språket så godt, som wåre förfäder thet oss i Bibelen och anderika böcker lämnat hafwa, wåra åhörare och barn bekomma låta. Innan kort skal thet, som återstår, i synnerhet en fulkomlig vpsatz följa på alla främmande ord, som i wårt språk inkomne äro, gifwen på ren och tydelig swensko så framt Eder höggrefl. Excell:ce finner thet wara af nöden; hwar ock icke, wil iag hörsamligen efterlefwa Eders höggrefl. Excell:ces gunstiga wilja och behag och thet med thetta, som allaredo giordt är, i ene ewiga glömsko komma låta. . . .» — *Afskrift* i Palmsk. saml. i Upsala bibl., Philol. T. 34, pp. 332 ff.

Hvad själfva det bifogade arbetet beträffar, inledes detta med ett »kort uttog af hela wärket», som visar, att man här påträffar det första utkastet till det sedermera så ryktbara »Schibboleth». Nämnda »uttog» angifver de särskilda kapitlens innehåll på följande sätt:

I. »Jnnehåller alla bookstäfwer i synnerhet, hwar för sig i ordning effter A.B.C.D.; theras rätta bruuk korteligen wisas och thes misbruuk med skiäl och exempel förlägges. Om participiis in *-ns*. II. »Handlar om stora och små bookstäfwer och at alla substantiva ei böra så enkannerligen med

sökningar. Nog hade väl äfven detta sin grund i den befattning, han förut tagit med bibelrevisionen,[1] men han öfverskred i så fall snart de gränser, inom hvilka detta arbete borde röra sig. Ännu mera genomförda och fullständiga möta oss dessa

---

stora bookstäfwer skrifwas. Thenna regels nytta wisas med exempel af Bibelen.» III. »Bewisar huru nödigt det är at skilia meningarna med punct, semicolon, colon, comma. Exempel af Bibelen framföres, som betyga at meningarna icke allenast äro mörka, utan emot hwar andra, ther sådant intet achtas.» IV. »Påminner om många gambla ord och ordalag, som synas böra förbytas i beqwämligare. Adverbiorum lychtelse på *a.*» V. »Går ut ther uppå at med många skiäl bewisa, thet man intet egenteligen behöfwer nödwändigt bruka then fördubblade vocali i en stafwelse.» VI. »Talar om den fördubblade consonante i en stafwelse, som wi i wårt språk hafwe, och hwadan then här kommer.» VII. »Framförer af wår swenska Bibel många exempel, som klarligen gifwa wid handen, at wåra forna swenske, helst Bibelens uttolkare, hafwa noga achtat numeros, genera, casus etc. i *nominibus.* Och at meningen ei rätteligen kan uttagas, om icke sådant wäl achtat warder.» VIII. »Bewijser, att thet samma äfwen wäl uti adiectivis och pronominibus är i acht tagit, hwilka hafwa sina richtiga och wissa ändelser; hwru *ett, tu, try* och *en, twå, tre* offta blandas om hwart annat.» IX. »Låter ögonskienligen see, huru wåre swänske uthi verbis och conjugationibus äre så noga och faste som the latiner: alt igenom exempel af Bibelen. Hwar emoot anföres, huru lijtet eller alzinthet thetta nu achtas och hwilka oricktiga meningar ther vthaf nödwändigt följa.» X. »Berörer korteligen om *och* och *ock.*» XI. »Gifwer tilfälle att döma om ordens rätta skrifningh af theras uhrsprungh: hwilket widlöffteligen uthföras kunde.» XII. »Förmäler om fremmande ord och ordalagh, them wij, hälst präster, på predikestolen ei bruka borde, om många ordz och ordalagz missbruuk, oanständigheet och owighet, [samt huru] lijka gällande ord i oträngde måhle i hopetals brukas. Huru præteritum plusqvamperf. låtes ur acht.» XIII. »Wisar then nytta och stoora wicht, som accenten med sig hafwer uti wårt swänska språk, och at then wäl achtas borde.» XIV. »Gifwer wid handen fast många ord och ordalag, som finnas i wår swänska Bibel: the ther endeles äro wärde at återtagas och mehra brukas; endehls äro thez mörka och mindre tienliga, klarare och tienligare gifwa[s]; alt effter ordningen af Bibliska böckerna.» XV. »Föreställer en widlöfftig upsatz uthaf then swenska Bibelen på the flästa ord effter A.B.C.D., them man nu på åthskilligt sätt skrifwer. Hwar uthaf står at taga, huru ordet altid på ett och intet på flere sätt skrifwas måtte.» XVI. »Framförer effter A.B.C.D. största delen af alla främmande ord, som nu hoos oss inkomna äro, them wi kunna med swenska ord gifwa, som the ock på ren svensko afsatte äro». *Afskrift* i R.A.

[1] I Kongl. Br. den 8 juli 1691 ang. bibelrevisionen föreskrifves: »5. Swänske ord, som intet äro wäl gifne eller illa lyda, förbytes i them, som tienligere äro.» — Kongl. Br. den 9 dec. 1695 till biskoparne och superintendenterna ang. deras förslag rörande bibelns omtryckande upptager äfven likartade bestämmelser. Så heter det i punkten 4 af de nya anvisningarna rörande bibeltrycket: »Förbytes någre få otiänlige ord vti tiänligare med minsta ändring, som skee kan, hwilka och nu blifwa opsatte, såsom *bullersam* för *pulsam,* — — — *roffare, cortisaner* etc.» Och i den 5:te punkten: »Blifwa de ord, som nu för tijden uti somblige landsorther äre okunnige och owanlige, enkannerligen uti Skåne, Halland, Blekingen, Gottland etc., uthtydde på ett särskilt register för det enfaldige folcketz och de tillwäxande barnens skuld, såszom *wigskård, hofmäijor, skorl, fansun* etc.» Jfr äfven K. Br. den 18 maj 1698 om bibelrevisionen. — I företalet till 1703 års bibel yttrar ärkeb. Svebilius i detta ämne: »Then swenske dictionen eller ordelag, som i wår heliga Bibel är wedertagen, hafwer för thes jämnhet och wälliudande numeros, så wäl som för thes antagna bruuk, hoos the alfwarsamt sinnade wunnit thet bifall, at somligas nyfikenhet medh sammansökta

undersökningar åter i »Schibboleth». I slutet af maj månad 1701 synes detta arbete hafva varit i det närmaste färdigt, emedan Swedbergs ansökan om tillstånd till dess utgifvande då föredrogs uti kansli-kollegium. I hufvudsak återfinner man här samma tankegång som i hans förut anförda skrifvelser. Såsom något delvis nytt torde kunna framhållas hans i denna ansökan uttalade afsigt att med förenämnda skrift bereda ungdomen ett tillfälle att »få någon anledning at några timar med ganska ringa mödo och bekostnad anwända på wårt ädla språk at thet vtaf grunden lära, emedan the vti många åhr margfalligt beswär vtstå och stora penningar på fremmande språk bekosta». Som hans arbete hade sin grund i den svenska bibeln, hemstälde han till koll:i godtfinnande, om det ej kunde få öfverses af teologiska fakulteten i Upsala för att, sedan det af denna och »flere vederbörande» hade blifvit gilladt, befordras på trycket.[1] Kollegium »kunde fuller intet ogilla professorns

---

ordasätt eij hafwer hint betaga thet sitt hederwärda beröm. Någre ord, som kunna synas wara mörke och komne vthur bruuk, hälst vthi gamla bemärckelser skul, finnes vpsatte efter alphabetet, doch som korteligast, och medh jämnförande, huru Lutherus them i sin Tyska version gifwit hafwer: efter såsom wercket eij hafwer welat tola widlyftigt collationerande medh andra antingen orientaliska eller europæiska versioner och språk, hvilket lemnas til något widlyftigare werck och Glossarium, som någor lärd man spörjes hafwa vnder händerna.» De sistnämnda orden syftade otvifvelaktigt på biskop Haqvin Spegel, hvilken vid denna tid som bäst var sysselsatt med arbetet på sitt »Glossarium Sveo-Gothicum». I ett bref till Swedberg synbarligen före år 1702, emedan S. benämnes »prof. och pastor» — uttalade Spegel sig om samma verk på följande sätt: »Jag vet en man, som hafver sammanfattat ett Lexicon Sveticum och i thet samma 1. infört nästan alla nu brukeliga svenske ord i sin rätta ordning. 2. bifogat explicationem germanicam et latinam et, quoties opus fuerit, periphrasin sveticam plurimarum quarumdam vocum. 3. visat homonymias. 4. tillagt af Verelio, Stjernhjelmio, Buræo samt af the ordalistor, hvilka äro bifogade the gamble lagböcker och flere sådana skriffter, the urålder giöta orden, anten the kunna vara radices eller propagines hodiernæ linguæ nostræ cognatæ. 5. thertil samlat the orden uti lingua italica, gallica, angl., hispanica, scandica et theotisca, hvilka äro svenska orden til ursprungh, betydning och ljudet lika, så at thet ena må kunna thes bettre förklara thet andra. 6. tilfogat dialeçtos linguæ sueticæ, ostro- et vestrogothicæ, smolandicæ, scanicæ, gotlandicæ. Hvilket lexicon jag tror, at Burchardi skulle öfvertalas til at upläggja in 4:o, om the, som öf[ve]r Verelii ind[ex] scandicum hafva at säga, ville thet tillåta, thet man väl kan hoppas, effter thet ena verket uti ingen måtto hindrar thet andra — — —.» Spegels brefvexling i Vexiö läroverksbibl. n:r 93. — Spegels Glossarium utkom, utan att vi förnummit något motstånd deremot, år 1712. Jfr. derom *Leopold* a. st. p. 52.

[1] »Collectanea de scriptoribus suecicis» (i R. A.) III fol. 53. Brefvet är äfven tryckt i Hist. handl. XVII p. 319. — Samma år på hösten, den 17 september, aflät Swedberg ett kortare bref i samma ämne till gr. Gyldenstolpe, hvilket vi ur dennes bland Nordiniana i Upsala bibl. förvarade brefsamling meddela: »Såsom jag någon tid bort åt hafwer efter hand samlat ett och annat, som kan skie skulle tiäna til någon större wisshet och stadighet i swenska språkets skrifwande och talande, så hafwer jag nu thet under

uppsåt och att den samme med facultate theologica korresponderar uti detta dess åliggande, men fann likväl godt att förordna, det, sedan de bägge hafva stannat uti en mening öfver bemälta verk, de först måge inkomma med deras arbete och betänkande, förrän den begärda publikation[en] af trycket beviljas kan, eftersom koll:m sig förbehålla vill själf att skärskåda verket, om dervid till äfventyrs något kan vara att påminna».[1] I följd häraf begärde Swedberg sedermera — dock icke förr än i slutet af mars månad följande år — att fakulteten »täcktes genom herr prodekanen det igenomse, efter auctoris eget anhållande i Kongl. CancelliCollegio, emedan der inkomma åtskilliga skriftens språk att förklaras. Hvilket lofvades ske skulle, och anförtroddes herr professori Diurberg såsom prodecano att taga sig det besväret uppå».[2] Den 16 juni s. å. afgaf Diurberg äfven å fakultetens vägnar utlåtande till koll:m öfver »Schibboleth», hvari han förklarar, att »hwad — — — uthi bemälte tractat af theologia införes, thet befinnes hafva sin grund uthaf Guds heliga ord, är ock med lärda mäns vitnesbörder så stadfästat, at thet kan lända til sakens uplysning och märkelig nytto. Eljest anbelangande sielfva wärket, äro ther uthinnan gode och nödige anmärkningar uthi orthographia eller skrifarten [och] wisar sig en reen och wäl skickat styl, effter the bästa bibliska editioner, hwilka fliteligen hafwa tagit i acht thet svänska språket. Likväl medan thetta ej lyder egentligen til facult. theolog., så kan man icke heller ther öfver sig widare uthlåta, pröfvandes allenast thet wara ett wackert samt nyttigt företagande, särdeles för theras skull, hvilke med prädikande betiena Guds församling, at the måga rätteligen skrifwa och tala sitt modersmål, såsom thet ädelt och wärdt är wid sin

sina wissa kapitel i ett wärck sammanfört, hwar om Eders Höggrefl. Excell:ce jag tilförene hafwer ödmiukeligen berättat. Hwilket wärck jag en och annan har öfwergifwit at igenomse, som hafwa thet låtit sig behaga och inrådt mig at låta thet komma under fleras ögon. Thet jag ock förleden sommars månde theras höga Excellentier uti thet höglofliga CancellieCollegio ödmiukast anmäla, med tienstl. begäran at få tilstånd efter wederbörligit öfwerseende och gillande låta thet igenom trycket komma i fleras händer. Hwad hela wärket egenteligen innehåller, täcktes Eders Höggrefl. Excell:ce af innelychta korta uttog gunstigast förnimma. Skulle thet wara Eders Excell:ce obehageliget, wil jag låta liggiat och endast mig ther med förnöija, som jag ock i början för min skull allena thet hafwer upsatt.» Det här omnämnda »uttoget» öfverensstämmer i det hela med det ofvan p. 51 n. 5 meddelade, men upptager ännu ett kap., om aflagda ord, som borde återupptagas.

[1] Kansli-koll:i prot. 1701 den 29 maj.

[2] Upsala teol. fak:s prot. den 27 mars, § 4. Swedberg var denna tid själf dekan. — *Diurberg, Daniel,* 1659—1736, var sedan 1698 teol. prof. och blef sedan domprost i Upsala år 1724.

rätta förmon at skötas och handhafvas.» — I kansli-kollegium föredrogs detta utlåtande icke förrän den 10 mars 1703,[1] då koll:m anbefalde dåv. hofrådet Leijonstedt att, till sammans med sekreteraren, i koll:i namn uppsätta ett memorial i detta ämne till Kongl. senaten, hvarvid de hade att framhålla, att koll:m »intet tillstår sig att allena något sluta om det verket, *efter som deruti något röres, som angår den svenska versionen af bibeln, som nu är under trycket, samt reglerna uti ortografien, hvilka högstsal. H. K. M:t har låtit uppsätta och befalt tagas i akt såväl vid handbokens och psalmböckernas som besynnerligen vid den nya kyrkobibelns aftryckande*».[2] Ett sådant memorial blef äfven uppsatt och finnes, dateradt den 11 mars 1703, ännu i behåll,[3] men det är knappast troligt, att

[1] Härtill synes Swedberg delvis själf hafva varit skulden, emedan han först i de sista dagarne af år 1702 inskickat sitt arbete till kollegium. Jfr kansli-koll:i prot. 1702 den 29 dec. § 2 och Swedbergs bref till sekreteraren Schmedeman den 11 november 1702 (bland Skara stifts und. skrifvelser till Kongl. Maj:t i R. A.). Af sistnämnda bref framgår, att renskrifningen af det samma då som bäst pågick.

[2] Koll:i prot. 1703. Jfr med den anförda motiveringen ofvan p. 30 n. 3.

[3] »Memorial och berättelse om högvördige hr biskopen Svedbergs vtj CancellieCollegio ingifne tractat, som han kallar Schibbolet[h] Svecicum eller anmärkningar till svenska språket: Det hafwer hr biskopen Svedberg för någon tid sedan vti CancellieCollegio gifwet tillkiänna, huru som han i några åhr, jempte andre sine embetes syslor, mycket der på arbetat, att wårt modersmåll, hvilket han klagar på någon tid hafva legat vti wanrykt, måtte på alt giörliget sätt ophielpas och genom tienlig skiötzel änteligen bringas vti bättre skick och richtighet; hafvandes han till den ändan med en berömlig flijt sammanskrifvet en widlöfftig tractat, hvilken han kallar Schibbolet[h] Svecicum och der vti [han] icke allenast giort åtskilliga wakra anmärkningar till språket, vtan och upsatt några wissa reglor effter wår swenska bibels skrifart och ordalag, hvar effter han förmenar, att det samma skall kunna och böra här effter inrättas och ryktas: bestyrkandes sådane sina tankar med åtskilliga ordaformer och exempel af den heliga skrifft, hwilka han här och där utj sielfva tractaten icke allenast sielf vidlöffteligen förklarar och lämpar till detta ändamålet, vtan och facultas theologica i Upsala med en formell aprobation gillar och stadfästar. Nu kunde fuller hr biskopen tycka sig wara befogad utan någon vidare censur att låta detta sitt arbete af trycket vtgå och giöras allgement, hälst effter som han ärnar gifva det vth såsom en privati hominis scriptum et problema och ingalunda för någon regel, som andra skola wara skyldige till att föllia. Men så har han likväll icke welat j detta måhl gå CancellieCollegium förbi, vtan anhollit om des tillstånd att få låta trycka sitt wärk. Hvilket CancellieCollegium fuller så mycket mindre betänkande kunde hafva att straxt bevillia, som facultas theologica Upsaliensis redan med des approbation tyckes hafva gifvit der till en god anledning. Men *aldenstund man likväll förnimmer äfven ifrån densamma orten, hvadan bemälte approbation är utfärdad, åtskillige omdömen om detta Schibbolet[h] inlöpa och man des utom effter nogare öfverwägande och inseende på sielfva wärket, finner här och där några saker, som röra icke allenaste den versionen som Hans Kongl. Maij:t nyligen har låtit öfversee och införa vti den nya kyrkiobibeln, vtan och draga j twifvelsmåhl de reglorna om Orthographien, som för någon tid sedan på hans högstsalige Kongl. Maij:tz befallning äro opsatte och gillade, att föllias*

det sedermera någonsin expedierats. Om så skett, har det åtminstone icke ledt till någon påföljd. Under andra förhållanden vore det egendomligt, att Swedberg i en und. skrifvelse till konung Carl XII den 17 februari följande år bl. a. äfven gjort framställning om tillstånd till tryckningen af »Schibboleth», och detta på ett sätt, som icke antyder något föregående afslag vare sig från kollegii eller den Kongl. senatens sida. Hvad för öfrigt själfva denna skrifvelse beträffar, synes ej häller den hafva medfört något resultat, utan blott blifvit lagd »ad acta».[1]

Först år 1707 lyckades det för Swedberg att erhålla koll:i bifall till tryckningen af »Schibboleth» eller, rättare, ett *utdrag* af det större arbete utaf samma namn, som förut omtalats. Orsaken till det långa dröjsmålet i detta afseende har man tydligen att söka i de ogynsamma omdömen, som från vissa håll uttalats öfver detta Swedbergs arbete.[2] Att sådana icke

---

så wäll vid Handbokens och Psalmböckernes som besynnerligen vid den nya KyrkioBiblens aftryckande: så är detta ett ärende, hvar om CantzelieCollegium intet tillstår sig att allena något sluta, vtan vill det samma Deras Excellenciers och den höga Kongl. Senatens högt oplyste omdöme här med allerhörsamast hafva hemstäldt, då hr biskopen Svedberg förmodeligen lärer få tillfälle att vidare förklara de tvifvelsmåhl, som honom om detta wärket kunna giöras». — »Collectanca etc.» III fol. 57.

[1] »Öfwer wårt svenska språk har jag färdig[t] ett arbete, kallad[t] Schibboleth, thet uppå Kongl. CancellieCollegii befalning facultas theologica i Upsala har igenomsedt och gillat: om thet må tryckas eller icke tryckas, althenstund thet har en sådan skrifart, som thetta underdåniga memorialet förer, underkastas Eder Kongl. May:tz allernådigste gottfinnande». »Collectanca etc.» III fol. 48.

[2] Till bevis på att Swedbergs verksamhet dock på andra håll rätt uppskattades, vilja vi anföra ett bref af biskop Spegel, sannolikt nedskrifvet år 1696, emedan det tyckes syfta närmast på Swedbergs i slutet af föregående år till kansli-kollegium inlemnade arbete. »At jag är uti H:r Professorns goda minne som en gammal vän», säger Spegel, »thet fägnar mig rät mycket, men intet mindre, at jag är i thet omdöme hoos honom, såsom jag skulle förstå af thet svenska språkets egenskap, hvilket jag dock måste bekenna vara alt för litet. Jag bör intet klaga öf[ve]r Guds h. [ɔ: heliga] skickelse, at jag, som är af svenska föräldrar född, vardt effter theras död i min barndom uti Skåne några år upföd, hvarest jag glömde modersmålet, at jag hafver sedan måst lära thet utaf många andra, ja, effter många läreår finner mig ännu ogrundad, emedan jag hafver haft både åtskilliga och ofta om[bytta läro-]mestare, vetandes the stundom intet, hvad the med skiäl skulle lasta uti mig, eller jag, hvad jag med skiäl skull[e] lära af them. Therföre hafver jag med thes större lust och flijt läsit Hr Professorns underrättelse om et rät skrifvesät och befunnit mig kunna med sanning säja om then, hvad Vulcatius fordom hafver sagt om comicis antiquis:

Multos incertos certare hane rem vidimus,
Quorum, meo judicio, errores dissolvis ita,
Ut contra si quis sentiat, nihil ille sentiat.

Icke thes mindre hafver jag af then försäkran, som Hr Professorn gifver uti sit bref til Hans. Excell. Academiæ Cancell:n och sedermera uti sit vercks cap. 5, tagit mig then dristigheten at upsättja min oförgripeliga mening uti it och annat, allenast til then endan, at mit tvifvelsmål må blifva genom en

fattats, framgår redan af koll:i nyssnämnda memorial till den Kongl. senaten, men bekräftas äfven från andra håll.[1] Endast genom kanslipresidenten gr. Gyldenstolpes bemedling synes koll:m slutligen hafva gått in på att bifalla arbetets utgifvande.[2]

benägen underrättelse förtagit, besynnerligen om adspiratione *h*, hvilken jag någorlunda veet, hvarföre veteres latini brukat hafva, nämlig ad voces firmandas roborandasque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, som Gellius säger, men om *h* kan in lingua svetica hafva samma kraft och nytta, thet åstundar jag gjärna af något flere skiäl förnimma. Ellies är det en stor hugnad och en berömlig åhoga, at några vilja thet svenska språket så vårda och ryckta, at thet icke meer, än reda skiedt, effter hvars och ens godtycke blifver ifrån alla reglor dragit och på hvarjehanda sät vrijdit, förändrat och tilökt. Man seer the tyske hafva med sin flit mycket uträttat till sit språks prydna och richtigheet, och at thet som Ægidius Tschud[i], Hardörfer, Brückner, Tscherning, Schottel, Morhof etc. hafva skrifvit är blefvit mångom anledning till een rät skrifveordning, hvilken jämväl andra nationer genom lärda mäns underrättelse hafva nu bekommit, isynnerhet fransoserne, som äre therutinnan icke mindre lyckelige än granlagade. För then skull vore önskeligit, at och här i rijket, enkannerl. för then tilväxande ungdomen någon välgrundad orthographi kunde blifva inrättad och auctoritate publica stadfäst». — Spegels brefvexling i Wexiö läroverks bibliotek, n:r 88. I ett senare bref, det ofvan p. 53 n. 1 omnämnda, yttrar han sig lika välvilligt om Schibboleth: »Mig är nyligen berättat, at H:r Profess. hafver sitt verk, thet han kallar Schibboleth under trycket, önskandes jag *med månge andre,* at thet så var, på thet alle svenske och isynnerhet tillvexande ynglingar måge hafva för sig visse reglor til at rätteligen skrifva effter».

[1] Så skrifver t. ex. Swedberg till öfverstemarskalken och Kongl. rådet, gr. Johan Gabriel Stenbock den 25 maj 1704: »Hwad mitt Schibboleth eller arbete öfwer svenske språket widkommer, lämnas vti Eder höggrefl. excell:ces gunstige behag, om thet må komma igenom trycket i dagsliuset eller icke. Wi hafwe namn här i Swerige, at wi skrifwe icke myckit, är ock i then materien icke myckit hos oss skrifwit, nemliga om wårt ädla swenska språk. Och *när nu någor biuder til at ther vti något giöra, så wil thet af en part hindras;* kunnandes jag försäkra, sedan facultas theologica Upsaliensis och thess uthan sahl. Biskop Norrman, H:r Superintind. Kolmodin [och] H:r Professor Lundius hafwa särskilt hwar för sig igenomläsit wärcket och thet gillat och önskat, at thet vtkomma måtte, som jag hwars och ens skrifft ther på hafwer, kunnande säger jag försäkra, at thet skulle lända wårt språk til mycken fromma. Warandes thet så wäl ihopkommit och så rätt regelbundit som något latinskt eller grækiskt språk. Skulle sådant icke framkomma, så torde wårt språk och tungomål få swäfwa i samma ovisshet och mörker hädaneffter som förr och kan ske ännu råka i större mörker. Och mångens lust at något gott vtarbeta skulle förtagas, och Tyskarna fingo ther med widare tilfälle at säija, thet wi här i Swerige skrifwe litet. H:r Secreter Schmedman har thesslikes min Supplique om thetta — — —». Brefvet finnes bland Skara domkap:s und. skr. till Kongl. Maj:t (i R. A.).

[2] Detta tyckes följa af ett bref från Gyllenstolpe till Swedberg den 13 april 1707, hvari G. yttrar: »Jag har väll undfått E. Högvördighetz ährade skrifwelse af den 26 martii sidstledne och derutur sedt, att E. Högvördighet fortfar uti des berömlige flijt till att jämte sine andre angelägne beställningar eij allenast rijkta och opbruka wårt swenska språk samt nyttiga regler der öfwer författa, utan ock att utharbeta åtskilliga wakre theologiske materier til Gudz församblings nytte och opbyggelse. Jag har all[t] sådant angifwit uti Kongl. Cantzli Collegio och funnit tillika med mina herrar collegis den förklaringen, som E. Högvördighet gjort öfwer sit opsåt med den swenska orthographien aldeles nöjaktig, hwareffter och censor librorum h:r Lillieblad är blifven tillsagd att utfärda sin approbation, hwilket han redan förmodeligen har effterkommit och deraff gifwit E. Högvördighet dehl — — —». »Collectanca etc.» III fol. 49.

Betecknande för tiden är den försigtighet, med hvilken koll:m härvid gick till väga. En särskild s. k. approbationsskrift infordrades från censor librorum, men då denna[1] den 29 mars nyssnämnda år föredrogs i kollegium, ogillades den samma af kanslipresidenten, hvilken förklarade, »att orsakerna eller *vilkoren, med hvilka koll:m tillåter, att detta verket må tryckas, skola anföras uti approbationsskriften och hon således inrättas, att hon tillika med självfva traktaten kan tryckas,* ty äljes vet intet publicum af, hvarför eller med hvad vilkor koll:m har gifvit sitt samtycke dertill, nämligen således, att, som biskopen uti några stycken går ifrån de regler, som här uti kansliet äro vedertagna och vid bibelverket och kyrkopsalmboken iakttagas, men *utlofvar likväl att utgifva detta verket såsom sitt eget arbete utan att föreskrifva något någrom uti ortografien,* så tillåter koll:m, att det må utgifvas och göras allgement etc. När censuren blifver således inrättad, vill koll:m gifva sitt samtycke till dess publikation». Fyra dagar senare, den 2 april, upplästes den sålunda omarbetade approbationsskriften, hvarefter koll:m ändtligen medgaf, »att verket dermed måtte få komma på trycket».[2]

Detta s. k. mindre Schibboleth förblef emellertid otryckt — af hvilken anledning veta vi icke.[3] Deremot utkom nio

---

[1] Det hafwer Biskopen Doctor Swedberg sammanskrifwit ett Uthdrag af dess större Werck, kalladt Schibboleth, hwilket handlar om Swenska språkets egenskap, rätta stafwelse- och skrifweart, effter Generum, Casuum, Verborum flexiones et constructiones. Til grund och anledning häruthinnan, äre förestälde exempla uthur den Swenska Bibelens språk, jemwäl uthur andra gamla skriffter. Wercket j sig sjelft är wackert, med stoor berömmelig flijt utharbetat och effter gamla Swenska Mälets art wäl grundat. Särdeles kan det wara nyttigt för den studerande Ungdomen, att deruthur lära en fast grund til att rätt tala och skrifwa deras Modersmåhl. Som jämwäl uthi detta wercket gifwes goda underrättelser för androm af Predikoståndet, huruledes orden, effter egenteligit sätt och med behörig skilnad, böra så j predikande som elliest wijd andra tilfällen uthnämnas och talas; och enkannerligen, som wijd dessa tijder införes och af mångom på banen bringas en egenwillig ogrundad skrifweart: så kan detta H:r Biskopens werck j så måtto märkeligen befordra Swenska språkets rijcht och fastställande — — —». »Collect. etc.» III fol. 51.

[2] Kansli-koll:i prot. 1707 den 29 mars § 5 och den 2 april § 8.

[3] Den 26 november 1707 skref Swedberg till biskop Spegel: »Hvad Schibboleth vidkommer ligger alt färdigt. Nemligen thet större til en god qvart, thet mindre till femton ark vid lag, som är et uttog af thet stora. För thet lilla har jag sammanskrifvit en inledning til mit arbete, thet jag kallar *Svenska språkets ödnalag*, som lärer blifva 10 eller 12 ark. Ligger i Upsala at genomses tillika med Catechismi öfning och Ungdoms Regel. Thet går mäckta långsamt med deras skärskådan och tillåtelse. *Westen* a. st. p. 519. — Den 12 december s. å. resolverade teol. fak. ang. det förstnämnda arbetet: »Hvad förtalet till dhen swänska grammaticam anbelangar, tycker facultas des census egentl. höra till Kongl. Cancellie Collegium». Teol. fak:s

år senare verkligen det större arbetet af samma namn.[1] När Swedberg erhållit tillstånd till dess utgifvande, känna vi ej med säkerhet, men antagligen skedde detta i slutet af år 1714 eller början af år 1715.[2] Skriften satte Hiärne genast i eld

prot. — Sista gången, vi sett det mindre Schibboleth omtaladt, var år 1708, då det var upptaget bland de 13 arbeten, på hvilka Swedberg detta år begärde priv. Han erhöll då sådant blott på ett af dessa, nämligen sin s. k. Ludus literarius. Rådsprot. i justitieärenden 1706—10 pp. 502—503.

Schibboleth. Swenska språketz rycht och richtighet. Med Kongl. Maj:tz nådiga frihet och wederbörandes skärskodande och tilstånd vpsatt och vtgifwit af Jesper Swedberg, biskop i Skara; Skara 1716, 4:o. — Arbetets innehåll är följande: Kap. I. Om hwar och en bokstaf i synnerhet: Thesz retta bruk och miszbruk, pp. 1-35; II. Om stora och små bokstäfwer, pp. 36—57; III. Om fördubblad vocali eller sielflyding vti en stafwelse, pp. 58—80; IV. Om fördubblade medlyding i en stafwelse, pp. 80-83; V. Om meningarnas skilnad och klarhet genom comma, semicolon, duo puncta och punct, pp. 83—92; VI. Om accenten eller wigten i ordet, pp. 92—110; VII. Om ordens vrsprung, pp. 111—118; VIII. Om Numeris, Generibus och Casibus in Nomine, pp. 118—132; IX. Om Adjectivis och Pronominibus, pp. 132—148; X. Om Verborum conjugatione, pp. 148—155; XI. Om Och, Ock, pp. 155—159; XII. Om mörka, obrukeliga och otienliga ord och ordalag, pp. 160—183; XIII. Om merkwerdiga och owanliga ord och ordasett i wår swenska bibel, pp. 183—203; XIV. Om fremmande ord och ordalag, pp. 204—222; XV. Om fremmande ord mest i wår swenska bibel, pp. 222—245; XVI. Ordalista på fremmande ord och ordalag, som hos osz merendels onödigt brukas. I theras stelle Swenska ord gifwen, pp. 246—304; XVII. Lista på gamla gäfwa och wackra ord och ordalag, pp. 305—421; XVIII. Ett prof på en swensk ordabok. Hwar af kan tagas, at orden på ett wiszt sett altid skrifwas kunna och böra, pp. 421—440; XIX. Hela werckets nödwendighet och bruk. Som wises med tv bref, som the nu af mongom skrifwas, och huru the retteliga böra skrifwas, pp. 441—468. Dessutom två register och två företal: det ena till konungen, dat. den 17 februari 1716, det andra till »then christeliga och oweldoga läsaren». — Om anledningen till dess fördröjda utgifvande yttrar Swedberg i företalet följande: »Thet jag så lenge hafwer lofwat och sielf giordt något wesende vtaf hafwer nu endteliga genom Gudz bistånd sin framferd. Orsaken til drögsmålet hafwer fast then förnemsta warit thenna. Wercket är intet så gint at gå vppå. Then, som wil lära andra skrifwa och wel tala, moste sielf kunna wel skrifwa och tala: han moste wara genomhema i then wetenskapen. Then ther wil vnderstå sig til at retta andra, helst mynduga, kloka, ja, gamla män, han moste wara öfwerklok eller enklok, mykit förmäten och dumdristig. Han moste ock weta och besinna, at sådana slags skriffter och werck the hafwa fördt och dageliga föra myken split med sig; the hafwa alla tider stora stormande krig vpweckt. Kunnande Konunga- och Keisarekrig snarare stillas än ordakrig. Thetta hafwer hollit min hog, ehuru starck then ock vnderstundom warit hafwer, i tygelen, at jag intet hafwer bråhastat mig. Ja, thet hafwer welat vnder tiden företaga min hog at låtat aldeles bestå. Mykit heller thet, än med egit digert arbete och myken tidz- och penninga bekostnad arbeta tacklöst och kasta mig i olägenhet och harm och winna således til löna alt ondt. När mitt dyra embete, om jag thet wil wårda och retzliga förwalta, mig sydslo, omak och beswär Gudi nog gifwer.»

[1] Själfva benämningen *Schibboleth* är hemtad ur Domareboken kap. XII v. 6: »Tå the Gileaditer bodo Ephraemiten säija *Schibboleth*, så sade han *Sibbolet* och kunde icke rett säija thet vt. Så togo the honom fatt och dråpo honom wid ferjostaden åt Jordan. Så at på then tiden föllo af Ephraim tv och fyratijo tusend». — *Swedberg*, Schibboleth, titelbladet, v.

[2] Jfr koll:i prot. den 2 oktober 1714: »Föredrogs biskopen Swedbergs ansökning om lof och tillstånd att få låta trycka dess s. k. Schibboleth,

och lågor. Han ansåg arbetets tryckning och spridning — för att begagna hans egna ord — såsom en »oartig och dumdristig förgripelse», hvilken »bort med fullt allvar strax anses och han (Swedberg) derför vederbörligen näpsas».[1] Denna Hiärnes åsigt hade tydligen sin grund deri, att, enligt hans uppfattning, stafsättet i svenskan blifvit genom den förut omtalade kanslikommissionen en gång för alla fastställdt och det då uppgjorda förslaget till regler för ortografien derjämte af Kongl. Maj:t bekräftadt. Hvarje afvikelse derifrån föreföll honom nästan såsom ett crimen læsæ majestatis. Att kansli-kollegium trots sin vördnad för detta skrifsätt, icke gick till samma öfverdrift, syntes honom endast kunna förklaras genom de väsentliga förändringar, som dess personal under de sista tjugu åren undergått. Nu hade det emellertid, genom sitt bifall till tryckningen af Swedbergs arbete på förhand bundit sina händer, och någon åtgärd från dess sida var således icke tänkbar. Återstod således ingenting annat än ett literärt fälttåg. Men hvem skulle utföra detta? Bland de kansliets ledamöter, som deltagit i stafsättets ordnande, funnos väl tvänne ännu i lifvet, men de voro hvar på sitt sätt förhindrade att verksamt uppträda.[2] Under dessa förhållanden fann Hiärne sig förpligtad att på ensam hand upptaga striden, emedan, såsom han sjelf säger, »det varit för kommissionen och kansliet en olidlig skymf om de skulle varit så vanmäktiga och illa utsatta, att en endaste, herr Swedberg, skulle detta deras arbete hafva dem och den skrifarten, som i bibeln och psalmböckerna faststäld var, öfverändakastat och hela skrifarten blandat eller bortskämt».[3]

Att Hiärne ej varit oförberedd på ett sådant uppträdande, kan man af flere skäl påstå. Redan i följd af det vänskapliga förhållande, hvari han stod till flere af kansliets mest framstående män, var det för honom lätt att erhålla kännedom om Swedbergs för koll:m framlagda literära planer. Vi kunna derför ej häller frigöra oss från den misstanken, att Hiärnes tunga

---

hvilket verk fanns godt uti somt och uti åtskilligt bristfälligt. Fördenskull tog H:s Exc. H:r Kongl. Rådet Gr. Cronhielm det samma till sig till igenomläsande» -- koll: i prot. 1709—14 p. 1172. — Den 12 juli 1715 skrifver Swedberg till ombudsrådet Pfeif i Stralsund. »Innan en månad wid pass blifwer mitt Schibboleth ferdigt. Hwar af the arck, som allaredo tryckt äro, nu öfversendes. Til en 20 arck blifwer thet ännu, ther Gud lifstiden bespar och friden här i landet. Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes.» — Skara domkap:s und. skrifvelser till Kongl. Maj:t i R. A.

[1] »Oförgrijpelige tanckar etc» (jfr p. 22 n. 3).

[2] Leijonstedt och Leijonmarck; jfr p. 65.

[3] »Oförgrijpelige tanckar etc».

icke varit främmande för de oblida omdömen, som så länge gjorde koll:m tveksamt, huruvida det borde låta Swedbergs tankar om stafsättet komma ut bland allmänheten eller ej. Denna misstanke stärkes derigenom, att koll:m mer än en gång finnes hafva anlitat Hiärne såsom sakkunnig rådgifvare ej blott i språkliga frågor,[1] utan äfven rörande andra ämnen. Af hans

[1] Jfr nedan kap. IV. — År 1713 hade dåv. kopisten vid tyska expeditionen *Joh. Jac. Pfeif* utarbetat en skrift: »De habitu et instauratione sermonis svecani». Hans önskan att få trycka den samma föredrogs i koll:m den 30 jan. 1713 af censor librorum Brauner, men mötte åtskilligt motstånd. Väl förklarade Kongl. rådet gr. Cronhielm, att han sett något uppå detta arbetet och att han väl kunde säga, att han ej väntat något sådant af Pfeif, men kanslipres. gr. Horn fruktade, att det ändå icke vore så moget, som det borde vara, och att det fördenskull vore bäst att dröja med dess aftryckande. Kansliråd. Leijonstedt föreslog då, att arkiat. Hiärne skulle få se det samma, »alldenstund han föregifver sig mycket hafva arbetat uti vårt svenska språk och att han om dess rätta grundvalar hafver god kunskap». Gr. Cronhielm upprepade nu, att han läst »Pfeifens saker» och funne hans arbete vackert, men ansåg det betänkligt att låta det komma ut, »innan som man väl hade kommit öfverens om ortografien». Presidenten Horn tyckte, att man kunde berömma honom och tacka honom för hans flit och goda vilja samt bedja honom »att deruti kontinuera», men likväl »afråda honom att ännu trycka't till dess han kan blifva något starkare». För öfrigt ansåg äfven gr. Horn, att man kunde låta Hiärne se hans skrift, »och torde kanske han och andra kunna härutaf få upplysning uti ett eller annat». Hofrådet Barck mente. att, om arbetet skulle tryckas, kunde det ske på samma sätt, »som biskop Swedberg gjorde [!] med sitt Schibboleth: han lät det gå ut privato nomine, och så kunde denne nu ock göra, ty detta kunde likväl gifva andre anledning till att bättre se efter». Häri instämde sekret. Ehrenstrahl, sägande, att kollegium gifvit Swedberg rätt att trycka sin skrift »såsom dess egne konjekturer». Gr. Horn förnyade sitt förslag, att man skulle låta Hiärne se arbetet och höra hans tankar deröfver: detta kunde »vara vackert nog, men det tyckes böra hafva bättre fundament och vara mera moget; emellertid kunde man encouragera authoren». Beslutet blef, »*att härom med arkiat. Hiärne först skulle konfereras*» — koll. i prot. 1713 pp. 77 ff. — Af hvilken art Hiärnes utlåtande varit, finner man af Orthogr. Suec. p. 123: »Denne wår til witne stemde nya Priscianus haar tagit sigh före at wäfwa sit wääf alt för bittida, biudandes til at döma om språk och rättskrifwande, förr än han rätt haar lärdt omständigheten af bookstäfwerne: hwilket intet är förvndran wärdt, när han så dierfweligen vnderstår sigh i sin första vngdom, då han detta begynte skrifwa (med slätta studier och ringa rön) om sådana saker, dem de neppligen råda med, som lenge hafwa öfwat sigh der uti och kommit öfwer sin halfwa ålder. Såsom han nu i otidh haar redan welat vpskära sin gröda, som neppligen haar stuckit sigh i ax, och berga det, som ännu stodh i brodden: altså är fruchten der af sådan som åkerbruket, otidigh och onyttigh. Men iagh twiflar intet, fast än han haar warit mycket brådhgiör och alt för qwick, at han ju i längden med åhrens tiltagande lärer rätta sigh och ändra det, han alt för arla begynt; börandes man i medlertijd vrsächta honom, som gjordt sin möijeliga fliit och boldeligen budit til at bära fram, där til hans axlar woro förswage. Magnis tamen excidit ausis. Men efter iagh allaredan til följe af mina höga förmäns godtfinnande haar yttrat mig om detta werck i Kongl. Cantzeliet, *därest iagh vppenbarligen så skrift- som munteligen mina tanckar haar gifwit tilkänna*, så lemnar iagh nu alt, til des iagh blifwer klaar med en starkare wederpart at låta gå vth de der om allaredan färdige anmärkningar om berörde emne i liuset. Sij, på sådant omogit werck beropar sigh Eusebius, warandes i detta måhl den ena så richtigh som den andra». Trots Hiärnes ofördelaktiga

eget yttrande vid ett sådant tillfälle finner man, att han redan i början af år 1713 haft ett arbete öfver den svenska ortografien färdigt.[1] Uttalanden på annat håll gifva äfven vid handen, att detta flere år tidigare blifvit påbörjadt.[2] Förmodligen är

omdöme, utkom Pfeifs arbete på trycket år 1713, upptagande 308 sid. (liten 12:o). Innehållet af Pfeifs arbete framgår af följande »index rerum»: cap. I. De instituto et divisione hujus operis; II. De causis corruptæ lingvæ ratione verborum peregrinorum; III. De remediis peregrini mali; IV. De necessitate orthographiæ; V. De causis corruptionis et varietatis in orthographia; VI. An pronunciatio sit fundamentum orthographiæ? VII. An modus styli in sacro codice svecano sit fundamentum orthographiæ? VIII. An usus communis sit fundamentum orthographiæ? IX. An antiqvitas sit fundamentum orthographiæ? X. De principiis genuinis orthographiæ svecanæ; XI. De modis varietatis et corruptionis; XII. De stabilimine orthographiæ; XIII. De causis instaurandi ipsius idiomatis lingvæ svecanæ; XIV. De modis instaurandi; XV. De poësi suecana; XVI. De ejus instauratione; XVII. De verbis antiquis; XVIII. De verbis novis; XIX. De modis innovandi; XX. De usu verborum; XXI. Summa rerum quæ circa lingvam svecanam observari debent; XXII. De caractere lingvárum. — »Icke nöjd att förkasta de dubbla vokalerna, fördömer Pfeif», säger *Leopold* a. st. pp. 50—51, »äfven konsonanternas fördubbling och anser tjänligast att nytja accenter. Utan tillbörlig aktning för bruket tillstyrker han ännu flera förändringar och nyheter. Om en del af de rättelser, han föreslagit, med störe lätthet och kanhända med fördel kunnat verkställas, innan språket tagit en varaktigare form, så ägde hans stil hvarken i latinen eller svenskan, *hvilka båda språk han sammanblandat*, det behag och den styrka, som kunde gifva vigt åt hans satser. Han angreps med en vida skickligare penna af *Carl Johan Iserhielm* — som gifvit sin skrift titel af »Observationes in linguam succanam seu [circa ?] examen tractatus J. J. Pfeiffii [de habitu etc.]. I själfva frågorna hade desse tvistande, som det merendels händer, ömsom rätt och orätt.» Iserhielm var denna tid en ung kanslist, men blef småningom justitiekansler. Under sistnämnda titel omnämnes han, af flere författare tämligen oegentligt på den tid, då han uppträddė såsom Pfeifs motståndare. Hans arbete — 133 sid. i liten 8:o — följer Pfeifs skrift sida för sida.

[1] Den 30 januari 1713, då Hiärne var tillkallad för att yttra sig öfver Upsalaprof. Harald Valerii förslag till koralbok: »H:r arkiatern — — — sade sig hafve arbetat ut något angående svenska ortografien, och *det hade han redan färdigt*» — koll:iprot. 1710—14 p. 775.

[2] I sitt förut flere gånger omnämnda bref till »biskop» Spegel yttrar Hiärne: »Derföre haar iag fuller en liten tractat ihopsat, *men ännu intet renskrifwit*, där uti wissa reglor, dem wij genom wanskiötzel hafwa förlorat och intet mera afweta än Judarna sina gamla regulas musicales, som i Davids och Salomons tijd hoos deras konstiga sångare warit gängse». — Ännu tydeligare framgår detta af tvänne bref från kanslir. Olof Hermelin (jfr nedan kap. V), dat. Radoscovitz den 22 april 1708 och Mohilow den 13 juli s. å., hvilka för öfrigt förtjäna särskild uppmärksamhet med anledning af Hermelins fördelaktiga omdöme om Swedbergs ortografiska åsigter och hans värdiga råd till Hiärne att undvika trätor och tvister med dem, som hade afvikande meningar angående rättstafningen. I det förra af dessa bref skrifver han: »— — — Det wore wäl, om H:r Broder utgofwo des Orthographie, på det de nygiruge at ändra de gamla skrifarter, måtte få någon bättre grund, men jag skulle ock önska at få weta någorlunda H:r Broders tankar förut, om så ske kan. Jag tycker ej illa om det, som H:r Doct. Swedberg har upsatt. Det mesta deruti är godt och wäl grundat, så mycket Grammatican angår. Och der öfwer det werket något skjärskådande widare skulle hållas, torde det så kunna inrättas, at man omsider skulle få en fast grund at bygga uppå — — —»; och i det senare: »— — — Angående Orthographien,

det delar af detta verk, som utgöra de första kortare kapitlen af Hiärnes fragmentariska stridsskrift *Orthographia suecana,*[1] fastän författaren under stridens hetta förryckt den ursprungliga planen och gifvit ett oproportionerligt utrymme åt den förnämsta tvistefrågan, vokalernas fördubbling i vissa fall, samt

---

som H:r Broder skal wara sinnad at uplägga, så är det et nödigt och nyttigt arbete, och wil ej twifla, med mindre H:r Broder derwid lärer wisa des wanliga snille och förstånd. *Skulle ej tycka det orådligt wara, at man derutinnan går warsamt, och ej förhastar at gifwa något fram i liuset, förr än det blijwer goda wänner meddelt.* At högstsal. kon. Gustaf Adolfs Bibel tages til rättesnöre, är wäl, och måste hwar och en tilstå wår Swenska in til den tiden hafwa warit renast, men deruti tör ock wara något at påminna. Hwad de många *h* skola göra vid ändan af orden *mig, Gud* etc. och annorstädes, har jag aldrig kunnat begripa, och ej heller finna, att något felar uti sådana ords rätta utnämnande, fast sådane *h* der icke äro. De dubbla vocaler, som man wil intränga allestädes, synes ej mindre kunna utelämnas; til det ringaste kan man dem uti de mästa orden wara förutan. Doct. Swedberg har wäl något i sin bok, hwarwid wore at påminna, men jag kan på mit samwete derjämte ej annat säga, än at han går på så god grund merendels, at man så lätt ej lärer kunna den kullkasta. Och *som wårt upsåt härutinnan bör wara, at uphjelpa och hyfsa wårt språk, och icke träta med hwarandra, så wore mägta wäl gjort, at hwad härwid företages, wänligen med hwarannan måtte öfwerläggas.* Ehwad en här uti föreskrifwer, lärer ej, och ej heller bör det almänneligen antagas, förr än det af Kongl. Cancelliet eller af wissa förordnade blifver gillat och godt funnit. Jag beklagar, at jag ej får wara så när, at jag ock kunde få säga mina enfaldiga tankar — — —». Giörwells »Swenska bibliotek» III pp. 266, 267.

[1] Om dess fullständiga titel se p. 19 n. 2. — Innehållsförteckning: Kap. I. Ingången, pp. 1—19; II. Om bookstäfwerne i gemeen och först om vocales, pp. 19—28; III. Om diphtongis eller tweklingande vocalibus, pp. 29—32; IV. Om consonantibus eller medliudande bookstäfwer, pp. 32—60; V. Om vocalium tohn, pp. 60—65; VI. Om vocalium fördubbling, pp. 65—146; VII (defekt). Om de medliudandes fördubbling, pp. 146—152. — Angående de af Hiärne i detta arbete använda benämningarna på honom själf och hans motståndare — Eustathius och Eusebius — yttrar Swedberg i konceptet (?) till sitt »Heders-Förswar» (jfr nedan p. 72 n. 2): »Jag wet wel af historierna, huru Biskopen i Cæsarien *Eusebius* beskylles för ostadig och kettersk, at han emot Concilii Niceni slut, skulle holla med Arianerne, och *Eustathius*, Biskopen i Armenien, ther emot hade warit stadig med orthodoxis och lagdt sig up emot *Eusebium*. Men jag wet ock ther hos, at then strid, som wår Eustathius förer emot mig, hafwer ingen fahrlig effterfölgd i läran, som Arii hade. Ty enär jag skrifwer: *Jag tror på Jesum Christum, enda Gudz son och wår herra, han är ewig, och thet är wisst, med Fadren liker i ähro etc.* är ther ingen wilfarelse i trones artikel. Fast jag ei skrifwer: jag troor på Jesum Christum, eende Gudz son och wår Herre, han är ewig och det är wist medh Fadren lijker i ähra etc. Thet wet ock jag förwisso, at Biskopen Eustathius förde ett strengt, gudfruchtigt och exemplariskt lefwerne, ja, så at han ock föll på Apost. Pauli tanckar, at coelibatus eller renlefnatz ståndet wore beqwemligare at tiena Gud än echta ståndet; om wår Eustathius, som har antagit hans namn, giör ock rett för samma namn, låter jag hans egit samwete, om thet icke är öfwer grodt, och alla, the honom kenna, döma. Uti thenne skrifften har han intet mindre wisat än gudzfruchtan och christelighet. Hwilcket then, som alt rett wiseliga dömer, en gång lärer finna. Och huru stadig han är i skrifwande, warde wi ock förnimmande och til hwart blad wisande, med hans ringa heder, warande heller lik en annan Eustathius, som lefde i thet XII seculo, som intet war then bätste brodren.»

slutligen icke gifvit sig tid att efter den nya planen fullborda det samma, af fruktan att äljes komma för sent med sitt angrepp. — Då Hiärne emellertid synes hafva velat gifva en annan färg åt sitt uppträdande, anse vi oss icke böra undertrycka hans egen skildring af stridens början och dess första skede:

»— — — Till all olycka voro mesta delen af dem, som i början hade suttit i kansliet och varit i berörda kommission, såväl som H:s Exc. själfva presidenten, med döden afgångna, så att inga flere af kommissionen voro i lifvet än trenne: den förste Hans Exc. Hr Grefve Anders Leijonstedt, som en lång tid med högvigtiga riksens ärenden varit sysselsatter och ingen tid hade att sig om någon ortografi bekymra; den andre Herr vice Presidenten i hofrätten ifrån Finland Sven Leijonmarck, som af sin sjuklighet och svaga hälsa hindrades; var alltså dialogi auctoren den tredje och allena, som till kommissionens försvar måste låta sig bruka — — —. Händerna hade ock vederbörande väl fulla med sysslor och beställningar; dock stod det honom ej an, som Gud hade förlänt en tjänlig hälsa, att lemna Hr Biskopen obesvarader, som ju längre ju stoltare yfdes och blef förmäten, väl besinnande, att det varit res pessimi exempli, af den värsta efterföljd, om han saklöst skulle få sätta sig emot det, som af högre handen med så stor flit och bekostnad ventileradt, stadgadt och stiktadt blifvit.

Derför ålåg det honom, att han måste sig den mödan och mera än ledsamma arbetet påtaga till att vederlägga Hr Biskopens grundlösa företagande samt visa, att kommissionen och kansliet hade skäl till det, af dem var gjordt, men Hr Swedberg deremot alls inga, [ännu] mindre orsak att ändra den förra ortografien. Dialogi auctoren har [det] dock händt, såsom det oftast plägar, att råka i hop med en enveten prestman, hvilken, när han sätter upp hufvudet, vill han hafva rätt och sin myndighet stadfäst; det må vara så orimligt, som det vara må, igenom väggen vill han med hufvudet, om han kunde, åtminstone bjuder han det till. Derföre ock den, som får med en sådan att skaffa, har nog till [att] göra, efter det gamla ordspråket:

Wer nicht hat zu schaffen,
— — — — —
— — — — —
Zanke mit einem Pfaffen.

Dock kunde vederböranden intet släppa alltsammans handlöst och låta honom i sin obilliga sak segra (:triumfera:), då han och hans disciplar än ohandterligare blifvit, som med tiden säkert den följd haft, att alltsammans blifvit qväfdt och förgätet, sedan ingen varit i lifvet, som sig försvaret antaga kunnat eller vetat af dess rätta sammanhang. Ty det senare folket torde gjort, som ordspråket lyder: de andra fåren följa med, dit skällbaggen går förut, vägen må vara så vilse, som den vill.

Skulle dock någon annor funnits, som detta sig antaga velat, hade han gärna det lemnat, förr än han skulle med en så egensinnig vågat sig i ordvexling. Ty han hade sin goda tid kunnat använda uti fördelaktigare och för den lärda verlden nyttigare arbete med större fördel, än att slås med skarn emot det gamla ordspråket: Hoc scio pro certo, qvod si cum stercore certo vinco vel vincor, semper ego maculor.

Derföre skyndade han med sitt samtal eller dialogo, emedan man i en förvirrad sak får på det sättet friare vagera (:drifva:), hafva sina utgångar (:digressioner:) och ej vara så bunden som i andra skrifsätt. Sedan ock Hr Censor librorum hade det öfversett, lät han trycka till 10 ark, då han, som ock hade andra verk för sig, stannade — mest fördenskull, att han så vida redan hunnit, det han skulle sluta denna pappermåltiden, som af Hr Biskopen var begynter, men af vederböranden med tillbörliga kryddor försedder, på det hos hans gäst rätterna så mycket bättre smälta måtte. Ty det heter:

Similes habent labra lactucas,
Till en sådan muhla sådan sallat.

Dermed han först ville se, hvad lynde Hr Biskopen ville göra deraf. Emellertid delte han ut exemplaren af det, som tryckt var, åt några sina vänner; dock var intet hans mening att låta det dervid stanna eller så plötsligen utspridt blifva, som dock emot viljan alltför hastigt skedde på följande sätt. En af hans vänner, som ock hade fått del af det ofullkomnade verket, reste härifrån till Lund i Skåne, der vår allernådigste Konung sig den tiden uppehöllte år 1718, hvilken, då H:s Kongl. Maj:t frågade, hvad nytt han hade med sig ifrån Stockholm, gärna ville divertera (:roa:) H:s Maj:t med något behageligt och i mangel af annat begynner så att tala om auctoris dialogo orthographico, som han nyligen hade skrifvit, hvaraf konungen fick tillfälle att närmare derefter fråga, den han dy framgaf, som H:s Maj:t med begärelse igenomlas. Det hände sig ock, att H:r Biskopen Swedberg var samma tid kommen till Lund till [att] begära lös sin kutsk, den värfvarne hade borttagit,[1] emedan de tyckte, han var så lagom att tjäna under militien; men som hans husbonde intet kunde mista honom, så anhållte han att få honom lös. Det var dock en svår sak; derföre gick det med honom som andra denna tiden i dy mål, efter poetens utsaga:

Facilis descensus cavernæ
Sed revocare gradum
Hoc opus, hic labor est.

Han bjöd dock till på ett annat sätt. Om en söndags morgon hållte han en predikan med smicker, som alla med ledsamhet åhörde. Ibland annat har han sagt, att vi för våra synders skull intet borde

---

[1] Jfr härmed Swedbergs egenhändiga lefvernesbeskrifning och de utdrag derur, som *Westén* a. st. pp. 500 ff., efter *Upsala stads- och akademie tidningar* för år 1793 n:r 37—39, lemnar: »Mit förnämsta ährende var — — — at söka någon lindring för läsemästarena och prästerskapet, emedan theras lönings-spannemål och vederlag var i qvarstad satt, hafvande och förra året 1716 mist sit underhåll.»

eller voro värde regeras (:styras:) af en sådan mild och nådig konung, utan af en Rehabeham, som kunde gissla oss med skorpioner, ty vi hade intet bättre burit oss åt; vi vore alle syndare, men konungen hade intet ondt gjort. Af hvilket dock konungen, som aldrig var van [vid] eller fördrog flatteri, mera syntes förtörnader. När nu predikan var ändader, stälde han sig in hos en af herrar ombudsråden och begärde lös sin kutsk, utan hvilken han ej kunde komma hem igen, men fick till svar, att såväl han som vi alla hade syndat och dermed intet bättre förskylt, derföre måste vi alla vara nöjda med sådant straff, hafva tålamod och han för sin del låta kutsken följa med; hvaraf han hörde, om han [det] förr ej märka ville, att konungen till ett så oanständigt beröm intet behag hade.[1]

Han lät sig dock dermed än ej afskräcka, att han var olycklig med detta greppet, [och] ärnade sig ej derifrån, förrän han åtminstone hade vunnit någon annan heder och derigenom bättre genljud. Angaf sig dy hos H:s Kongl. Maj:t med den dristighet (:hardiesse:) att vilja försvara sin Schibboleth publice (:allmänt:) i alla människors närvaro, till äfventyrs att få sitt fram med så mycken större myndighet samt på den orten att inlägga heder och beröm emot sin adversarium (:motståndare:) frånvarande, såsom ville han föra krig med en bortovarande fiende och för hela verlden visa, att han hade rätt, dermedels han ock kunnat skaffa denna materien större frihet. Men oaktadt H:s Maj:t, väl märkande, att han ej var dertill vuxen, honom derifrån själf och igenom andra afrådde, afstod han dock intet från sitt gamla lag och inbillning, utan for fram med ett så stort hjältemod, att han icke ens begärde lof eller tillåtelse hvarken af Hr Proccanellario, Rectore magnifico eller Decano att få disputera, utan lät slå an sin intimation på academiæ-taflan, inviterandes hela menigheten till den 3 januari att komma upp och höra på hans nöjaktiga svar, att alla kunde vara hans vitnen, huru han sin djärfve vederdeloman dämpa och till intet göra kunde. Men det har så aflupit, att han föga beröm dermed inlagt;[2] tillika har ock der en hederlig

[1] Jfr *Westén* a. st. pp. 501—502.

[2] Jfr *Westén* a. st. pp. 504-505: »— — — Litet therefter gör jag åter min underdåniga upvacktning hos Konungen angående mit förnämsta ährende om lönings-spannemålen och at få behålla drängarne. Tå kommer Konungen at tala med mig om wårt Svenska språk, i anledning af mit Schibboleth, thet Konungen hade dageligen på sit bord. Varande Hans Maj:t mycket öm om språket och at man borde undfly alla främmande ord, tala och skrifva ren Svenska. Konungen frågar: om the tala Svenska i Frankrike. Jag sade: Nej. Hvi skole tå vi, sade Konungen, tala Fransöska. Jag berättade, at mit Schibboleth hade motstånd af vice præsidenten doctor Urban Hiärne och at han skulle hafva skrifvit och af trycket låtit utgå en skrift theremot och thertil varit mäckta försmädelig. Men jag har then ännu ej sedt. Tå löper Konungen in i sin kammare och visar mig Hjärnes skrift, inhäftad och tryckt til pag. 152. Tå sade jag: jag vil stiga upp på Academien här i Lund med mit Schibboleth och låta hvem som vil komma och opponera och se om någon kan med skäl vederlägga thet, som theri skrifvet är. Ja, ja, gör thet, sade Konungen, som lät sig thet väl behaga. Hjärnes skrift fick jag ändteligen med stort prut af Konungen sjelfvan til låns.» — Om disputationsakten skrifver Swedberg till censor librorum Upmarck-Rosenadler den 28 febr. 1718: »När Kongl. Maj:t war så nådig och biföll,

förnäm man varit, hvilken annoterat det der passerat, deraf man en kopia bifoga ville, men hela materien inbringar intet omkostnaden».[1]

at jag finge stiga fram med mitt Schibboleth i the lärdas rum och thet offenteligen förestella och vnderkasta the lärdas vndersökning, så gick alt wackert til; men en professor theologus begynte mykit hefftigt och grep an *wet hut, jag döper tig Anders*, p. 455. Seijande, om han hade warit decanus, skulle sådant aldrig blefwit tryckt. Jag lät honom storma vt och swarade sachtmodeliga och ibland annat thetta: När Johannes döpte, sade han til the Phariseer och Sadduceer och folcket, som kommo til honom och wille döpas: *i huggormars afföda* etc. Math. 3: 7, Luc. 3: 7. Altså motte wel Stigzelius säija til Rudbeckii hustru, som tå war vng jungfru och bar barnet: wet hut, jag döper tig Anders. Och hade Professorn tå warit decanus, hade wi nu intet hafft evangelisternas Matthei och Luce evangelier. Men siukan war ei ther, vtan i thet andre i brefwet, om Prester och Ed. höga nåde och Fröknar etc. Som ock är något tortt och hårdt för wåra tiders Prester och Herrefolck. Ty war ock i Lund en och annar förnäm af begge stånden, som wille rent förbiuda disputationen och arbetade ifrigt hos Konungen, at disputationen skulle innehollas. Men fåfengt. The andre professorerne voro myckit sachtmodige, och påstod disputationen ifrå kl. 9 til 2. Alt wackert och roligit. Men ingen hade [något] mot thet, jag skrifwit emot thet onödiga *h* och fördubblade vocalem, vtan höllo ther vti med mig. Sedan andre dagen moste jag altsammans beretta Hans Majestet: ty then dagen, disputationen hölls, war en bitter winter, at Konungen ei kunde [!] komma op, som Hans Majest. ärnade, som sielf mig thet sade:), och war tå en alfwarsam disputation emellan Konungen och mig i twå samfelte timar i monga höga herrars närwaro. Alt nådigt, alt alfwarsamt och anständigt: så at the intet hade at glädia sig af, vtan fingo mera höra alfwarsamma sanningen, then the fruchtade före, kennande mitt sinne, at jag intet sticker under stol. — — —» Bergianska brefsaml. i Vetenskaps-akademiens bibl., IV, pp. 2—3. — Till upplysning om hvad Swedberg i föregående bref talar om »Prester och Höga nåde och Fröknar» meddela vi följande utdrag efter *Westén* a. st. p. 505: »Nästa Söndags morgon therefter [efter samtalet om Hiärnes skrift] var jag hos Hans Maj:t, och i Hans Durchl:s Arf-Prinsens af Hessen-Cassel, nu vår allernådigste Konungs och många förnäma och stora herrars närvaro och åhöro talade jag med H. Maj:t allehanda ifrån kl. 7 til öfver kl. 9, tå jag fick yttra mig om Löningsspannemålen, then Konungen lofvade gifva lös och then borttagen var betala. Mäst var vårt tal om det, som passerade på Academien, tå jag uprepade mit tal och svar. Också om the stora namn, som nu öfver alt brukas, talade vi mycket, jämväl om then gångbara Frökna-titeln: at fordom och icke så länge sedan kallades ingen i Sverige Fröken, utan Konunga döttrarna såsom Fröken Christina. Och ingen Eders Nåde, utan krönta hufvuden. Ombuds-Rådet Müller föll mig in i talet och sade: Hvad vil Biskopen säja? Läsa vi icke i Bibelen, at Tertullus kallade landshöfdingen Felicem Eders Nåde? Så står det intet, sade jag, utan så står det: Κρατιςε, Ap. G. 24: 3, Strenuissime, som J på Tysko kallen: gestrenge Herr. En landshöfdinge måste vara sträng, när han hafver sin Konungs stränga befallning för sig. Sedan var thenna Judarnas förespråkare en flatteur, som af hans oration, then han slog upp för landshöfdingen står at se». Jfr för öfrigt fortsättningen på nyssnämnda bref.

[1] Liksom kännande med sig, att läsaren skulle finna denna teckning väl mycket färglagd, tillägger Hiärne följande: »Skulle han [Swedberg] vela neka eller någon annor ej vela tro denna sannfärdiga berättelse, så beropar man sig härmed på alla hrr biskopar, konsistorier och de[m] af clereciet samt professorer och andra, som derom kunniga äro, dels sett, dels hört, ja, på Hr Biskop Swedbergs eget samvete, om han så en god kristen är, som han berömmer sig af. Men skulle alla människor och han själf vela sådant nedtysta, kunde man dock med protokoller och andra vitnesbörd den stadfästa och besanna, som ej förtjäna nu att bifogas för omkostnadens skull.» — »Oförgrijpelige Tanckar etc.»

Hiärnes angrepp var ingen öfverraskning för Swedberg. »Mig blef för tv åhr sedan wid thenna tiden», skrifver han själf i april 1719, »af en och annan god wen tilkenna gifwit, huru som v. Præsidenten och Archiatern, welborne H:r Vrban Hierne war i wercket begrepen at skrifwa och låta tryckia något emot mitt Schibboleth. Hwilket mig icke fremmande förekom. Ty thet är i alla werldsens tider, sedan Lucifer wardt stött af himmelen och förmerade sitt rike på jordenne, ther han är, effter Pauli vtsago, werldennes Gud, så tilgångit, nemliga at intet gott och nyttigt är påfunnit och vtrettat, som icke hafwer bekommit them, som hafwa lagt ther lyte vppå, ja, satt sig weldeliga emot, drefne af then, som alt gott och helsosamt wil förhindra och förstöra. — — — Alla tider hafwer then ene lärde mannen lagdt sig emot then andra och sökt honom på alt sett miszfirma och wanfrägda. Hwar annor bok vti ett stort boklibri wisar thet. — — — Altså kom thetta, som sades, mig ingalunda fremmande före. Ännu mindre, effter jag wiste, i then tiden wi vmgingoms i Stockholm, thet han stridde för then onödiga sjelflydingens fördubblande och thet mykla öfwerflödiga *h* med en sådan ifwer som för sin dyrbaraste skatt, ja, som hade thet stått om lif och lefwerne. Men som the mig ther hos berettade, at han thet giorde med hånliga och förachteliga utlåtelser och grofwa försmädelser, kunde jag ther icke settia fullkomlig tro til. Effter man sådant icke af förnämt, höfligit, beläsit och belefwat folck förspörjer».[1] — — — När konungen lånade honom Hiärnes bok, läste han derför, såsom han vid ett annat tillfälle utlåter sig, »med förvndran, huru försmädelig han är och sielf ganska ostadig och orichtig i sin orthographie eller skrifart. Satte mig [sedan] neder och swarade på altsammans, som är blifwit

[1] Orthogr. Suec. pp. 1—2. Jfr härmed Swedbergs nyssnämnda bref till Rosenadler: »Hwad Schibboleth widkommer, så har jag förvt spådt mig thet samma, enkannerliga af v. Præsid. Hierne, som vti alt worom ense och mechta gode wener och bröder. Men allenast vti *h* i *jagh, migh* och slikt och vti fördublade enlydingen i en stafvelse komme wi ei öfwerens. Doch vtan ringesta wederwilja emot hwarandra. Men jag kenner alt för wel hans sinne, at han med obeskedelig ord och omdöme skonar ingen, eho then ock är, som icke giör ett med honom. Ty wentade jag mig ock sådant af honom. Therföre har jag i the twå puncter mig wel förwahrat, som ses vti förrspråket § 15 k. l, § 24 [20?] c., [§] 13 tot, och vndanbedt mig ordaträtor § 20 seq. Men at han i sin nu vnder trycket warande skrifft är mechta försmädelig emot andra wackra män och helst mig, thet rörer mig något; doch icke så stort. Emädan sådant herrörer af hans förmätenhet, som tillweller sig klokhet och myndighet öfwer alla, som hans egenskap har warit och blifwer».

wel 30 ark. Men [jag] låter thet hwila så lenge, tils jag får se hela wercket, och lärer med tiden wisa hans ofog. Kongl. Maj:t sade jag ock alltsammans samt Hierners egenskap at ingen, ehuru hög han är, skona etc. etc., fogade ock en liten skrifft frammanför wercket, när jag thet igen lefwererade».[1] Nyssnämnda »svar» utarbetade Swedberg derpå småningom efter sin hemkomst till sitt s. k. *Heders-försvar* i tvänne delar. Redan i augusti månad år 1718 var denna skrift färdig och öfverlemnades kort derefter till granskning af censor librorum. »Jag är nödgader worden», skrifver Swedberg den 2 september s. å. till Rosenadler,[2] »som min H. Herr Broder skiäligen kan döma, at förswara min heder emot v. Presidenten Hiernes vppå mig vtgutna försmädelser. Och therföre har jag ock insendt til min måg, Herr Bibliotecarien [Benzelius] samma mitt förswar, som består af twå delar. Then förra examinerar hans skrifft, och gifwer jag strax wid handen, hwad jag therwid

---

[1] Swedbergs p. 67 n. 2 omnämnda bref till Rosenadler. I den p. 72 n. 2 omtalade handskriften af Swedbergs »Heders-Förswar» heter det § 46: »Så lade jag skrifftеligen in til Hans Kongl. Majestet i Lund d. 13 januarii sidstledne, tå jag lefwererade i Kongl. Majest:s egna händer igen v. Præsidentens Hiernes bok, som följer:

Ed. Kongl. Majestet hembär jag en alarunderdånigst tacksäijelse, som i nåder behagade låna mig thenna v. Præsidentens och Archiaterns Hierners skrifft. Hwaruti jag förnämligast förnimmer, at han lastar och försmädar mig endast therföre, at jag ei följer hans maner och skrifwer orden *stoor*, *jagh*, utan *stor*, *jag*. Hwar uti jag har lärda och kloka män på mine sido, som så hafwa skrifwit longt för min tid och i thenna tiden, och thet med fasta skiäl. Så at jag therom är icke allena. Och låt wara, jag skulle ther uti hafwa felat, så borde han, som fordom min bätste wen, icke fara ut på mig för en så ringa ting med försmädelser och grofva oqvädins ord, som Ed. Kongl. Majestets förordningar vid lag och rett och Cancellieförordningarna strengeligen wid stort straff til giörandes förbiuda. Och som han, och thet retteligen, påstår, at man bör blifwa vid priswärdigaste i åminnelse, Ed. Kongl. Majestets salig herr faders förordning angående orthographien, som utferdades, när then nye bibelen skulle tryckias af d. 9 Decemb. åhr 1695, som i hans werck införd är p. 13, så har jag ther emot i ingen måtto gått. Ock kan hwar och en ögonskenligen se, som jemförer hans och mina skriffter, at tå jag och flere med mig i the tu måhlen gå ifrå bibelens, som intet sträfwer emot högstbemelte förordning, så går han i hwar annor rad i thenna sin skrifft ther ifrå, ja, wel i femtijo måhl, och thet utan någon orsak, som alt honom ögonskenligen wisas skal. Nu effter Guds Ande förmanar, at wi icke skole wedergella *ondt för ondo, icke bannor för bannor*, 1 Pet. 3: 9, så wil jag, med Guds hielp, blifwa therwid och trösta mig med frelsarens ord, som sade: *Lärjungen är icke öfwer mestaren, och icke heller tienaren öfwer sin herra. Thet är lärjunganom nog, at han är såsom hans mestare, och tienarenom, at han är såsom hans herre. Hafwa the kallat husbondan Beelzebub, mykit mer skola the så kalla hans husfolck*, Matth. 10: 24, 25. *Jag söker icke effter min pris: then är wel til, som ther effter sökier och dömer*, sluter jag med min Christo. Joh. 8: 50.»

[2] *Rosenadler, Johan Upmarck*, 1664—1743, fil. adj. i Upsala 1696, prof. Schytteanus 1698, censor librorum 1716—37, tit. kansliråd 1722, tit. statssekret. 1737.

kan rettmäteligen hafwa at säija. Then senare är ett vttog af hans skrifart med ett företal. *Thet förra wil jag ännu inneholla med, tils jag får se hans werck kommer till enda.* Men thet senare wil jag låta ju förr ju helre vtgå, at afbörda mig thet answar, jag hafwer både för Gud och menniskior, om jag mitt käresta, Gud mig förländt och menniskior mig vndt hafwer, icke förswara skulle. Och såsom thetta är naturligit och rettwist, hoppas jag, [så]som ock beder, at min H. Herr Broder giör mig, i förmågo af thess embete, then rettwiso och igenomser mitt förswar (:thet senare:) och tillåter, at thet motte tryckias — — —.»[1] Emellertid hotade Hiärnes förut omtalade inflytande hos kollegii ledamöter att omintetgöra dessa Swedbergs förhoppningar. Kanslipresidenten gr. Horn berättade nämligen den 17 s. m. i kollegium, att vice presid. Hiärne hos honom »angifvit sig hafva fått förnimma, som skulle biskopen Swedberg hafva sammanskrifvit en mycket skamlös skrift angående det svenska språket, som i synnerhet skall röra honom», hvarjemte tillades, att »som biskopen nu tänker att låta komma den på trycket, så har vice presidenten begärt, att en sådan skrift ej måtte tillåtas att blifva tryckt, innan den i kollegio behörigen blifvit censurerad och öfversedd. Kanslirådet Brauner[2] förklarade härvid, »att han hört det samma och att samma skrift skall vara till öfverseende hos censor librorum Upmarck», tilläggande: »men den skriften lärer biskopen ej få låta trycka, innan den behörigen blifvit öfversedd». På kanslipresidentens begäran åtog han sig äfven att härom tala med censor librorum.[3] Denne vidtog fördenskull nödiga ändringar i den öfverklagade skriften,[4]

---

[1] Berg. saml. IV pp. 6—7.

[2] *Brauner, Johan*, 1668—1743, v. bibliotek. i Upsala 1704, censor librorum 1710, Kongl. bibliotek. 1712, kanslieråd 1714, landsh. i Vexiö 1727, d:o i Upsala 1729.

[3] Kansli-koll:i prot. 1718 p. 469.

[4] Jfr Swedbergs bref till Rosenadler den 3 okt. 1718: »För M. H. Hr. Broders angenäma bref tackar jag hörsammast. Hafwande Hr Broder så frihet som rett at ändra vti min heders förswars skrifft, hwad skiäligit är, enkannerliga om något här och ther skulle wara för hårdt swarat. När man besinnar, huru oförskemt han mig angripit hafwer til heder etc., må ingen vndra på at jag brukar hwass penna. *Then senare delen wil jag, när jag får Hr Broders tilstånd, låta utgå: men then förra hwilar, tils hela hans werck kommer vt.* Må[n] en grammaticus icke får säija sina tanckar vti ortographien med ingens förklening, vtan at en annan skulle gripas an til heder therföre? *Och hoppas jag Hr Broder är så rettwis och ei tillåter honom sådant, som thet förra är, af trycket vtgå låta.* At förnöija Hr Broder för sitt besvär, är intet mitt skempt, vtan rena alfwar. — — — Sammaledes beder jag M. H. Hr Broder, han wille afbryta några stunder och igenomläsa mitt Schibboleth ännu en gång. Och fägnar thet mig, at jag ser af Hr Broders skrifart, at han intet brukar thet onödiga *h* uti *mig, jag*

men anmälde den sedan i kollegium till tryckning. Härtill gaf koll:m jämväl den 16 april 1719 sitt bifall, »dock allt under sekreteraren Upmarcks censur».[1] I öfverensstämmelse med Swedbergs egen önskan utfärdade censor sedermera den 21 s. m. tryckningstillstånd för den *senare delen* af det insända arbetet, hvilket kort derefter äfven utkom.[2]

etc., ei heller then onödiga sielflydingarnas fördubbling. Hade jag then lyckon at få allenast en tima jemföra min skiäl med Hr Broders, hoppades jag, wi skulle snart komma öfwerens. — — — Helsa ock Hr v. Præsidenten Hierne, min gamla goda wen och såta broder, och bed honom betenckia ju sin dödelighet och at jag ju för embetet skul moste wara öm om min heder. Fama et vita pari passu ambulant. Gud ware honom nådig! — — —» Berg. saml. IV. pp. 7—9.

[1] Kansli-koll:i prot. 1719 p. 301.

[2] Censors approbationsskrift, som finnes införd på titelbladet (v.) till arbetet, lyder: »Thenne senare dehlen af högwyrdige H:r Biskopens Doct. Jesper Swedbergs Förswarsskrift (ifrå p. 298 til slutet) har höga Kongl. Cancellie Collegium icke welat förmehna, at then ju må effter åstundan på trycket komma. Stockholm then 21 April åhr 1719. Johan Upmarck, Cens. libr. Reg.» Af denna skrift har *Beskow*, a. st. p. 142., dragit den slutsats, att »kansli-koll. förbjöd första delens utgifvande», men de ofvan anförda brefven visa tydligen, att så ej var förhållandet. Jfr äfven p. 74 n. 1. Arbetets fullständiga titel är: Biskopens i Skara, D. Jesper Swedbergs Rettmätiga Heders Förswar emot V. Præsidentens och Archiaterns, D. Vrban Hiernes Obetenckta Skrifft emot thesz Schibboleth angående Swenska Språkets retta skrifart, vpsatt och framgifwit åhr 1719 then 13 Maji. Senare dehl.» — *Lind* a. st. p. 54 omnämner en handskrift till detta arbete, innehållande såväl första som andra delen, och tillägger, att »den senare trycktes, omarbetad, i Skara 1719». Denna uppgift är så till vida oriktig, som en jämförelse mellan denna handskrift och det tryckta »Heders-Förswaret» visar, att af de 46 §§ i handskriftens *första del* återfinnas alla utom §§ 28, 32—33, 38—44 i det tryckta arbetet, de flesta nästan oförändrade. Af handskriftens *andra del* är deremot mycket mera uteslutet i den tryckta skriften. Enligt vår åsigt är denna af Lind anförda handskrift icke något annat än ett utkast till den af censor granskade skriften, hvilket synes bekräftas af de ordalag, hvarmed Swedberg i det förut omtalade brefvet till Rosenadler den 2 september 1718 omnämner innehållet af den samma. Under andra förhållanden skulle Swedbergs sedermera framkastade plan att utgifva *första* delen, jfr p. 74 n. 1, icke kunna förklaras. Hiärne vill emellertid uti sin p. 22 n. 3 omnämnda skrift göra den åsigt gällande, att den utgifna s. k. senare delen icke var något annat än en af Swedberg godtyckligt verkstäld sammanarbetning af den censurerade skriftens *båda* delar. Han yttrar näml: »Men med hans Heders-Förswars befordrande igenom trycket vill det något eftertänkligt klinga. Ty 1:o) vet man för visso, det han hos Hr Censoren inlagt att öfverses tvänne delar, deraf Hr Censoren efter sitt betyg af den 21 april med det Kongl. Kansli-koll:i godtfinnande förkastat hans arbete till pag. 298 och det intet efterlåtit att tryckas, hvarföre och Hr Biskopen kallar det tryckta den senare delen. 2:o) När man dock ser på dess arbete ifrån begynnelsen till ändan, måste hvar förnuftig tillstå, att man således plägar begynna en bok i första delen, som han i andra delen gör. 3:o) Införer han § 33, att han ville vänta, till dess det öfriga arbetet framkomme, som han intet gjort; jämväl i § 46 dessa orden *och skall jag i följande delen, vill Gud, visa* etc. Är alltså denna den förra och icke den senare delen, hvaraf 4:o) det nödvändigt (:necessario:) synes vilja följa, att Hr Biskopen har alla de 298 pag., som det Kongl. Kansli-koll:m med Hr Censoren ratat och förbudit att tryckas, af egen myndighet återigen, såsom med psalmböckerna skedde, — — — lappat tillsammans med det, som blifvit förbudit, och gjort, som han i § 39 synes tillstå, detta verk, hvilket han

Hiärne var dock icke den, som var hågad att gifva en motståndare sista ordet. Äfven han grep derför ånyo till pennan, och resultatet deraf blef en ny stridsskrift i tvänne »delar».[1]

likväl under det Kongl. Kansli-koll:i och Hr Censoris namn och beskydd understått sig att såsom af dem approberade utgifva och för den senare delen kalla, ofelbart till att med deras auktoritet (:myndighet:) vinna alla andras bifall, och således 5:o) ingalunda väl, utan oförsvarligen, det Kongl. Kansli-koll:i och Hr Censoris förbud vanvördat (:frustrerat:) och deras beskydd missbrukat, eftersom ock 6:o) Hr Censoren, som ej häller annat synes i sanning vara, sig utlåter, det Hr Biskopen torde något ändrat af det, han censurerat, hvilken ock omöjligen under sin korrektur och approbation kan antaga utgånget vara det, som är så monstrosum (:vanskapligt:), att man skäms till att läsat; derföre han hos alle rättsinnade människor intet kan eller bör annorledes anses än för en förstälder, honom, som är en andlig man, till ringa heder, hälst det ej mera än dess Schibboleth bort tryckt blifva, emedan derutinnan, äfvensom i Schibboleth, allenast ogrundad enya satser finnas jämte en oräknelig hop försmädelser emot vederböranden vid en del ord, som han ifrån dess dialogo här och der utletat att tugga eller tadla på, intet finnande sig själf i dialekterna, dem han konfunderar och, sig till styrka, beropar sig på den heliga bibelns auktoritet, hvilken dock är i sig rätt och intet mera emot vederböranden än med Hr Biskopen, när man allenast dialekterna och deras böjelse (:deklinationer:) väl efterser och iakttager jämte något annat af ringa värde. — — —»

[1] Dess fullständiga titel se ofvan p. 22 n. 3. Den *förra* delen består af en inledning, som angifver skälen till arbetets författande, samt den »sannfärdiga relation» om orsakerna till den uppkomna striden, hvarur vi ofvan pp. 65—68 lemnat ett utdrag. Den *senare* delen behandlar följande fem »qvæstioner (:frågor:)»: I. »Om Hr Biskopen gjort derutinnan väl och rätt, att han sig understått till att åstadkomma tvedrägt och skrifva sin Schibboleth emot den skrifart, som vid den Kongl. kansli-komm:n blifvit gillad och af H:s Maj:t stadfästad?» II. »Om auctoren haft fog och orsak att skrifva deremot sitt samtal (:dialogum:) med de formalier, som derutinnan finnas?» III. »Om Hr Biskopen haft fog deraf till detta s. k. Heders-Förswar att vederböranden derutinnan uppsåtligen och uppenbarligen nämna och förklenligen bemöta?» IV. »Huru Hr Biskopen umgåtts med Schibboleth och sitt Heders-Förswar att få dem igenom trycket och om han derunder något sådant förborgadt haft, som honom icke för den, han är, utan för en förstälder man, inför Gud och hela den ärbara verlden förklarade?» V. Om vederböranden för de af Herr Biskopen gjorda anmärkningar i dess Heders-Förswar förtjänt de grofva försmädelser och beskyllningar, som der i hvar § finnas, som ock, om han väl eller illa, försvarligen och förnuftigt, tijdigt eller otidigt allegerat derutinnan Guds heliga ord, dem till vederböranden med skymf och till sig med beröm lämpat (:applicerat:) eller dem här med mångens förargelse oförsvarligen nästan i hvar § utan orsak till sådana onödiga små privata mål, dem han själf är orsaken till, missbrukat?» I sista »quæstionen» börjar H. att § för § genomgå Swedbergs »Heders-Förswar». Såsom ett ytterligare prof på Hiärnes polemiska stil meddela vi slutet af skriften, så lydande: »§ 121 till och med 151 äro tillförene besvarade och äljes intet svar värda, ty de innehålla intet annat än Guds heliga ords obeskedliga missbruk och andra auktorers illa applicerade ordspråk eller meningar till auctoris förklening och sitt beröm indragne. Särdeles markerar hans § 138 såsom vore allenast 6 causæ malorum in Svecia, hvilka dock äro så många som Hr Biskopens och alla andras synder, Gudi och ingen människa här bekanta, och kunna dy under ett så ringa tal ej begripas, utan snarare Hr Biskopen för dessa § uppsättande och befordrande till trycket liknas vid en höna, hvilken, sedan hon ett litet ägg allenast värpt, en lång tid derefter svåra kaklar och skriker, att man med möda henne derifrån kan stilla. Poeter kallar man profeter, fast de ej så äro, men vill ej häller tro, att den gamle Horatius för så många hundra år sedan skulle

Förgäfves sökte han dock att erhålla tillstånd till dess utgifvande. Redan när Svedbergs Heders-Förswar var på tal i kollegium hade nämligen kanslipresidenten begärt, »att ett noga inseende derpå måtte hafvas, att sådana anstötliga skrifter ej måtte efterlåtas att tryckas, innan de behörigen äro öfversedda och dermed efter förordningen förfaret», och Hiärne föll således själf i den grop, som han velat gräfva åt sin motståndare. Då han synbarligen icke ville mildra de använda uttrycken, förblef hans arbete ett manuskript, men spriddes icke desto mindre genom gjorda afskrifter omkring landet. Swedberg visste detta till fullo, men ansåg sig kunna visa ett, om än låtsadt, lugn, så länge Hiärne icke lyckades få det samma tryckt.[1] Hade detta åter skett, är det intet tvifvel att

syftat på Hr Biskopen Swedberg, dock vill man sluta detta Hr Biskopens Heders-Förswar med en hans vers, så lydande: Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus; på svenska: När de store (:kanske *Sved*iske:) *Berg*en aila, »så föda de med allas åtlöje allenast små vanskapliga möss.»

[1] Hans bref till Rosenadler äro i detta afseende mycket upplysande. Så skrifver han t. ex. i ett odateradt bref, sannolikt från början af år 1721: »Mig är berettat, at Landzhöfd. Hierne har fått tilstånd af Kongl. Cancellie Collegio at fara fort at skrifwa och låta tryckia emot mitt Schibboleth och Hedersförswar. Allenast H:r Broder i förmågo af sitt embete icke tillåter honom fara fort som förr i försmädelser. Och tå ser jag thet gerna. En knif hwetter then andra och en man then andra, säijer then wisaste, Ordspr. 27: 17. Nam ut ex silice et chalybe ignis, ita ex conflictu altercantium veritas elicitur. — — —» Den 23 juni heter det: »Hoppas och beder min H. H:r Broder, at Hierne ei får yttermera fara så fram som förr. Kommer han, skall han intet hafwa såd oträdt.» Den 17 aug.: — — »Tackar ock för the goda tidningarna, at H:r Broder har Landzhöfd. Hierners werck hos sig i qwarstad. Gud gifwe then gode herren wille bruka skiäl och intet owett, så skulle jag gerna se, at thet komme ut. Jag brukar til honom Prudentii ord: Si me movere rebus ullis niteris, ratione mecum non furore dimica — — —». Den 8 september: — — »M. H. H:r Broder tillåte intet Hierne få rasa som han wil.» Den 20 oktober: — — »Jag förnimmer, at en och annar har fått afskrifft af D. Hierners skifft emot mig; therföre sofwer jag lika wel, Gudi lof! — — —». Den 29 december: »— — Här förspörjes, at en hop löpa med Hierners skrifna skrifft omot mitt Hedersförswar. Thet må the, jag äter och sofwer lika wel. Men kommer hon i mina hender, skal jag ej wara swarslös — — —» Den 8 januari 1722: »— — — Gud gifwe min wederpart en salig stund! Hwilket jag honom af alt hierta önskar. Hafwande honom at storligen tacka för thesz skrifft emot mig, som gifwit tilfelle til mycken vplysning i wårt språk. — — —» Den 15 maj s. å.: »— — — Landsh. H. skrifft emot mig lärer komma vnder H:r Broders skärskodande. Gud gifwe, han låte försmädelser vte blifwa. Thet öfriga fruchtar jag ei före. — — —» Den 22 juni: »— — — H:r Landsh. Hiernes sidsta skrifft emot mig är ock kommen i mongas hender här nedre, then the med stor begärlighet sökia, afskrifwa och läsa. Än har jag ei sedt henne. Han lärer wara sig lik. Men jag ler ther åt. *Kan henda jag kommer på the tanckar at låta tryckia min förra dehl emot hans af trycket vtgångna färsmädeliga skrifft.* — — —» Den 10 juli: »— — — Här i landet löper omkring Hiernes skrifft eller swar på mitt Hedersförswar. Men jag har then ännu ei sedt. Så lenge skiäl är skiäl, komma the ei longt med mig. — — —» Den 7 augusti: »— — — Så hörer jag, at gubben Hierne säljer af. Gud omwende honom! — — —»

striden skulle hafva blifvit ytterligare fortsatt, emedan Swedberg i detta fall synes hafva ämnat att utgifva den otryckta förra delen af sitt Heders-Förswar.[1] I betraktande af det skrifsätt, hvarpå Hiärne i sitt senare arbete inslagit, var det en förmån, att polemiken nu upphörde, ty i sist nämnda skrift hade författaren obestridligt öfverskridit anständighetens gränser.[2]

I stället fick Swedberg nu åter tid att fortsätta de språkliga arbeten, hvilka han länge haft för afsigt att fullborda, nämligen sin svenska grammatika och sin svenska ordbok. Redan de första dagarne af år 1721 skrifver han om det sistnämnda arbetet till censor librorum: »Jag har ett *fullkomligit* swenskt lexicon ferdigt. Orden och ordalagen [äro] gifwen på latin, såsom en Soranus har giordt,[3] [och] bekrefftade af bibelen och gamla gäfwa swenska böker. Min måg, Doct. Benzelius, berömmer thet mykit och will, at thet skal komma vt, medan jag lefwer. Torde winna Kongl. Cancellie tilstånd och min K. Broders goda bifall ther til. Ther äro inga sådana saker, som man skal fruchta före gå emot Cancellie- eller trycke-ordningarna. Blir en laglig qvart. Finge jag ther en god förleggare til, wore thet wel. Boken skulle effter hand sökias och betala sig.» Kollegium, som af censor underrättades om detta Swedbergs arbete, förklarade emellertid genast, att han »måste behålla den brukliga ortografien i sitt lexikon, *tilldess ett slut blifver gjordt i saken*».[4] Swedberg synes dock icke hafva fått någon kännedom härom; åtminstone finner man icke, att han sedermera vidtagit någon åtgärd för att ställa sig koll:i vilja till efterrättelse. Det dröjde dock mer än ett helt år, innan han hunnit lägga sista handen vid sitt lexikon, och icke förr än i slutet af år 1722 kom det åter på tal i koll:m.[5]

Det dröjde dock icke länge, innan Swedberg genom planen till ett nytt literärt företag gaf koll:m anledning att återkomma till frågan om ortografien. Den 5 april 1721 inlemnade nämligen censor librorum, Rosenadler, ett memorial, hvari med-

[1] Jfr utdraget ur Swedbergs bref den 22 juni 1722 i föreg. not.

[2] Så t. ex. vid anmärkningen mot § 57 af »Heders-Förswaret», der H. efter uppradandet af åtskilliga ämbetsförseelser, till hvilka Swedberg påstods hafva gjort sig skyldig, förevitar denne att, för tillgodoseendet af sin snikenhet, opåkallad infinna sig vid aflidne prestmäns begrafningar för att sålunda genom förrättandet af jordfästnings-akten roffa till sig någon af de fattiga prestenkornas få dyrbarheter.

[3] *Basilius Faber, Soranus,* Thesaurus eruditionis scholasticæ; Erphordiæ 1571, fol.

[4] Rörande ett i koll:m kort förut väckt förslag om fastställandet af en viss metod för ortografien jfr nedan pp. 96—97.

[5] Jfr nedan p. 84.

delades att biskop Swedberg åstundade att få utomlands upplägga en bibel i oktav-format. Och som man kunde antaga, att ingen boktryckare inom landet skulle vilja åtaga sig att lemna en sådan bibel för det låga pris, som biskopen erbjöd, nämligen 5 mark s:mt för hvarje exemplar, ansåg censor, att hans ansökan borde bifallas, isynnerhet som »befarade skiljaktigheter i ortografien och äljes kunna förhindras, om han antydes att icke tillåta deri någon ändring». De gamla misstankarna mot Swedberg döko nu åter upp, och särskildt höll kanslipresidenten gr. Horn »betänkligt att lemna honom tillfälle att deruti införa sin ortografi af Schibboleth». Det vore bäst att »se sig före härutinnan, hälst eftersom bibeln derute skall tryckas och han hafver sina egna opinioner samt är en särdeles man». På förslag af riksrådet gr. Banér beslöt kollegium derför att hänskjuta denna Swedbergs ansökan jämte censors memorial till consistorium ecclesiasticum i Upsala.[1] Detta förordade emellertid i sitt den 3 maj afgifna utlåtande bifall till biskopens framställning, tilläggande, att det ock torde »hafva sin nytta, *så till exemplarets lättande som till renare läsning*, om dervid toges i akt, att *onödiga bokstäfver, såsom dubbla consonantes, h uti ändan uppå orden etc., blefve utelåtna.*»[2] Sistnämnda förslag ledde den 10 s. m. till en ny öfverläggning i kollegium ang. rättstafningen, hvarunder gr. Horn ånyo uttalade sina betänkligheter emot att tillåta någon ändring uti den i 1703 års bibel vedertagna ortografien, »isynnerhet som fruktan värdt är, det torde biskop Swedberg vilja den samma inrätta efter dess nyligen utgångna Schibboleth, som icke uti allt är så riktig». Man borde fördenskull »gå varsamt härutinnan, emedan saken är af vigt och angelägenhet; ty ofta kunna sådana ord, som ej skrifvas efter den brukliga ortografi[en], förorsaka en tvetydighet, som är farlig isynnerhet

[1] Kansli-koll:i prot, 1721 p. 203.

[2] Upsala eckl.kons:i skrifvelser till kansli-koll:m. I samma kons:i prot. den 3 maj 1721 angifves beslutet något annorlunda: »Res[olution]. Cons. tycker alt wäl therom, at et sådant förslag må blifwa befordrat, förmodandes, at H:r Biskopen drager therom försorg, at aftryckningen blifwer rett under åtminstone 2:ne gode swenske mäns upsicht. Uppå H:r Doctor Diurbergs erindrande acktades äfwen godt at påminna, thet utj aftryckiandet tilses, at onödige bokstäfwer, såsom *h* uti *jag, med* etc. blifwa utelåtne.» Kons:i prot. 1719—21 pp. 521—22. — Om kons:i i utlåtandet afgifna förslag rörande ortografien, yttrar Swedberg: »Angående sielflydingens fördubbling hafwa the rett, men intet så om medlydingens. Som jag wisadt hafwer uti mitt Schibboleth och widare wisas skal handgripeligen vti min Swenska Grammatica. — — —« Bref till Rosenadler den 17 augusti 1721, Berg. saml. IV p. 19.

i bibeln». Som koll:m var af samma åsigt, »fanns för godt, att denna saken måtte Hans Maj:t och Rådet föredragas genom ett underdånigt bref, deri underställes, om icke för säkerhetens skull uti ett så vigtigt mål det af Hans Maj:t måtte kommuniceras med de andra kons:er[na] att deröfver inkomma med deras betänkande». Detta beslut blef dock efter en veckas förlopp åter upprifvet. Statssekret. Barck[1] framhöll nämligen den 17 s. m., »att hvad ortografien angår, så hafva konsistorierna dermed icke att göra, utan är den samma redan auktoriserad genom 1703 års bibel och publika bruket, hvaremot ingen privat bör något ändra, utan vore bäst, att Swedberg lemnades att låta trycka denna bibel efter 1703 års bibels skrifart, med antydan att ej gå derifrån». Med bifall härtill, beslöt koll:m derför att, i sin und. skrifvelse ang. priv. för biskop Swedberg på förenämnda bibel, hemställa, att han borde »låta trycka den föreslagna bibeln efter den i 1703 års bibel vanliga ortografi[en], och det i anledning af herr Rosenadlers memorial, emedan det vore betänkligt att tillåta någon ändring deremot, innan en viss skrifart af några vissa dertill förordnade kan bli gillad och stadfäst».[2] Derjämte föreslogs, att detta skulle honom föreläggas »vid vite af konfiskation utaf exemplaren, der de annorlunda tryckas».[3] Genom åtskilliga mellankommande orsaker, hvilka dock icke voro af något språkligt intresse, fördröjdes emellertid den nu beslutade skrifvelsen till Kongl. Maj:t, så att den samma först under den 14 augusti 1722 kunde afgå,[4] hvarefter Kongl. Maj:t, genom resolution den 26 juni 1723 ändtligen afgjorde frågan på det sätt, att den ifrågavarande bibeln skulle få uppläggas utomlands, under vilkor, »att den blifver *korrekt tryckt efter den svenska öfversedda bibeln i alla delar rent och oförändradt*, med vacker, läslig stil». Den utkom sedermera år 1728 i Skara från dervarande boktryckeri. Dess ortografi är, trots nyssnämnda Kongl. beslut, helt och hållet inrättad efter Swedbergs regler.[5]

---

[1] *Barck, Samuel*, 1662—1743, kommissionssekret. 1703, hofråd hos Enkedrottn. Hedvig Eleonora 1704, statssekreterare 1714, riksråd 1727—39.

[2] Jfr ofvan p. 75 n. 4.

[3] Kansli-koll:i prot. 1721, pp. 287,311.

[4] Jfr kansli-koll:i prot. 1721 pp. 333, 400, 933; 1722 pp. 85, 230, 873, 943, 1230, 1253, 1373, 1383. Vid en af de senare öfverläggningarna i koll:m år 1721 rör. denna fråga beslöts det dock, att *h* finale i orden *migh, tigh, sigh* etc. skulle »såsom alldeles onödigt» kunna utelemnas ur den ifrågavarande bibeln.

[5] Riksreg. 1723 fol. 346. I slutet af företalet till denna bibel, dat. den 1 oktober 1728, säger Swedberg: »— — — Och som jag är brukader

Innan nyssnämnda fråga sålunda kom till sitt afgörande, hade Swedberg emellertid hunnit att afsluta och utgifva ett nytt språkligt arbete, nämligen sin *svenska grammatika.* Redan tidigt på hösten 1721 synes denna hafva blifvit insänd till granskning af censor librorum.[1] Stora voro de förhoppningar, som han fästat dervid, men icke mindre den oro, hvarmed han motsåg icke blott dess mottagande, utan äfven sjelfva tryckningen. Härom vitna otvetydigt de talrika bref till censorn Rosenadler, hvari Swedberg återkommer till detta ämne. Han kände, att det började lida mot slutet på hans verksamma lefnad,[2] och det föreföll honom derför icke utan skäl, som gälde det att nu, om någonsin, föra de idéer till seger, i hvilkas tjänst han användt så stor del af sin mannaålders kraft. Ännu var dock hans häftigaste vedersakare qvar i lifvet och skulle tvifvels utan göra sitt bästa för att om möjligt taga hämnd för »Heders-Förswaret«. Det gälde då framför allt att söka undvika inkonseqvenser i stafsättet, emedan Swedberg sjelf med synnerligt eftertryck just förevitat sin motståndare brist på stadga i tillämpningen af sina åsigter. Deraf naturligen denna oro för tryckningen, som ofvan framhållits och i Swedbergs bref ideligen uttalas; deraf också de detaljerade föreskrifter för sättaren och korrekturläsaren, som gång efter annan upprepas.[3]

wid thenna Bibels tryckiande, ifrå thes begynnelse til endan, och altid haft thet sidsta correcturet, så skattar jag nödigt at låta then gunstiga Läsaren weta, hwad jag, jemte mitt gudeliga nöije och vpbyggelse i min gudzfruchtan, af Bibelens flitiga och noga läsande här wid giordt hafwer. Effter then öfversedda Bibelen är thenne tryckt, så at intet ord, mindre någor mening, är förändrad. Allenast at then onödiga sielflydingen och thet öfverflödiga *h* är bortkastadt. Ther til hafwer jag wisadt skiäl i mitt Schib[b]oleth och Heders swar. Sedan, at alla bokstäfwer och all ord äro, i giörligaste måto, lika skrifwen hela Bibelen i genom, som i all annor welrychtad språk sker. När man förr skulle se, at ordet annorlunda tryckes i then ena, annorlunda i then andra wår Bibel. Men mykit bekymrad hafwer jag warit, at semicolon, punct, duo puncta och comater äro i sitt rum richtigt satta. Hwar igenom meningen får stort lius. Thetta allena hafwer jag giordt, mera intet. Menar thet wara mehnlöst giordt. — — —

[1] Den 17 augusti 1721 skrifver Swedberg, att han »med första lägenhet» skulle öfversända den till censors granskning. Den 20 oktober s. å. tackar han för »thet goda och bewågna omdöme, min H. Hr Broder låter förmerkia emot min lilla enfaldiga Swenska Grammatica». Berg. saml. IV pp. 19, 21.

[2] Den 12 juni 1722 skrifver han till Rosenadler: »— — — Lefwer jag til then 28 aug., fyller jag mina 70 [69?] åhr, och effter Davidz vtsago moste jag wenta döden; som säger, at menniskan lefwer 70 åhr, högst 80, — — — » Likaledes den 10 juli s. å.: »Förmana boktryckiaren, at han intet är så longsam med Grammatica. Dör jag, förr än then kommer til enda, fruchtar jag mine wederparter få nog at criticera på: som förekommas kunde. at alt blefwe wel och richtigt tryckt. Ty på ett ord och en endast[e] bokstaf beror mykit. — — — », Berg. saml. IV pp. 36, 37.

[3] Så t. ex. den 20 oktober 1721: »— — — Theremot betingar jag mig, at then henne öfwerser wid tryckiandet, at han i alla delar holler min

Han inskränkte sig dock ingalunda till att genom dessa mera negativa medel söka nå sitt mål: tvärtom sökte han på allt sätt skaffa sig bundsförvanter, som skulle understödja hans sak och afskräcka hans fiender från anfall.[1] Framför allt var han angelägen derom, att censors s. k. approbationsskrift skulle blifva affattad till hans förmån, och påminner derom med en nästan barnslig enträgenhet.[2]

skrifart (1.) til stora bokstäfwer, at the icke brukas, vtan tå the behöfwas, som jag i ett kapitel wisadt hafwer; (2.) at comma, colon, semicolon och punct noga achtas; (3.) med then fördubblade sielflydningen och thet onödiga *h* lärer han ock wara omhogse; kommer ther til ock: (4.) at man intet tager *d* eller *dhe* för *t* eller *the*, wore wel, och sådant mera. På then hendelsen moste han twå, ja, tre gånger läsa igenom hela wercket, ty thet är aldeles oenligit med mongas skrifart. (5.) Citationerna moste han granneliga achta. Och i en sådan hendelse moste boktryckiaren settia effter min skrifft, ty warder hon afskrifwen, fruchtar jag, han intet alt så noga achtar och treffar. Och hoppas jag min skrifft wara klar nog. För thet öfriga hoppas jag, Hr Broder låter mig leggia til några böker för mina goda wener och några arck af fint skrifpapper. Nog om thetta — — —» Och den 29 december s. å.: »— — — At K. Broder är så god och befordrar min Swenska Grammatica, är wel, och hembär jag ther myken tacksäijelse före. Men när Rudbecken gaf vt sin Atlanticam, fordrade han af läsaren, at han skulle läsa henne 10 gånger igenom. Så må ock jag bedia, at then, som skrifwer af min Grammatica, at han läs henne flera resor igenom, förr än han setter pennan på papperet: thet är alt för laggrant werck. Är vnderligit, at settiaren ei skal kunna settia effter min stil: han är doch ei så oläslig. Kommer *u* för *v*, stor bokstaf för liten, och liten för stor, *h* i endan på *jag, mig*, *ä* för *e*, *å* för *o*, *d* för *t*, *th*, så *får min antagonist öppet hugg på mig*. — — —» Den 8 januari 1722 heter det: »— — — Jag är mykit bekymrad, at settiaren wil hafwa afskrifwit mitt exemplar. Wore icke bätst, at H:r Broder kallade honom och correctoren til sig på en liten stund, tå the låso igenom några blad i mitt exemplar och lärde, huru alt bör tryckias. — — —» Ytterligare tillsägelser gifvas i flere följande bref: så den 9 jan., 27 febr. m. fl. Den 13 mars 1722 begär han att få sig tillskickadt ett ark i sender, i den mån tryckningen fortgick. Berg. saml. IV pp. 21, 24, 27, 28, 29.

[1] Arbetet dedicerades sålunda till statssekret:ne Barck, von Düben och D. N. von Höpken, kanslir. Rosenadler samt Kongl. sekret:ne Boneauschöld och von Carlson. Om dedikationen se Swedbergs bref till Rosenadler den 29 dec. 1721 och 19 okt. 1722. Berg. saml. IV pp. 24, 41.

[2] I sitt bref till Rosenadler den 20 oktober 1721 tackar Swedberg för att R., såsom S. orätt uppfattat det, ville låta grammatikan utgå på sin bekostnad. »Hwar öfwer» — tilläger han — »jag mig storliga fegnar, tagande boken ther af stort werde. Enkannerligen, om H. Hr Broder i sin tillåtelseskrifft *wil med några ord giöra henne werdig at läsas*. — — —» Den 29 december s. å. beder han »nu som tilförene, at min högtärade K. Broder wille giöra min Grammatica anammelig med några ord, *om icke mer wore än borgmäst. Lagerlöf fick öfwer sin »Miölkeko»*. Thet skulle mykit befremja mitt enfaldiga arbete. Ingen nöd är skrifwa grammaticor i andra språk, ther wel 10 äre förr.» Den 4 april 1722 skrifver han: »— — — Hwad Hr Broder hade teknat före i mitt bref i Grammatican har jag tagit i acht och mildrat. H:r Broder, bruka man sitt embete och retta, hwad rettas bör. Plus vident oculi quam oculus, ehuru skarpsynt han ock är. *Men uti censura recommenderas wercket, som jag förr har bedit om.* — — —» Den 7 augusti s. å. heter det: »— — — För en gunstig censur öfwer min cateches tackar jag flitigast. *Hoppas äfwen få then samma öfwer Grammaticam,* som myket skulle befremja wercket. — — —» Och den 19 oktober: »— — — Såsom min H:r Broder vtlåter sig i censuren, warder wercket

Början var ganska lofvande för framgång på företaget. I kansli-kollegium gjordes icke några svårigheter för tryckningen, och detta, oaktadt censors framställning i saken ingalunda var egnad att förebygga sådana. Efter att hafva omnämnt, att Swedberg nu vore »i verket att låta en formlig grammatika i svenska språket utgå, som kommer öfverens [med] och grundar sig på dess Schibboleth», tillade censor nämligen: »huruvida han kan ega myndighet att göra't, hälst som det egnar kollegio att hafva den omsorgen, det lemnar jag derhän». Kollegium tyckte dock bäst vara, »att, som åtskilliga personer finnas, hvilka nu ombeflita sig att låta sina tankar komma i ljuset om språket, så kunde man låta dem libellera, då sedan kollegium kan lägga handen vid och utsöka det, som får mesta bifall».[1] Detta beslut visar emellertid, att kollegium börjat inse, att äfven den gamla bibelortografien hade sina brister samt att det hade sin stora nytta, att olika åsigter fingo göra sig gällande, innan man åter sökte att skrifva lagar för bruket. I slutet af år 1722 var grammatikan ändtligen färdig till största glädje för dess åldrige författare.[2]

En af Swedbergs minnestecknare har framhållit den sinnrika bild, hvarmed denne inleder sin grammatika. »Han vill gå i sin faders, den idoge bärgsmannens, fjät. Denne hade åter upptagit en sedan Gustaf I:s tid förfallen, men då rik grufva. En sådan grufva, nu försummad och sammanstörtad, men i Gustafs tid af högt värde och väl bearbetad, var språket.»[3]

---

werderat och sökt. Ty beder jag om ett blidt omdöme. — — —» Berg. saml. IV pp. 21, 25, 32, 39, 41.

[1] Kansli-koll:i prot. 1722 den 3 januari (p. 7).

[2] »Thet skrider nu, Gudi lof, til enda med Grammatica», skrifver Swedberg till Rosenadler den 19 oktober 1722. »Nu får han [sättaren] begynna af titelen och så fort med censuren och dedicationen.» Berg. saml. IV p. 41. Dedikationen är dat. »Brunsbo then 28 Aug. 1722. Tå jag effter Gudz goda behag fyller mina nijo och sextio åhr». — Dess uppställning inhemtas af följande öfversigt af innehållet: Kap. I. Om hwar bokstaf i synnerhet, pp. 1—20; II. Om sielflydingens och medlydingens fördubbling, pp. 20—28; III. Om comma, colon, semicolon, punct och om accenten eller wigten, pp. 28—32; IV. Om declinatione eller böijelsen vti nomine, pp. 32—44; V. Om pronominibus och adjectivo och substantivo, pp. 44—61; VI. Om verborum conjugatione, pp. 62—67; VII. Om ordawäfwen eller syntaxi, pp. 67—73; VIII. Om *och, ock, allstädes;* otienlig ord och ordalag; lika gellande ord; fremmande ord och gammul ord, pp. 73—81; IX. Werkets nödwendighet och bruk wisas vti ens faders gudeliga bref til sina studerande söner, på sett och wis skrifwet, som thet nu af mongom skrifwes. Och huru thet egenteliga skrifwas bör, pp. 82—112: X. Huru orden och meningarna äro åtskilligt skrefna i biblarna och psalmbökren. Och huru allt bör rett skrifwas och tryckias, pp. 112—132; XI. Beslut, pp. 132—152. Formatet är liten 8:o.

[3] *Fahlcrantz, Chr. E.*, Minne af Biskopen Doktor Jesper Svedberg i Sv. Akad:s Handl:r, del. XXVI p. 273.

Till denna bild ansluter sig ock Swedberg, när han i sin »tilskrifft» särskildt vänder sig till de sex kansliämbetsmän, åt hvilka han dedicerat sitt arbete. »Och legger jag så neder för Eder ett prof af then goda och rika malm, jag i thenna gamla grufwon med mycken mödo och bekostnad i samfelte några och trettijo åhr samlat hafwer til fäderneslandets tienst och heder. Med tilförlåteligt hopp, at I ena så ringa gåfwo icke tagen til wederwilja. Vtan, ther I förnimmen och pröfwen, at malmen är god; thet grufwan ingalunda motte af gråsten och jord åter vpfyllas igen och således i framtiden ödeleggias: vtan at I teckeligen anammen, hwad jag nu framter. Och sedan, at I handhafwen. befordren och, *ther thet omtrengia skulle, thet förswaren och befreden emot afwundssiuka och miszgynnare.* Jag wille säija, at I, i förmågo af Edart embete och Edor myndighet, handhafwen och emot de oskönjoga och miszgunstiga förswaren, hwad jag retteliga skrifwit och i dagsliuset frambracht hafwer angående wårt ädla modersmål. *När I, mine gode herrar, thet gillen och thet giören, blifwer thet wel androm anammeligit och emot de ansinniga och wronga beståndande, och jag således sorgalös och oanfechtad stellter.»* Han tillägger ytterligare: »Min tid är snart förliden. I lefwen alle, som mig hoppas, och jag önskar mig vt. Handhafwer förthenskul (hwar om jag ännu fliteligen beder) och förswarer, hwad så wel Edart som mitt är. Hwarmed I bewisen fäderneslandet en god tienst. I werfwen Eder ther med tack, lof, heder och teck åminnelse och, [thet] som thetta wida öfwergår, Gudz ovteblifwande welsignelse.» [1]

Det understöd, som Swedberg här så ifrigt påkallar, skulle han dock icke behöfva. Hans främste motståndare var numera både af år och sjuklighet så försvagad, att han ej vidare kunde tänka på något återupptagande af den gamla striden,[2] som nu

[1] Tilskrifft pp. 6—8.

[2] Jfr om denna *Beskow* a. st. pp. 141—149. Om den gamla polemiken erinrar trol. följande: »Nu emedan thet så är och jag är en Herrans ringe tienare i Thesz heliga ord, som i förmågo af embetet ther med vmgår, ther dageliga dags vti läser, ther vtur lärer, predikar och skrifwer. Så lärer hwar afwundzlöst finna, at thet hörer til min egenteliga hemsydzlo om Swenska språket wara bekymrad at sielf thet af grunden lära, at mig ther om vtlåta och ther om effter mitt nemme och förstånd skrifwa.

Men såsom sådant arbete hafwer alla tider hafft thet oblida öde, at thet är vnderkastadt omilda och wronga omdömen, så wenter jag mig thet theszlikes. Hafwer också allaredo bekommit thet drygt nog. Är doch obilligt, at grannen vtan gifwin orsak argar på sin granna, som sitter i godan ro

kan anses afslutad. Swedberg behöll sålunda sista ordet, och derigenom på visst sätt segern, men insåg till fullo, att ännu mycket återstod, innan denna kunde sägas vara vunnen. Med segervisshet motsåg han dock framtiden.[1]

En nödvändig förutsättning för språkets stadgande var, enligt Swedbergs åsigt, »en richtig och fullkommen *ordabok* eller, som man kallar, *lexicon*, ther orden och meningarne

---

och giör ingom förnär, vtan söker och arbetar at wara honom och androm til tienst och welwilja. Så är ock icke lastlöst at vpspinna och föra fåfenga ordaträtor och ther med wilja spilla ens annans hwilo och honom hinderlig wara.

När doch, at förtiga samwetslagen, Apostlalagen strengeligen förbiuder trätor om ord. Se 1 Tim. 6: 3, 4, 5, 20; 2 Tim. 2: 14, 16. Och Christus sade, at för hwart fåfengt — — — ord, som menniskiorna tala, skola the giöra rekenskap på domedag. Matth. 12: 36. *Hwad wil tå blifwa för rekenskaps giörande för mong försmädelig ord, som äro skrifwen och liggia til ewerdelige tider tryckt?* Wi hafwe, om wi betenckte osz rett, så mykit at kempa och strida med then förföriska werlden, med wår afsagda fienda Satan, med syndene, ja, med osz sielfwom, dempa anfödda onda lustar, at ingen time lemnades osz öfrig at föra fåfengeligit krig om ord och bokstäfwer, som ingom på halföres werde en gång skada.

Men en tapper infödd krigsman fruchtar intet för sin fienda, then ther vtan gifwin orsak orettmäteligen anfaller fäderneslandet. Vtan ehuru fridkiär han ellies är, i förmågo af sitt embete och sine trohets ed samt kiärlek för sin Konung och födelseland, griper modigt til wapn och genwern. Och fechtar manliga och blifwer honom öfwerhendig, och dempar således fiendens skadeliga vpsåt til sitt och fäderneslandets försvar. Si tå kommer han vti Öfwerhetens gunst och nåd; si tå erkennes han af allom retsintom och hedras för en behiertad, hurtig och tapper krigsman. En som vnner och giör sitt fädernesland alt gott. En som intet är så skuggredd och god at löpa vppå i bråkastet. Fast han hafwer fått dryga slengiar och monga, som afwundas wid honom. Hwilket honom intet fremmande förekommer. Ty thet hafwer gått så till i alla werldennes tider. — — —» Svenska Gramm., Förrspråket pp. 15—17.

[1] Jfr »Förrspråket» p. 20: »— — — Thet står ännu på en rum tid intet til at wentas. Ty meste parten beholla in i dödadagar sin skrifart och sitt talande, som the af barndomen och alt sedan äro wahne wid. Är ock nästan omögeligit ju på en kortt tid wänja sig ifrå thet, man af späda barndomen hafwer wahnt sig wid och stundeligen öfwat. Qvod in juventute non discitur, in matura ætate nescitur, sade Göthernas Konung Theodoricus, Cassiod. 1. 1. ep. 24. Eller som then wisaste sade: Såsom man wähn ett barn, så låter thet ther icke af i ålderdomen. Ordspr. 22: 6. En dehl hafwa ock ingen tid för andra sina wårdande embetes sydzlor at stort bry sitt hofwud om thetta. En hop äro beklageligen af thet sinne, at thet naggar them, at jag, en prestman, vnderstår mig at komma Swenska språket i lag igen. The ther säija: huru skulle then wisa osz hwad gott (rett eller orett skrifwit) är? Ps. 4: 7. Dierfs han at corrigera Magnificat? Vnderstår han sig at retta alla andra? Skole wi taga lärdom af honom? Och äro så vtaf thet kynne, at the ingen ting retzligen kunna gilla eller lida vtan thet allena, som rimar sig med theras dynckel och ensinnighet. *Så lära likwel i framtiden, när sådane hafwa wandrat all werldennes wäg och afwunden efter ens död sachtar sig, ehwad thet och lider, then skrif- och talart vtan gensäijelse blifwa efter hand för god erkend, gillad och vptagen, som hafwer fasta skäl med sig.* Ty thet hus, som är wel bögdt på en fastan grund, står wel orörligit, ehuru ock en hefftig storm ther på stöter, när thet andra hastigt nog ramlar öfwer enda.»

skrifwas alt jemt på ett wiszt och med ostridog skiäl stadfest sett».[1] Att Swedberg äfven hade ett sådant arbete under händer, hafva vi förut omnämnt. »Sådana ordabok», yttrar han i »förrspråket» till sin grammatika, »hafwer jag med idkelig bekymmersamhet och med ingen liten mödo och tidkostnad, nemliga öfwer trettio åhr, sammanskrifvit. Och således intet warit brådwis eller brådfiken, vtan förwetat mig så lenge, som sades, och ännu dageliga förwetar mig. Nemliga en mindre ordabok med latin och swenska, och en med swenska och latin. Och ännu en större med swenska och latin. Ther jag hwart endast[e] swenskt ord, ordalag, böijelse och ordawäf med Gustavianska biblarna i närmaste måto, ther icke oemotseijelig skiäl annorlunda fordra, bekrefftat hafwer. Hwarest orden och meningarne finnas, hafwer jag noga vpteknat wel mong rum, såsom Calepinus[2] och Soranus giöra. Hwilka böker, Gudi lof och ähra, som sades, nu ferdiga liggia. Wel mong rum, sade jag, — — — at ingen må tro och säija, at jag skal hafwa vtsökt allenast the rum, som skulle tiena i mitt kram: inga-

[1] Swenska Grammatican, Förrspråket p. 25. En annan nödvändig åtgärd vore, att *svenskan erhölle en större betydelse vid skolundervisningen*. »Finge vngdomen», säger S., »tå then toge pennan i hand richtiga förskriffter. Hölles och vngdomen, när then toge sin Donat och Latinska Grammaticam i hand, ther til och Latinen wore ther jemte gifwen på god, ren och richtig Swensko: thet skulle mykit hielpa. Hwilket jag hafwer budit til at giöra i then lilla Latinska Grammatica och vti min Ludo Literario eller Scholelek, som för någon tid sedan här i Skara af trycket vtgingo och vngdomen nu betienar sig vtaf. Finge wi ock några Bibliska böker på ren Swensko skrefna och tryckta med nödiga anmerkningar, som man auctores classicos hafwer. Och sedan, när scholpilten en dag hade hördt för sig vttydas och läsit Curtium och Ciceronem, at en, som woro hema i Swenskan, en annan dag wille läsa och vttyda en Swensk Biblisk bok i samma sinne (som i andra lender sådane Läsmestare äro), nemliga at jemte sakena gifwa granna acht vppå huru man bör rett skrifwa och tala. Skedde alt sådant, säger jag, så wore gott hopp, at wårt språk kunde komma i skick och lag igen. Men här fordras kiärlek och wyrdnadt för språket, här fordras ock wederbörandes myndighet til. Här fordras kiärlek för wår Swenska Bibel at then med lust läsa.» Förrspråket till Sw. Gramm. pp. 24—25. — Mot latinets användande såsom undervisningsmedel och läroboksspråk vid universitetet och de högre skolorna ifrar han ofta. »Stode det i mine makt, så borde allt läsande ske på modersmålet. Så gjorde de vise greker. Så gjorde de mäktige och högtrafvande Romare. Så gjorde Guds män i nya och gamla testamentet. — — — De talade, de lärde, de skrefvo allt, hwad talas, läsas och skrifvas borde, på sitt eget tungomål. Det göra ock nu de kloke och spetsfundige Fransoser; det göra nu de i alla vetenskaper utlärde Engländare; det göra de sinrike Italienare; det göra de på sina nytto mest seende Holländare; ja, ännu de vällustige och skrifgirige Tyskarne, och derföre äro de lärde, kloke och vida berömde och fräjdade. De lära, hvad läras bör, på sex år, vi icke på sexton.» *Fahlcrantz* a. st p. 270, n. 2.

[2] *Calepinus, Ambrosius*, Dictionarium Linguæ Latinæ, Argent. 1516, fol. Sedermera flere upplagor.

lunda, vtan at wisa, thet bibelen holler så alt jemt.»[1] I början af april månad 1722 var den stora ordboken färdig och öfversändes då till Swedbergs måg, doktor Benzelius i Upsala.[2] Denne hade nämligen lofvat öfverse den samma, innan den aflemnades till censors granskning. Detta skedde i slutet af september eller början af oktober s. å., vid hvilken tid man finner ordboken omnämnd i koll:m. Den 6 oktober meddelade nämligen censorn Rosenadler, att Swedberg »hitsändt en dess s. k. ordabok till tryckande, och som dess ortografi, hvilken han dermed tänker att införa, varder således bland ungdomen antagen, så förfrågade sig — — — kanslirådet, om dervid skall förblifva eller om han skall rätta sig efter den af samtliga presterskapet i nya bibeln vedertagna skrifarten». Koll:m fann »bäst och säkrast vara, det bemälda ordabok bör inrättas efter svenskan uti bibeln», hvarom censor fick befallning att underrätta Swedberg. Då denne af lätt begripliga skäl icke ville gå in på detta vilkor, kom detta hans lexikon aldrig på trycket.[3]

---

[1] »Förrspråket» pp. 25—26.

[2] Swedbergs bref till Rosenadler den 4 april och 15 maj 1722. Berg. saml. IV pp. 32, 33. — *Benzelius, Erik d. y.*, 1675—1743, bibliotek. i Upsala 1702, teol. doktor 1719, teol. prof. 1723, biskop i Göteborg 1726, d:o i Linköping 1731, utnämnd ärkebiskop 1742.

[3] Kansli-koll:i prot. 1722 p. 1110. Detta lexicon omtalades sedermera ännu en gång i kollegium. Detta skedde den 14 april 1732, då E. Benzelii broder, aktuarien Benzelstierna, inkom och uppviste Swedbergs »ordaregister», med anhållan, att koll:m ville derå förskaffa biskopen Kongl. priv. Derpå upplästes företalet, och »som deraf fans, det biskopen doktor Swedberg begärar förlag till detta sitt wärcks aftryckande, så resolverades, att actuarien gifwer honom till swars, att coll:m nu för tiden eij wet någon tillgång till det begärte förlaget, utan att därmed då måtte hafwas anstånd, till dess koll:m kan upfinna några medel till bemälte förlag. Men der han kunde förmå någon boktryckare att giöra förlag till detta wärcks upläggande, så wille coll:m gerna förskaffa honom Kongl. Maj:tz privilegium derpå». Koll:i prot. 1732 fol. 316. — Samma öde träffade äfven hans båda öfriga lexika. Ang. dessa skrifver Swedberg till Rosenadler den 24 oktober 1723: »Jag förmodar, at min H:r Broder gifwer sitt benägna bifall til at låta af trycket vtgå the twå nödiga scholeböker, som jag wid mitt warande i Stockholm lemnade hos H:r Broder, neml. Lexicon Latino-Svecum och Sveco-Latinum. Hwar vti jag har beflitat mig om en ren och richtig swenska, icke allenast til skrifarten, utan ock til declinationem och conjugationem. Så lenge pilten ser i sitt Lexico: periculum, fahra, damnum, skada, disciplina, aga och hundrade sådana, så kan han wel lära Latin, men aldrig Swenska, som doch ju [är] så nödigt, ja, effter mitt omdöme, nödigare. Min H:r Broder wet bätre än jag, hwad oförtruten flit är anwend uti allahanda tungomål på Lexica. Hwi icke på ett Swenskt? Periculum heter *fahre* in nominativo, Sir. 40: 4, 7, Act. 19: 10. In obliqvis *fahra,* Sir. 3: 27. 1. Cor. 15: 30, 16: 10. Tob. 4: 4. Damnum in Nom. *skade,* Sap. 18: 20. Jer. 30: 12. Es. 32: 7, 51: 19, 59: 7. Am. 3: 10. Ps. 144: 14. Thren. 2: 13. 2 Cor. 7: 12. 1 Reg. 11: 25. In obliqv. *skada,* Lev. 24: 19, 20. Prov. 11: 15. Sap. 19: 6. 2 Cor. 7: 12. Jer. 30: 15. Luc. 4: 35. Disciplina, *age,* Ebr.

Vi hafva i det föregående sökt framlägga de svårigheter, som från flera håll uppreste sig mot Swedbergs försök att uppvisa och stadga det svenska språkets lagar samt att rena det samma från de många främmande beståndsdelar, som deri inträngt. Mer än en skulle tvifvels utan deraf redan i början hafva afskräckts från sträfvanden, som möttes af så stora och svåra hinder, men Swedberg fullföljde sitt mål detta oaktadt, under närmare trenne decennier, tack vare sin starka viljekraft och varma kärlek för modersmålet. Sitt säkraste stöd under motgångarna hade han dock i sin innerliga, oskrymtade gudsfruktan. »När thet rådet (om wårt språk) skal blifwa en gång fullkomnat», säger han på ett ställe, »står hos Tig, min alträdande Gud. Ty alt hafwer sin tid: och alt, thet man företager vnder himmelen, hafwer sina stund. Man arbete, huru man wil, så kan man intet mer vtretta. Men Gud giör all ting wel i sinom tid. Och alt thet, som Gud giör, thet består.»[1]

12: 11. In obliq. *aga,* Ebr. 12: 8. Så i Conjugationibus achtas inge personer. *Wi tala,* tales tokot. *Wi tale, i talen, the tala* heter thet. Ty moste sådant achtas i the små Lexicis; thet jag med flit har giordt. Och therföre lära mina Lexica winna H:r Broders gunstiga bifall och befordran. Och när jag thet får, tencker jag låta them här i Skara, ther nytt tryck är, låta utgå, medan jag lefwer. Ellies äre wi barbari in propria patria. — — —» Berg. saml. IV pp. 43—44.

[1] Swensk Gramm., Förrspråket p. 27.

IV.

Kansli-kollegium och Molinska bibeln.

Ett motstycke till det trycktvång, hvilket vi i föregående kapitel fått bevitna, fastän af mindre omfattning och betydelse, lemnar historien om den Molinska bibeln. Utgifvaren, Laurentius Molin,[1] var sedan år 1705 förste teologie professor och domprost i Upsala. År 1712 påbörjades af honom i Stockholm tryckningen af en bibelupplaga i »långlig duodes», afsedd »till den studerande ungdomens och de resandes tjänst». Hans ansökan att derå erhålla Kongl. privilegium bifölls den 19 december s. å., under hvilken dag ett Kungabref afgick från Bender, med befallning till kansli-koll:m att öfvervaka det privilegium på en sådan bibel, hvilket Molin för en tid af tio år då erhållit.[2] Först i början af september månad följande år synes detta Kungabref hafva framkommit, enär det icke förr än den 4 nyssnämnda månad blifvit föredraget i koll:m. Under tiden hade några af kansliets tjänstemän fått reda på att utgifvaren af denna nya bibel deri vidtagit åtskilliga ändringar i den auktoriserade bibelortografien. Detta förhållande anmäldes i koll:m den 30 januari 1713, då flere olika meningar framstäldes angående de åtgärder, som i följd deraf borde vidtagas. Slutligen enade man sig derom, att tryckningen, vid äfventyr af upplagans konfiskation, skulle tillsvidare förbjudas, hvarjämte prof. Molins förklaring skulle infordras.[3] Denne

---

[1] *Molin, Laurentius*, 1657—1723, mag. 1688, teol. lic. i Giessen 1692, teol. prof. i Dorpt 1694, öfverhofpred. hos Enkedrottn. Hedvig Eleonora 1702, första teol. prof. i Upsala 1705.

[2] Riksreg. fol. 666.

[3] Om den förda diskussionen meddelar prot. följande:

»*Secreteraren Ehrenstrahl* föredrog, huru som primarie Theol:æ Professoren i Upsala D:r Molin låter här i staden trycka en Bibel in 8:vo, hwarutinnan han mycket ändrar den orthographien, som brukas uti den af hans May:tt auctoriserade stora Bibelen.

Censor Librorum, Secreter:n Brauner, som och war tilstädes, sade sig ochså hafwa tänkt at påminna där om.

Hans Excell:ce Kongl. Rådet och Præsidenten befalte censorem at änteligen vigilera däruti, och det ju förr ju heldre.

inkom då i stället med en ansökan om koll:i bifall till tryckningen och uppläggandet af förenämnda bibel. Denna ansökan föredrogs den 22 mars, men dess afgörande uppsköts, tilldess man fått höra arkiatern Hiärnes åsigt i saken. Det förut ut-

Herr CantzliRåd Lejonstedt berättade, at det wore om en sådan hans Bibel skrifwit til hans May:tt, och kunde man intet weta, antingen hans May:tt skulle willia approbera den samma eller eij?

H:r Archiatern [Hiärne], som ännu war tilstädes, sade sig hafwa ar betat ut något angående swenska orthographien, och det hade han redan färdigt.

Secreter: Ehrenstral sade D:r Molin med sin edition willia ménagera en hop med bokstäfwer.

Hans Excell:ce H. Kongl. Rådet och Præsidenten. Wij skola gärna höra H:r Archiatern uti denne saken, när som hon widare tages före, allenast at wij i medlertid få det extractet angående melodierne i Psalmboken.

H. Archiatern sade sig det i andra weckan willia upwisa, hvarmed Collegium war tilfredz, och tog han därmed afsked.

Hans Excell:ce H. Præsidenten. Så willie wij nu taga före om Molins Bibel.

Secreter: och Censor Librorum Brauner berättade sig hafwa för några weckor sedan fådt see hos Boktryckaren Julius Mathiæ, huru som den samma där lägges up; han går därutinnan ifrån al wanlig och wedertagen orthographie; wil också låta tryckia 9000 exemplar.

Secreter:n Ehrenstrahl mente, at det wore en förordning, at ingen skulle få gå ifrån den orthographien, som uti Bibelen brukas, utan särskilt befalning. Tryckprofwet hades före, och fans däruti wara stora ändringar.

H. CantzliRåd Lejonstedt sade bref härom wara afgångit til hans May:tt.

Resolverades, at Boktryckaren skulle i medlertid förbiudas at trycka mera häraf och at Censor Librorum skulle skrifwa D:r Molin här om til, huru som hans May:tt exprés hade befalt, at man skulle föllia den wedertagne orthographien uti den stora nya Bibelen.

Discurrerades widare här om, och tyckte *Hans Exc: H Gr. Cronhielm,* at det likwäl wore stor skada för D:r Molin, om de arken, som redan aftryckte äre, skulle casseras.

Hans Excell:ce H. Præsidenten: Jag tycker för min del discursewijs så, at denna upläggningen intet kan hafwa bestånd; han har på et oanständigt och dristigt maner procederat. Jcke kan han upwisa hwarken Kongl. May:ttz eller CantzliCollegii ordres; fördenskul effter wij hafwa det i händren, så kunna wij ju straxt cassera altsammans, och behöfwa wij intet widare at höra D:r Molin.

H:r CantzliRåd Lejonstedt war af samma tanka som hans Excell:ce H. Præsidenten.

Hans Excell:ce Gr. Cronhielm frågade, om han intet hade något privilegium för sig?

Secreter:n Ehrenstral swarade honom intet hafwa annat, än at sal. CantzliRådet Hermelin hade skrifwit honom til, at hans May:tt intet wil gifwa något särskilt privilegium på Biblar eller Psalmböcker, effter de äre almänne böcker.

Hans Excell:ce H. Gr. Cronhielm: Går han däruppå åstad och trycker?

Secreter: Ehrenstrahl: Ja.

H:r CantzliRåd Lejonstedt: det afgick fuller et bref sedan för honom ifrån Rådet, men det angick allenast tulfriheten på införskrifwit papper.

Hans Excell: H:r Gr. Cronhielm: Jag tycker, at man kunde låta säga til på tryckeriet, at de innehålla med widare aftryckande, och så kunde skrifwas honom til och frågas, huru han hade kommit til att läggia up et sådant format och för hwad orsak han så gådt ifrån den orthographie, som uti den Store authorizerade Bibelen är wedertagen; men i medlertid måste man wara noga underrättad om Hans M:tz bref och befalning därom är här, at man skal nödwändigt föllia den bemälte orthographie.

färdade tryckningsförbudet skulle emellertid fortfara och tillsägelse derom göras på tryckeriet. Hvad Hiärnes åsigt beträffar, gick denna ut derpå, att Molin borde *fortsätta* tryckningen efter ortografien i den stora bibeln samt bland »errata» anmärka de afvikelser derifrån, som förekommo uti de redan tryckta arken. Detta förslag omnämndes i koll:m den 11 nästföljande maj, men något formligt beslut i frågan synes då icke hafva blifvit fattadt. Sedermera ingick, såsom redan blifvit nämndt, Kongl. Maj:ts bref rörande Molins privilegium. Deri anfördes emellertid ingenting, som kunde gifva Molin rättighet att tillämpa en annan ortografi än den i 1703 års bibel vedertagna. I följd deraf beslöt koll:m att hos Kongl. Maj:t anmäla Molins åtgöranden i detta afseende. I sin härom under den 4 september aflåtna und. skrifvelse säger koll:m sig icke kunnat underlåta »att berätta, det uti en sådan edition äro befunna stora skiljaktigheter angående bokstafveringen emot den stora af E. Kongl. Maj:t högt auktoriserade bibeln, för hvilken orsaks skull kollegium har funnit sig föranlåtet att emellertid, och till dess E: Kongl. Maj:ts nådigsta privilegium skulle kunna erhållas, låta med vidare aftryckande innehålla eller ock att doktor Molin såsom uppläggare skulle vid ändan af verket låta berörda ändringar uti ortografien blifva annoterade». Hvad koll:m verkligen ansåg böra göras, är icke lätt att ur dessa ordalag framleta: brefvet var onekligen, såsom man några år senare inom kansliet derom uttryckte sig, »mycket mörkt och alternative». Bättre upplysningar lemnar deremot den skrifvelse, hvilken koll:m mot slutet af samma år, den 7 december, aflät till kammar-kollegium till svar på dess förfrågningar angående förevarande bibel. Sistnämnda kollegium hade nämligen begärt vissa uppgifter med anledning af den tullfrihet, som Molin erhållit för det papper, hvilket till

---

H:r CantzliRåd Schmedemans mening war, at man borde förbiuda på trycket widare tryckande, och kunde Censor Librorum H. Brauner skrifwa D:r Molin här om til.

H:r CantzliRåd Lejonstedt: Jag är af samma tanka, och wet iag at påminna mig det, at det war en Commission förordnat, som skulle säga sitt betänkiande om orthographien, och at *hans M:tt då approberade det, som Commissionen fann nödigt at därwid påminna.*

Hans Excell:ce H:r Gr. Cronhielm: Jag blir wid mit förra, at det säijes til på trycket at innehålla så länge, til desz man får weta Molins tankar.

Hans Excell: Kongl. Rådet och Præsidenten: Jag är och af samma mening, at förbod bör skie uppå trycket wid confiscation och straff tilgiörande och at H:r Brauner skrifver D:r Molin til, huru han kommer at gå ifrån den wedertagne orthographien.» — Koll:i prot. 1709—14 pp. 775 ff.

bibeltrycket behöfdes. Af nämnda skrifvelse inhemtas, att förbudet mot denna bibels tryckning blifvit upphäfdt, emedan Kongl. Maj:ts nåd. privilegium för prof. Molin sedermera ankommit; dock borde utgifvaren uti det, som då ännu icke blifvit tryckt, följa ortografien uti den stora af Kongl. Maj:t godkända bibeln samt derjämte antingen i början eller vid slutet af samma bibel låta anmärka orsakerna till de skiljaktigheter med hänsyn till stafsättet, hvilka förekommo i den förut aftryckta delen af arbetet.[1] Detta beslut med afseende på ortografien förnyades sedermera den 13 oktober 1714, sedan Kongl. Maj:ts svar under den den 26 februari s. å. då ankommit, innehållande bifall till koll:i hemställan den 4 september föregående år.[2] På samma gång beslöt koll:m uttryckligen, att censor librorum härom skulle underrätta domprosten Molin. Sistnämnda beslut synes likväl icke hafva blifvit verkställdt. Emellertid fortsatte Molin den förut återupptagna tryckningen, till dess han omsider i början af år 1716 ansåg sig böra förnya sin förra anhållan om koll:i bifall till bibelns utgifvande. Han anförde härvid, huru som detta blifvit honom för en tid sedan förbjudet, med anledning deraf, att denna bibel i ortografien afveke från den stora kyrkobibeln; emellertid var hans önskan att nu få utgifva den samma, emedan den redan vore tryckt [?] och de anmärkta skiljaktigheterna för öfrigt inskränkte sig dertill, att han uteslutit alla *h* i slutstafvelser så väl som alla dubbla vokaler. Han vore för öfrigt beredvillig att i företalet till sitt arbete anföra skälet, hvarför så hade skett, nämligen att bibeln skulle kunna tryckas så mycket »kompressare».[3] Efter upprepade öfverläggningar, förnämligast beroende på det oklara sätt, hvarpå koll:m den 4 september 1713 tillskrifvit konungen, fattades omsider den 17 oktober 1716 det beslut, »att aftryckandet efter förra order bör förbjudas» och finge professoren själf göra en underdånig ansökning hos Kongl. Maj:t om ändring af detta utslag. Såsom skäl härför anfördes, att Molin, utan afseende på koll:i förut afgifna befallningar, »understått sig att fortfara med aftryckandet ifrån Moses' böcker, då första resolution[en] utföll, till profeten Jeremiam, och det efter den af honom själf vedertagna ortografien».[4] Väl

[1] Koll:i und. skrifv. till Kongl. Maj:t 1710—16; prot. 1709 - 14 pp. 823, 854, 877, 953.

[2] Noga tages bestämdes nu, att afvikelserna uti de tryckta arken skulle »på slutet af verket annoteras under titel af skiljaktigheter ifrån — — — stora bibeln». Koll:i prot. 1709—14 p. 1198.

[3] Koll:i prot. den 13 februari 1716 (p. 125).

[4] Koll:i prot. 1716 pp. 165, 279, 656, 699, 703, 770, 806.

ingick Molin sedermera till Kongl. Maj:t med en sådan ansökning, som koll:m föreslagit,[1] men någon resolution derpå synes icke hafva fallit under de båda återstående åren af Carl XII:s regering. År 1720 utkom emellertid denna bibel, fullständigt aftryckt efter Molins ortografiska regler samt till och med utan de förklaringar i fråga om stafsättets förenkling, hvilka förut varit ifrågasatta. I den till konungaparet stälda dedikationen antyder utgifvaren de hinder, med hvilka han haft att kämpa, ej blott genom boktryckarnes dödsfall, det ena efter det andra, utan äfven »*af andra nog bekanta anstöter, så at en nestan måst falla i mishopp, at han nogonsin skulle sit endemål winna*».

[1] Vi meddela större delen af den samma in extenso: »Stormectigste, Allernådigste Konung. Det monde E:r Kongl. May:t d. 19 December 1712 allernådigst bewilja mig privilegium och tilstånd på egen bekostnad at få vplegga en Swensk Bibel i longl. duodez af nomforell[!] styl, den studerande ungdomen och de resande til tienst, efter det prof, som då jemwel i diupesta vnderdånighet vpwistes. Jag skyndade sedan med werket, så fort iag kunde: men som Höglofl. Kgl. Cantzlie Collegium befant i bokstafweringen ifrå den stora Kyrko-Biblen den skildnad, at til exemplarets större wighet och nätthet, besynnerligen för de resande, så eliest som i feldt, här vtlåtes alla onödiga *h* wid endan på orden, *iag, mig, tig, sig, Gud, bud, hög, låg* och dylike, flera, *som det i skrifwandet nu öfwer alt vtlåtes, och jemwel i et annat werk af högb:te E:r Kgl. May:tz Cantzlie Collegio befinnes wara approberat,* samt fördubblingen af vocalerne *aa, ee, ii, oo, uu, yy* etc., aldeles som E:r Kongl. May:t i den nya och i alla församblingar brukeliga Handboken det allernådigst tillåtit at bruka; jemwel ock, at iag i stellet för *å* och *ä*, effter prickarne deraf i en så grann styl så letteligen afstötas och til läsarens hinder lemna i deras rum allenast *a*, most bruka *o* och *e* i de ord, som det kunnat låta sig göra och der den Gustavianiske Biblen af år 1618 det så hafwer, hwilken edition E:r Kongl. May:t och af d. 18 Maj A: 1698 allernådigst anbefalt i de nyare editioners orthographie at följa: så har ock Högbe:te E:r Kgl. May:ts Cantzlie Collegium af d. 4 Septembris 1713 E:r Kongl. May:t sådant i vnderdånighet berettat samt mig anbefalt med vidare aftryckande at inneholla, til des E:r Kongl. May:t des allernådigsta welbehag der om yttrat, görande doch til werketz widare befrämiande det vnderdåniga förslag, at iag wid endan af werket kunde låta berörda endringar i orthographien blifwa med behörig berettelse annoterade.

Stormectigste, Allernådigste Konung, som på et sådant E:r Kgl. May:ts Cantzlie Collegii vnderdånige förestellande, för de monga högwigtiga emellanfallande hinders skul, icke förnimmes någon resolution fallen wara; iag ock en sådan högst billig annotation, som til nöje kan vnderretta läsaren om samma skiljactighet, som likwel i pronunciation eller läsandet icke den ringesta skildnad gör eller göra kan, icke allenast då med diupesta wördnad mig påtagit at göra, vtan ock ifrå första begynnelsen der på tenkt: altså, som iag med ber:de Bibels aftryckande icke får eller kan widare fortfara, ehuru alt der til redo är, innan E:r Kongl. May:t til et sådant höglofl. Kongl. Cantzlie Collegii underdåniga förslag allernådigst bifall gifwer; helst som iag ei eller dristar mig i den påbegynta Orthographie, för det vpwista profwets skul, vtan E:r Kgl. May:ts allernådigsta Befalning någon endring göra: så til E:r Kgl. May:ts höga Thron i diupaste vnderdånighet min tilflyct tager, [anhållande] om et allernådigste bifall til samme E:r Kgl. M:tz Cantzlie Collegii vnderdånige förslag at få vnder sådana wilkor med tryckandet fortfara, at i præfation göras sädana anmerkningar. — — —» Handlingar rörande vtgifvande af bibeln och psalmboken i R. A.

V.

Språkrensningsplaner 1706—1707.

Huru svenska språket sedan slutet af 1500-talet i tillväxande grad uppblandades med utländska ord och uttryck hafva vi i inledningen framhållit. Vi hafva der äfven visat, huru den ena rösten efter den andra höjde sig i syfte att motarbeta de främmande språkens oroande inflytande. Om Swedbergs skarpa protester mot det samma har jämväl det tredje kapitlet haft något att meddela.[1] Emellertid återstår för oss att omtala en plan, som, om den blifvit utförd, skulle kraftigt hafva bidragit till att frigöra vårt språk från utlandets inflytelser. Upphofsmannen till denna plan synes hafva varit ingen annan än Urban Hiärne. »Jag har för ett åhr sedan», skrifver denne till den i Carl XII:s fälttåg frånvarande Olof Hermelin,[2] »talt med Hans Excell:ce grefve Gyldenstolpe, om icke

[1] Äfven Spegel intresserade sig mycket för språkets renhet. Ur företalet till hans »Glossarium» anföra vi några yttranden, som tydligt bekräfta detta: »Jag hafwer wäl hos mig sielf efftertänckt och hos andra lärde män frågat, genom hwad medel thet Swenska språket kan komma til sin förra fullkomlighet och ymnoghet, antingen om man behåller the främmande orden, som nu äro til almänt bruk wedertagne eller införer igen the gamla orden, som äro nu obrukelige och nästan okunnoge wordne. Men jag hafwer befunnit the flestes mening wara, at man heller skal nyttia sit eget, fast thet är gammalt och hafwer länge legat i förwar, ja, warit lika som bortglömt, än läna och borga utaf andra, ändock thet kan synas både nyare och behageligare.

— — — Mon thet står bettre at mängia Franska ord i Swenska språket, än at sättia Swenska ihoop med thet Franska?

— — — Ty the som thet giöra [nämligen inblanda ord, som man af andra språk länt hafwe], äre intet klokare än the, som lappa ihoop en klädning vtaf allehanda klutar, ther the kunde hafwa en mycket bättre utaf et stycke eller enahanda tyg.»

[2] *Hermelin, Olof,* 1658—(?), eloq. prof. i Dorpt 1689, jur. rom. et suet. prof. derstädes 1691, kongl. sekret. och historiegraf 1699, kansliråd 1705, fången vid Pultava och död i rysk fångenskap. H. var, enl. Biogr. lex., »en af samtidens vittraste män. Hans år 1689 utgifna svenska örversättning af Sylv. du Fours franska Sedebok ansågs för sitt rena och lediga språk såsom ett mästerstycke. Han skref äfven svensk vers. Också skattade han modersmålet ganska högt och ingaf kon. Carl samma smak, så att denne ogärna såg utländska ord inmängda i svenska skrifter». — Bd VI, ny revid. uppl. 1876, p. 114. Jfr ofvan hans bref till Hiärne p. 63 n. 2.

vore möjeligt at komma det svenska språket til renhet och til sitt forna eftertryck, som iag finner thet hafva haft i St. Britas tid och någon tid derefter, varandes i K. Magnus Smeks tid Sverige i sit högsta lustre, som då kunde vara, intil at tyskernes svåra och tyranniske regemente de svenske efter handen iu lengre iu mere underkufvade. Medlet vore det, at *några af Cantzelliet och flere andre, som elskare vore af den svenska renheten, skulle skifta sin emellan efter abc alla de ord, som äro på fransöska brukade i svenskan, iemväl latin och tyska, och hvar och en arbetade det uth för sig på det bästa svenska man kunde.* Så har iag begynt med lit. A., till exempel abandonera, aboissera, abregé, abhorrera, abiection, abolera, abominable, abomination, abordera, abouchera, abri, abregation, absolu, absurde, abus, abusera, accomplera, accordera, accommodera etc. etc. *När man nu är färdig, så komma de privatim tillsammans sub præsidio præsidis, som också är en god svensk, och lästes då up. Finna de, som kring äro, något bettre, så nemna de det up och noteras.* Kunde ock så ske, at hvar och en toge det til sig, en dag eller 2, och se til om han kunde finna på något bettre.[1] — — — H:r grefve Gyllenstolpe glömde bort detta. Imedlertid kom iag at tala med grefve Horn[2], som sade, at Kongl. Maj:t var sinnat med alfvar at befordra sådant id, och påminte grefve Gyllenstolpe ännu en gång om min dessein, så at iag tror, vi komma snart til

---

[1] Närmare utvecklas planen på följande sätt: »Häruthinnan är ock at observera, det iag finner i den gambla svenskan månge eftertenklige och merkelige ordformer, som til äfventyrs större eftertryck hafva än som fransöskan. Så tycker iag, at det ordet *målsnild* är väl så *liudande* som *dialectör* eller annat sådant, *äggielse* bettre än *tentation,* vidare *errores* et *superstitiones* i stelle för en rätt tro, *ville* eller *vantro* för rätta tro. *Abstinentia, sins egins villias återhåld. Speculatio, skådelse; artickel, flock* och otaliga sådane, som tiden nu intet tillåter at införa. Der bredevid kunde man hafva många synonyma, som giöra et språk så myckit präcktigare och rikare: såsom kännedom, kendslo, vederkännande, kundskap; stadig, långhugad; pantzer, brynia; exempel, efterdöme; godhet, godlek; välgärning, godgärning; arghet, ondsko, ilska; högfärdas, stoltas, storhugas; motgång, genvärdige ting allis vedervärdige; lengta, åtrå, girnas, giörnas: ej girnades Job i annars ting — S. Brigid; Job non desideravit rem alienam vel bona alterius; befrias, förvaras, fredas; instelle, inskiutelse, hughskiutelse, hughskott; nakonhet, näckt; afföda, afqvämd, afkomd; lengd och vidd, långlek och vidlek, och otalige månge sådana. Om nu dermed hölles fort, tror jag, vi skulle mera uthretta på ett halft åhr, än »die fruchtbringende gesellschaft» uthi 10 åhr i Tyskland, och nu i Frankrike, som aldrig nå sin fullkomlighet. Men iag går för långt och ville hellre giöra det öfriga i Hr Broder närvarelse.»

[2] Kanslipresidenten gr. Arvid Bernhard Horn.

verket. Begynnelsen är altid svår, sade bonden, skulle draga up oxen uthur kärret och fattade honom i stiärten.»[1] — —

När detta bref träffade Hermelin, hade denne nyss förut mottagit en skrifvelse från hofrådet Barck, i hvilken samma förslag, om än i mindre utfördt skick, hade blifvit framställdt. Förhållandet var nämligen, att Carl XII, förargad öfver åtskilliga franska och italienska furstars vana att tillskrifva honom på sitt modersmål, umgicks med en plan att antingen besvara sådana bref på svenska eller tillhålla nämnda furstar att begagna latinet såsom ett för båda parterna gemensamt tungomål. I betraktande af svenska språkets ouppodlade skick var det emellertid icke att vänta, att främmande nationer skulle taga någon kännedom om det samma, hvarförutan all brefvexling till utlandet på detta språk blefve rent af betydelselös. Inseende detta, hade konungen äfven börjat tänka på utvägar, hvarigenom svenskan skulle kunna komma till större heder. Under tiden lät han emellertid genom Hermelin göra sig underrättad om kansli-koll:i åsigt öfver nyssnämnda plan. Detta hade till följd en öfverläggning inom kansliet, hvarunder såsom hofr. Barck berättar, man resonnerade fram och tillbaka, men slutet blef, att det ansågs för betänkligt att styrka konnungen »till någon ändrings införande på sin sida med svenskans bruk, så ock till något hårdt påstående af språkets ändring hos andra». Deremot förklarade koll:m, att man borde »vinnlägga sig om vårt språks uppkomst igenom alla möjliga medel och *dess rensande igenom skickliga och tjänliga personer*», samt att detta vore ett förslag, »som man inför Hans Maj:t aldrig nog kunde berömma, eftersom detta vore den enda väg, hvarpå man kunde bringa språket i värde».[2]

---

[1] Bref till kanslir. Olof Hermelin i R. A. Det anförda brefvet är aftryckt efter *Historisk tidskrift*, 1882 pp. 355—358.

[2] Bref till Hermelin i R. A. Om de anförda skälen till kansliets afstyrkande mening skrifver Barck i samma bref: »— — — Det skulle, säija de, blifva myket svårt, och nästan omöjeligit, at gå der med igenom, sedan det vanliga sättet igenom så lång tid har blifvit likasom vedertagit och fastställt. Det skulle visserligen förorsaka, at brefväxlingen blefvo med månge hoff afskuren, om man ville svara på svänska, effter näpligen vid de hofven någon skulle finnas, som kunde brefven öfversättia, och at iämte brefvet sända en öfversätning, det hade ock sin orimlighet. Vil man då påstå, at alla andra skola skrifva latin, det kunde så vara en sak. Men H. E. gr. Gyllenstolpe påminner sig, att för många åhr tillbaka har den frågan varit före i Rådet, om man icke borde hoos dem, som skrifva Franska och Italienska, påstå, at de måtte bruka latin, men at största delen hade fallit på den meningen, at man väl kunde låta dem skrifva deras språk och at det vore ett galanterie för vårt archivum, at där finna konungen hedrad uti åtskilliga tungomåhl, hälst det och woro säkert, att de Italienske

Efter att på detta sätt hafva ungefär samtidigt från tvänne håll mottagit nyssnämnda förslag, svarade Hermelin den 9 juli s. å. i bref till Barck: »Det är visst ett vackert förslag att ränsa och upbruka vårt språk mehr och mehr. Hvar till mycket skulle göra, om eij alenast de, som äro i Cantzliet, ville beflita sig om renhet, utan och om några sammansatte sig att försvänska de främmande orden, som kunna ändras och derjämte skrapa möglet af de utur bruk komne och dem draga fram i dagsliuset, då vij säkert skulle få både ett nätt och ymnigt språk. *Jag har länge tänkt på det förslaget, att man skulle inrätta någon sammankomst i det målet och taga dertill de personer, som förstå och älska Svänskan. Dr Hiärne gifver mig ock i dag medelst dess ankomne bref vidare at tänka derpå, hvilken jag vid bätre lägenhet skal uptäckia mina tankar* — — —».[1]

Emellertid synes Barck icke ansett Hiärne vara rätta mannen att leda ett sådant företag. »Gud gifve det förslaget om vårt språks rensande» — yttrar han i sitt svar till Hermelin den 20 s. m. — måtte nu med allvar ställas i värket; medan H:s M:t finnes dertill vara så fulkomligen hugad.[2]

furstarne aldrig skulle kunna på latin skrifva på ett så ödmiukt och underdånigt sätt, som de nu göra i deras språk. — — Nu lemnar iag alt detta derföre, och kan väl see, hvad Frankrike vidkommer, att det blir fåfengt där biuda något til. Men de Italienska furstarne tycker iag aldeles, at de böra köras til at skrifva latin och at, om de på undfången påminnelse om H. M:ts vilia det eij göra, då antingen intet svara dem eller göra det på Svänska. De lära väl då beqväma sig der til, och vilia de intet, så kan H. M:t väl vara deras complementer förutan, ty den af dem, som har något alfvarsamt ährende eller ansökning, lärer väl komma med latin, när han hörer, at det skal så vara.» — Jfr härmed ofvan p. 12 n. 1.

[1] Bref till Nils Gyldenstolpe i Nord. saml. i Ups. bibl., n:r 445 fol. Det anförda brefvet är en bilaga i afskrift till Barcks bref den 19 juli 1707.

[2] Att detta intresse ständigt fortfor, visar sig af det sätt, hvarpå konungen tog del af Swedbergs och Hiärnes förut skildrade strid. Swedberg berättar för öfrigt i bref till Rosenadler den 28 februari 1718: »Hans Maj:t är mykit för vårt språk, och lärer förordna vid academierna och andra förnäma orter sådana, som språket yrkia och lära skola. Men intet på Hiernes hefftiga och oskäliga maner, utan fogliga och anständigt» (Berg. saml. IV p. 3). Den samme meddelar äfvan i sin lefvernesbeskrifning följande om ett samtal med konungen rörande språket: .»— — Uti många Herrars åhöro frågar mig Konungen, om vi icke kunde hjelpa oss med Svenska ord utan at bruka främmande? Så svarar jag: thet vore väl, om thet kunde komma thertil, ty Svenskan är ordarik. Dock kunne vi icke undgå, at vi icke uti mycket måste gripa til främmande ord. Tå frågar Konungen, om några främmande ord finnas i Bibelen? Jag svarar: vi hafve ther fundera, materia, musica, disputera etc. Men när jag sade, at vi hafve mång ord, them vi intet kunne på god och tydelig Svensko gifva, såsom curieux, huru wil man gifva thet? Ambassadeuren nu Kongl. Rådet, Gref Sparre stod therhos och sade: nyfiken. Jag svarar: gamle Olof Rudbeck var en curieux man, men nyfiken var han intet. Ty med sit eget hår, långa och vida byxor, viste

Det står viserligen hoos H. Cantzlirådet at komma det i gång, som sielf det älskar och så grundeligen förstår och der til äger H:s M:ts förtroende. H. Dr Hiärne har sina tankar der öfver; har jag nu någon tid tilbaka hört af våre Cantzliherrar, åt hvilka han der om nämt, men *det är skada, at det hoos dem stadnar inom några löse taal derom, och röres intet med något mer efftertryck.* Dät lärer blifva artigt at höra hr Cantzlirådets tankar der öfver, när hr Cantzlirådet får tid at sig yttra. Jag tvifler intet om, at här iu finnes månge, som kunde blifva nyttiga och gode ledamöter uti en sådan sammankomst, som hr Cantzlirådet nämner, om man alenest kunde stängia envijsheten derifrån,[1] hvaruti iag fruchtar at *Dr Hiärne sielf torde blifva den värste at dragas med,* effter han gärna uti alt älskar sine särskilte meningar och infall och står derpå styfvare än den värste finne — — —»

Huruvida några ytterligare meningsbyten rörande denna fråga sedermera följde, känna vi icke. Förmodligen uppsköts tillsättandet af den påtänkta kommissionen till ett lägligare tillfälle, som sedan — uteblef. Förslaget förtjenar emellertid att ihågkommas såsom ett vackert vitnesbörd om tidens fosterländska tänkesätt.

---

han sig intet vara nyfiken, utan af den gamla verlden. Si tå säger Konungen: Omhogsen. Ja thet låter höra sig nådigste Herre, och så står ordet nästan i samma mening hos Syrack, thet jag blundande pekade på med fingret, och läs upp orden: En vis man är uti allo thesso omhogsen. Syr. 18: 27. — — —» Westén, a. st. p. 502.

[1] Bref till Hermelin i R. A.

VI.

Vetenskaps-societetens i Upsala förtjänster om svenska språket.

Enligt kansli-koll:i protokoll för den 9 april 1720 »föll diskursen oförmodligen på svenska språket, hvarvid grefve Lillienstedt[1] sig yttrade, att i Florens, i Paris och numera i Madrid är en societet inrättad till landspråkets kultur. Det samma borde ske här, och blir deras faciendum först att få språket rent och dernäst, att det blifver rikt. Till denna societeten böra kallas ej allenast de lärdaste ur kansliet, utan ock andra utom, som t. ex. hofpredikanter.» Koll:m gaf äfven sitt bifall till detta förslag, men då det ställdes på framtiden, besannades ej kollegii nu uttalade förhoppning, att det »lär en gång tillfälle gifvas med allvar tänka derpå».

Det saknades dock ingalunda anledningar för kollegium att återkomma till tanken på språkets reglerande. Självfva den tid efter annan för bättre minnes skull upplästa kansli-ordningen upptog bl. a. äfven en bestämmelse i fråga om språket. Redan den af Carl XII år 1713 utfärdade kansli-ordningen framhåller nämligen såsom Kongl. Maj:ts vilja, »att dess kansli uti alla de bref och epistlar, som derifrån utgå, beflitar sig om en ren och tydelig svenska samt, så mycket möjligt är, undflyr främmande ord», och samma stadgande återfinnes i något förändrade ordalag ej blott i kansli-ordningarna af åren 1719 och 1720, utan äfven i alla de följande.[1] Med anledning häraf hemstälde äfven kanslir. Brauner den 20 december 1720, vid då företagen uppläsning af den samma år utfärdade kansli-ordningen, »om icke några kunde träda till sammans och projektera en viss

---

[1] *Lillienstedt, Johan,* 1655—1732, filos. adjunkt i Åbo 1679, sekret. i Svea hofrätt 1692, revisionssekret. 1698, vice pres. i Wismarska trib. 1705, landsh. i Östergötland 1710, rikskansliråd 1719, pres. i Wismarska trib. 1727; jämväl skald.

[2] Kansli-ordn. 1813 § 23, 1719 § 37, 1720 § 43, 1773 § 38, 1801 § 27: 1, 1809 § 29: 1.

metod uti ortografien och skrifningsarten af svenska språket.» Häremot invändes väl af kanslipresidenten gr. Horn, att »derutinnan fuller vore mycket redan af åtskilliga skrifvet mot och med», samt af riksrådet Wrangel[1], att »detta skulle vara en tacklös syssla och svårt sig derutinnan att förena»; dock beslöts, »att, som det vore en god och nyttig sak att kunna bringa skrifarten till en uniformitet, hvilken i begynnelsen kunde vara allenast för kansliet och torde sedan blifva allmän, alltså träda herrar kansliråden deröfver till sammans och adjungera sig censor librorum herr Rosenadler».[2]

Beslutet ledde dock icke till någon åtgärd. Det samma gäller äfven om flere andra aftal från de närmast följande åren. Så t. ex. »påmintes» den 20 april 1722, »huru angeläget det blifver, att koll:m tänker på svenska språket, så att koll:m måtte hafva något betänkande färdigt, till dess ständerna sammankomme», och bestämdes det, att »kanslir. Brauner och sekret. Rosenadler jämte flere, som koll:m dertill nämnandes varder, komma vid denna förrättningen att brukas».[3] Men något sådant betänkande hördes likväl sedermera icke af. — På samma sätt föreslog kanslir. Brauner den 8 oktober s. å., att man skulle skrifva till Upsala och Lunds akademier, med begäran, att de skulle »göra anstalt om Sorani lexikons öfversättande på svenska,[4] kunnande det samma till vederbörande vid akademierna fördelas, så att hvar företoge sig en bokstaf, då det snart skulle kunna blifva färdigt», och heter det, att »detta fanns vara ett nyttigt förslag, och vill koll:m det vidare ihugkomma»,[5] hvilket dock icke skedde. — Några år senare, den 14 maj 1726, förde kanslipresidenten gr. Horn samtalet på »svenska språkets reglerande, hvilket H:s Exc:ce med

---

[1] *Wrangel, Erik*, 1686 - 1765, kommissionssekret. i London 1712, lagman i Skaraborgs läns doms. 1718, kanslir. 1720, landsh. 1727, riksråd 1739—43; jämväl dramat. förf.

[2] Koll:i prot. p. 993. Rosenadler hade redan år 1717 beklagat sig i koll:m öfver svårigheterna med ortografien, »så länge de stridigheter, som derom uppvuxit, ej äro afgjorda» Det svarades honom då, att censor »så länge kan följa den gamla ortografien, som vedertagen och auktoriserad är» — prot. den 24 december (p. 761). Jfr äfven ofvan p. 62 n 1.

[3] Koll:i prot. 1722 p. 503.

[4] Rosenadler hade tvänne dagar förut väckt förslag om detta lexikons öfversättande på svenska, men den gången kunde koll:m sig »icke till något visst utlåta». Den samme förordade äfven några gånger understöd åt prosten *Lars Halenius* i Söderala, hvilken synes hafva varit sysselsatt med ett svenskt lexikografiskt arbete. Halenius dog dock kort derefter. Jfr koll:i prot. 1722 pp. 8, 373. Om koll:i förhållande till Swedbergs svenska lexikon se ofvan pp. 75, 84.

[5] Koll:i prot. p. 1112.

samtliga kollegii herrar ledamöter funno vara ett nyttigt och angeläget verk, och nämndes åtskilliga lärda och i svenska språket förfarne män till detta arbetets företagande», [1] men dervid stannade det äfven.

Med större allvar och intresse vårdades deremot språket på ett annat håll. Ungefär vid samma tid, då koll:m öfverlade om sistnämnda ärende, hade det lärda sällskap, som i Upsala redan 1710 under namn af »Collegium curiosorum» synes hafva varit verksamt och sedermera år 1719 förnyats i det då framträdande Bokvetts-gillet, ingått till koll:m med begäran om dess bemedling hos Kongl. Maj:t för vinnande af de förmåner, hvilka gillets utvidgning till en »Societas mathematico-literaria» kräfde. Understödt af regeringen, erhöll detta sällskap under den nya benämningen »Societas regia literaria et scientiarum» den 11 november 1728 Kongl. stadfästelse på sina nu uppgjorda grundreglor. I dessa upptogs jämväl det *svenska språket* bland de ämnen, som voro föremål för societetens omvårdnad. [2] I öfverensstämmelse härmed framlade prof. Alstrin [3] den 25 september 1730 inom societeten ett förslag rörande förfärdigandet af ett svenskt lexikon, enligt hvilket societeten skulle genom sin præses illustris, kanslipresidenten gr. Horn, begära, att kansli-koll:m måtte anbefalla samtlige eloquentiæ lektorer i riket att härvid biträda societeten med hvar sina tvänne bokstäfvers utarbetande och sedermera insända de samma till dess censurerande och redaktion. [4] Detta förslag godkändes äfven, men modifierades den 17 oktober s. å. derhän, »att man intet skulle anmoda lectores i gemen vid alla gymnasier, utan allenast de lectores, som societeten känner och på dess anmodan hafva lust till sådant arbete», hvaremot »societetens frånvarande membra och flere andra curieuse och lärde och för eloquentiæ studium bekante» äfvenledes skulle uppmanas att dervid biträda. Vid samma tillfälle åtog sig äfven doktor

---

[1] Koll:i prot. fol. 456.

[2] *Prosperin*, Tal om Kongl. Vetenskaps-Societen i Upsala, hållet i Vet.-Ak. den 18 november 1789 p. 28, 45 46; jfr. *Glas*, Essai sur la société royale des seiences d'Upsal, pp. 61–63.

[3] *Alstrin, Erik*, 1683–1762, systerson till Rosenadler, mag. i Greifswald 1708, prof. i teor. fil. 1723, pastor i Leksand 1731, pastor prim. i Stockholm 1734, biskop i Vexiö 1742, d:o i Strängnäs 1748.

[4] Societetens prot., ur hvilka äfven de följande uppgifterna äro hemtade, då ej annan källa angifves. Själfva lexikon skulle skrifvas och tryckas med latinska bokstäfver. — Societeten synes äfven ha varit betänkt på »att genom vederbörande biskopars biträde samla de munarter, som i särskilda landsorter brukades.» *Prosperin* a. st. p. 45.

Olof Celsius [1] att arbeta på bokstafven *A*. Emellertid ansåg societeten snart, att den allra först borde »arbeta på ortografien, hvaraf sedan ett projekt underställes höglofl. kansli-koll:i ompröfvande, och lofvade i synnerhet herr prof. Alstrin att sätta upp sina tankar deröfver». [2] Den 26 november 1731 föredrogos dessa inom societeten och ännu en gång den 1 april följande år, då de äfven godkändes och justerades, hvarpå de, ytterligare öfversedda af landsh. Brauner, i slutet af samma månad till kansli-koll:i granskning och godkännande öfverlemnades. [3] — Under tiden hade doktor Celsius afslutat bokstafven *A*., men någon annan yttring af de lexikaliska arbetena förspordes icke.[4] Med anledning häraf beslöts efter flere års förlopp, [5] den 18 mars 1738, »att man skulle påminna membra och de andra, som påtagit sig bokstäfver till Lexicon suecanum, att de med det forderligaste skulle inkomma med sina arbeten», och lofvade tillika doktor Celsius »att skrifva en plan, hvarefter de skulle i utarbetandet af lexica rätta sig».

För denna långsamhet bär dock koll:m till stor del skulden genom den oförsvarliga likgiltighet, hvarmed detta bemötte societetens sträfvanden. Väl öfverlemnades societetens förslag till regler för ortografien redan den 3 maj 1732 till granskning och utlåtande af kansliråden Rosenadler, Celsing[6] och Nères[7], men dertill inskränkte sig egentligen koll:i åtgöranden i denna angelägenhet. Den ende af dess utsedde kommitterade, som verkligen visade något intresse för den uppgift, de åtagit sig, var censor librorum Rosenadler[8]. Den 13 juni s. å. berättade han nämligen, »att han igenomsett

[1] *Celsius, Olof, d. ä.*, 1670—1756, filos. adj. i Upsala 1699, prof. i grek. 1703, prof. i orient. språk 1715, teol. dokt. 1719, teol. prof. 1727, domprost 1736.

[2] Societetens prot. den 28 januari 1731. Vid detta sammanträde valdes ärkeb. Steuch till hedersled. och öfversten, frih. Rålamb till led., båda med särskild hänsyn till societetens lexikaliska arbeten.

[3] Jfr prot. den 15 och 24 april. Societetens skrifvelse till kansli-koll:m, dat. den 25 april, finnes bland akademiers och lärda samfunds skrifvelser till koll:m i R.-A. De ortografiska reglerna äro dock borttagna.

[4] Jfr prot. den 2 december 1731 och den 10 februari 1733. Ett profstycke af bokstafven A finnes infördt i Societetens handlingar 1732, p. 110.

[5] Mellan den 23 oktober 1733 och den 28 september 1737 är en lucka i societetens prot.

[6] *Celsing, Gustaf*, 1679—1743, auditör 1704, kanslist vid tyska exp. i Bender 1709, registrator 1714, kongl. sekret. 1720, kansliråd 1728, statssekret. 1739-43, tit. hofkansler.

[7] *v. Nérès* (Nerisius), *Joachim*, 1689—1748, kommissionssekret. hos Generalstat:na 1710, borgmäst. i Göteborg 1723, d:o i Stockholm 1728, kansliråd 1729-39.

[8] Måhända påverkades denne i viss grad af *Alstrin;* jfr ofvan p. 98 n. 3.

svenska ortografien, som societas scientiarum projekterat, hvaribland han finner, det de vilja utsluta en consonans och en vocalis, när tvänne af dem stöta tillsammans och sätta en accent deröfver, hvilket han för sin del tyckte ej kunna praktiseras». Koll:m »höll ock före, att det förblifver vid tvänne vocalibus och consonantibus, der sådant behöfves och tillföre[ne] brukligt varit, men inga accenter, så att, cujus generis det är, sådant observeras.»[1] Följande år gjorde Rosenadler upprepade försök att förmå koll:m till en snar handläggning af detta ärende, men utan framgång, Så den 23 augusti, den 12 september och den 14 november.[2] Förgäfves framhöll han den studerande ungdomens åstundan »att häruti få någon efterrättelse»; förgäfves betonade han äfven, att, »som hopen af svenska öfversättningar dagligen förökades[3], så vore för honom äfventyrligt att uti ortografien följa sitt eget tycke». Vid de båda förstnämnda tillfällena lofvade man visserligen att »med det första» tillmötesgå hans åstundan, men vid det sistnämnda försvunno äfven de små utsigter, som dessa löften på visst sätt inneburo.

Vid detta sammanträde lät Rosenadler, enligt protokollet, »föredraga att dess memorial, hvaruti berättas, hurusom tvänne öfversättningar af Barclayi Argenis[4] blifvit honom till igenomläsande lemnade af tvänne särskilda translatorer, hvarvid påminnes derom, att *ett närmare föranstaltande till den svenska ortografien syntes fast oumgängeligt vara*, troendes att *icke lätteligen någon annan verldslig bok begirigare lärer läsas af ungdomen än denna;* men visar derjämte, att uti bägge dessa öfversättningar en stor åtskilnad vore uti orto-

[1] Koll:i prot. fol. 548. Hvad de omtalade accenterna vidkommer, var meningen, att man t. ex. skulle sätta accent öfver *man* (juba) och *men* (damnum), för att skilja dem från *man* (vir) och *men* (sed).

[2] Koll:i prot. II fol. 629, 681, 850.

[3] Den 23 aug. 1733 beklagade sig Rosenadler »öfver dess nu för tiden sig mer och mer förökande sysslor, som äfven derigenom dagligen tilltaga, att en del nu tagit sig före att på svenska öfversätta en hop onödiga romaner, såsom *Die asiatische Banise* och mångfaldiga flere, hvilkas befordran till trycket skulle tyckas vara eftertänklig». Hofkanslern, frih. von Kochen svarade härpå, »att Herr Kanslir. lärer göra bäst, om han vid sådana tillfällen på tjänligt sätt råder dem, som uppvisa dylika svenska öfversättningar, att använda sin tid på nyttiga böckers translaterande, såsom uti moralen, historien, fysiken etc. Hvilket herr kansliрådet lofvade göra. — — —» Den omtalade »Asiatische Banise oder blutiges doch muthiges Pegu» var författad af Heinrich Anselm von Ziegler und Kliphausen (1653 - 1697) — *Scherr.* Allgemeine Geschichte der Literatur, 1873, II p. 187.

[4] *Barclay, John,* 1582—1621. Hans hufvudarbete, *Argenis* (1621), skrifvet på latin, syftar sannolikt på striderna om tronföljden i Frankrike efter Henrik III. Jfr *Dunlop,* The history of fiction.

grafien, och *han hvarken kunde eller borde fastställa någondera* utan kollegii slut och godtfinnande, menandes vidare, att *nationens heder märkeligen lider medels sådan ovisshet i de första grundreglerna till all lärdom och vetenskap*». Detta allt »togs i öfvervägande, och alldenstund angående något visst fastställande uti den svenska ortografien *det verket ligger under händerna till afgörande, men för dess vidlyftighets skull icke så snart lärer kunna fastställas*, som Herr Kanslirådet själf hade sig nogsamt bekant, så fanns godt, att, så länge, och *intill dess berörde verk kunde komma till något visst slut*, och till att likväl erhålla en någorlunda likhet i det svenska skrifsättet, man emellertid *uti utkommande skrifter och det under händer varande dictionario följer den ortografien, som finnes i den stora svenska kyrkobibeln*, som genom trycket är utkommen år 1703 [och] jämväl nu merendels på alla orter uti riket till finnandes är, hvilket genom extr. prot:i vederbörande till efterrättelse meddeldt varder». Nyssnämnda extr. prot:i justerades sedan två dagar derefter.[1] — Under den följande tiden omtalas societetens ortografiska regler blott tvänne gånger och då blott i förbigående.[2] Fastän de således aldrig erhöllo kansli-koll:i stadfästelse, blefvo de likväl icke utan sin betydelse: de tillämpades sålunda, åtminstone någon tid, i Vetenskaps-akademiens handlingar[3], och till dem anslöto sig sedan i åtskilliga afseenden ej blott Ihre, utan äfven Sahlstedt i sina arbeten om det svenska språket. De trycktes omsider 1753 af Sahlstedt såsom en bilaga till dennes »Anmärkningar öfwer Swenska Språket».[4]

[1] Koll:i prot. II fol. 856.

[2] Så den 23 september 1735 (prot. fol. 1042) och den 5 april 1737 (prot. p. 666). Vid sistnämnda tillfälle yttrades det, att man väl genomgått projektet, »men så hade man för andra emellankommande kollegiisysslor blifvit förhindrad att bringa denna saken till slut, som dock, så snart man hinner, ske skall».

[3] Vetenskaps-Akademiens prot. 1739 den 17 november (pp. 263—264). Akademiens notarie Lars Salvius hemstälde vid detta sammanträde, om icke akademien — som förut haft flere öfverläggningar rörande det stafsätt, som borde användas i handlingarna — skulle behaga blifva vid de regler, som Vetenskaps-societeten i Upsala redan år 1732 uppsatt, »hälst som de voro mycket väl grundade och torde innan kort gifvas ut af Upsala Vetenskaps-societet på trycket till en allmän efterrättelse. Hvilket samtycktes, undantagandes, hvad de accenter vidkommer, som i bemälda skrift vid ett eller annat tillfälle föreslås, hälst som sådana i vårt tungomål ännu intet äro vedertagna; hvilket ej heller lärer med lämpa kunna ske, så länge vi hafva vissa signa qvar öfver *å*, *ä* och *ö*, med hvilka dessa här projekterade accenter kunde konfunderas både i läsning och tryck.»

[4] A. st. pp. 26—39. Redogörelsen för de samma sparas lämpligen till fortsättningen af detta arbete.

Hvad societetens förut omtalade arbeten på den svenska ordboken beträffar, ledde de, åtminstone efter den först uppgjorda planen, icke till något resultat. På förslag af sin sekreterare, prof. Ihre, beslöt societeten emellertid den 6 oktober 1738 att på en annan väg söka uppnå samma mål. Denne föreslog nämligen, att, som mycket litet då ännu vore åtgjordt vid ordboken, en eller två af societetens ledamöter skulle påtaga sig dess utarbetande, »hälst, derest många skulle arbeta deruppå, de knapt kunna komma öfverens om en och samma ortografi, skulle och kunna differera uti etymologien, [voro] intet alla lika förfarne i latinska språket med hvad mera». Efter en vidlyftig öfverläggning »så om en viss ortografis fastställande som om metoden till ett lexikons upprättande», stannade societeten vid det beslut, att man skulle så mycket, som *är görligt, följa den nu brukliga ortografien i kansli-koll:m, och derest den är skiljaktig, taga an något visst, sedan rangera alla ord intet just ordine alphabetice, utan efter etymologica, särdeles derest etymologien är helt klar eller ock odisputerlig.* Societeten var äfven af samma tanke som prof. Ihre, att *en eller två bäst kunde utarbeta ett lexikon,* och anmodade societeten prof. Ihre »att taga på sig det besväret tillika med någon annan af de närvarande ledamöterna i Upsala, som dertill hade hälsa och krafter». Prof. Ihre åtog sig äfven detta uppdrag »med det vilkor, att han kunde få någon annan till hjälp», och som dervid fordrades mycket skrifvande, så hemstälde han till den närvarande præses illustris, riksrådet och akademi-kanslern gr. Bonde,[1] »om icke dertill kunde tagas någon af de studerande, som derför kunde få duplex stipendium». Som detta angick akademien, så lofvade gr. Bonde »att deruppå resolvera, så snart kons. acad. der öfver inkommer med sitt betänkande». — Ihre infriade äfven till en del sin förbindelse genom sitt berömda »Glossarium Svio-Gothicum», som dock först efter mer än trettio års arbeten utkom på trycket år 1769.

* * *

På Hattpartiets seger vid 1738—39 års riksdag följde, som bekant, stora förändringar inom det Kongl. kansliet. Fler-

[1] *Bonde, Gustaf,* 1682 -1764, kommerseråd 1711, landshöfding i Östergötland 1718, pres. i bergs-koll. 1721, riksråd 1727—1739, Upsala univ:s kansler 1737, å nyo riksråd 1761.

talet af de män, som under den föregående tiden bestämt dess beslut, fingo nu vika för andra, och kollegii konservativa ståndpunkt i fråga om språkets angelägenheter blef fullständigt uppgifven. Framträdandet af friare språkliga åsigter inom kollegium och Vetenskaps-akademiens samtidiga inrättande, med särskild uppgift att främja språkets utveckling, beteckna derför början till ett nytt tidskifte i historien om vården af det svenska skriftspråket.

Bil. I.

Skrifprof, valda med afseende på kansli-kollegii öfverläggningar i rättskrifningsfrågan 1691—97.[1]

1. *Axel Oxenstierna till sin son Johan* — från Stockholm den 19 augusti 1643.[2]

Elskelige käre Son.

Din schrijffuelse uthur Soltvedel af d. 1 hujus kom mig med Posten I förgåår tillhandha, och medh den Copia aff Fältmarskalkens breff uthur Feltlägredt. Mig var kärt at förnimma däraff Feltmarskalkens och Armeens tilståndh; din och din kä e hustrws helsa och annedt mehr mig at veta nödigt åhr, och önsker eder samptligen stadig välmågo och all lycko. Et merker jag aff din schrijffuelse, ded du vptager några saker, som passera, medh offence, och tycker alt ded som skeer, at vara dig disreputerligt. Kan fuller hendha, at dins Socii humor och actioner giffua dig orsak och tillfelle till eftertenkiande och mishag. Men så moste jag lijkväl ded seija, som din Fader, at I sompt kan du fuller haffua skäl at icke troo för väl, men så faar tu lijkväl vilse I månge motto. Du schrijffuer dig solliciteras af Feltmarskalken at disponera Salvium til penuinge adsistence och subsidiernes erlägning; ded du menar dig lijten heder vara. Så schrijffuer du och at S. formalizerar öf:r ded orded Caput Legationis, och at dig tycker best ded han drager til Osnabrygge, at beställa om Logementerne etc. Käre Son, mig åhr ledt, ded jag sijr dig således at döma om saken. Skulle ded vara dig en vanheder

---

[1] Att intet skrifprof af Gustaf II Adolf själf bifogas, beror derpå, att dels Gustaf Adolfs skrifter äro särskildt utgifna af *C. G. Styffe,* dels äfven i Bjurstens svenska läsebok prof finnas upptagna på hans skrifsätt. — Samtliga de här meddelade brefven finnas i Riks-arkivet, n:r 1—5 i Oxenstiernska samlingen, n:r 6 bland »Anglica» och n:r 7 bland »Bref till Kongl. rådet gr. Carl Piper».

[2] Förut tryckt i »Bref ifrån Svea rikes canceller, grefve Axel Oxenstierna til grefve Johan Oxenstierna, Svea rikes råd och fullmyndig Kongl. svensk legat uti Tyskland åren 1642—1649, med tillägningar, utgifne af Carl C. Gjörwell, Kongl. Bibliothecarie, I pp. 84—88.

at disponera en annan til Penninge-uthlägning? din Comission ähr rettat på Fredz-tractaten, eller interims-vijs på Pomerns redressement; och ähr därvedh ingen annans Embete heller Commission vphäffuen eller förandhradt. S. haf:r så nu som tilförende med sine wahnlige ährenden at beställa, däriblandh Subsidiernes Infordring och disposition efter giffuen ordre honom ähr förtrod och continueret; och dig ingen ting hvarken gif:r heller tager. Ähr ded mig ingen skam, ja ähr ded Hennes M:t vår Drotning ingen spot at solliciteras aff Feltmarskalken till at disponera S. därtill, som något mehra haffua at seija, Huru skulle ded dig tydas til spot? icke ähr ded dig en vanheder at dig icke en frij disposition ähr giffuen öf:r alt; och om du rett vore betenkt, och hade däraff så myken experience som jag, skulle du intz åstunda, men vara gladh, ded sollicitationen intz directe gåår på dig, utan du bedes befordrat hos andre; så at om du ded weest rett at menagera, skal tacken och hedern blijfva din, om något vthrettes; men om ded recuseras, invidien och odium at falla på en annan uthan din skuldh. Föruthan ded så veestu väl, at ock här hema I blandh Regeringen hvar haf:r sit embete, och hvar doch nog vthij sit at göra; och at ingom någon vanheder derföre tilvexer, at han understundom måste bedja en annan, Ja inferiorem därom. I lijke motto veet jag icke hvadh ded ähr för en phrasis nyligen uppkommen, som så ofta nembnes, Caput Legationis. Ded han fuller honoris ergo så nembnas, men icke äffven aff dig sjelf; jag haf:r I min tijd månge Legationer och Commissioner förträtt och förrettedt, vnderstundom ensammen, vnderstundom Collegialiter medh andra. Mest haf:r jag hafft fremsta ställedt, och lijkväl någre gonger hafft andhre för mig; Men om Capite Legationis eller Commissionis haf:r jag intz heller litzt hört; Och haf:r fuller i begynnelsen ståt frembst, och en annan nedrigare haft directionen, men och understundom ståt mit vthij, och doch fört directoriumet. Här hema veestu at Regeringen föres aff 5, och ingen haf:r mehr at seija ähn den andre; jag vil fuller hedra Drotzeten at kalla honom Principem Senatus, men derföre hvarken vijka honom, och om han sjelff vil berömma sig däraff, rädes jag at ded gåffue honom lijten respect. Du och de andhre Commissarierne til Fredztractaten ähre Colleger, Eådem Potestate in illo actu & Eådem dignitate, allenast at I stå differente loco; och vore better, at I inbördes ährade hvar andhre, ähn som så otijdigt dömma en sådan saak. Där ock något Vanitatis förelupe, vore bettre at du såget och låtes intz merkia, men medh firmo Consilio & opportuno affvände alla olägenheeter. Jag må bekenna emot dig som min Son, at dette mig misshagar, och ville gärna at du skulle vara realer än latha dig aff sådane små handlingar movera. Tro säkert at hvadh här befales skeer medh Resolution och med skääl, och at jag intz skal lijda dig anmodas någon affront, nähr jag ähr tilstädes; vthan ähr öf:r din heder Jalouser ähn öf:r min. Men at du sjelff dömer om sakerne något selsampt och Considererar dig sjelffuan intz, ded moste jag påminna dig, men kan annorlunda intz bettrat. Aff samma fundament kommer här, ded du urgererat Salvius skulle för uth resa till

Osnabrygge, lijke som ingen vore som eljest kundhe laga där et bordh heller benk til vthan han. Och kan jag fuller besinna, huru han skall döma om din intention, när han sijr dig vela haffua sig til en Förerare; ded vore gott, at hvar dömdhe en annan aff sig sjelff, så Committerades intz sådane Errores. Jag schrijffuer dette aff faderlig frihet och affection, allenast til din underrettelse, och beder och råder dig, ded du som en sådan svår saak haf:r på dig, icke lather turbera dig vedh sådane minutier; och där dig ähn möter något förtreteligt, at du ded rett dömer, och manerligen til din rette reputation hanterar. Jag hadhe väl mehra till at schriffua, men Posten löper nu på timan aff. Och befaler dig och din kära hustrw Gudh til lijff och själ, aff Stockholm d. 19 augusti An. 1643

D. T. K. F. E. J. L.

Axell Oxenstierna.

---

2. *Johan Adler-Salvius till Axel Oxenstierna* — från Hamburg den 29 augusti 1640 [postscriptum]:

Nådige Herre, At E. Exc. nådigt vptager thz iagh j vnderdånigheet medh ett ord förmälte mitt ringa sentiment om her Erichs studier, hugnar migh myket, hans förre hofmestere Daniel Behm (den lärdeste Vbsala Student som iagh ännw känt hafwer) hafwer berättat migh ett och annat om hans goda inclination och fundament in literis. Jagh hafwer ock widlöftigere taalt widh honom om her Erichs widare Studier, efter han för 14 dagar sedan reeste hädan, kring Östersiön, åt Liffland och Swerige, ther til iagh halp honom medh nogra peningar. E. Exc. är alrabäst witterligit, at wår Adel och Ridderskap j Swerige, så wäl som j andra länder, studera mäst superficialiter. Doch ersättes thz feehlet af mykenheeten af lärdt folck vthan landz. Men j Swerige hafwa wij icke så monga. Derföre synes så myket nödigare, at her Erich, som är nw så wida kommen, och hafwer än yttermehra begärelse och inclination ther till, rätt fundamentaliter, så myket hans stånd och tilkommande Stat fordrar, ther j verserar, så at han må blifwa universal j alla faculteter, och ju perfect jn rerum civilium cognitione. Huru nödigt ett sådant ingenium wil framdeeles blifwa j Rijket, thz förvthser E. Exc. myket höghwijsligere, än iagh behöfwer eller kan skrifwa. Til sådan universal och fundamental wetskap j alla saker, fehlas honom inthz på ingenio, böker och tijdh sampt monitores hafwer han ock. Allenast han icke för bittida städies till at reesa ther ifrån. Ty sedan the vnga cavallieri komma vth j werlden, och vnder allehanda sälskap, är föga mehr at hoppas om theras studier. Fördenschuld synes migh mächtogh nödigt (doch på E. Exc. gunstige behagh) at han blefwe j Vbsala, till thes han hade mäst alla excercitier, j läsande, skrifwande, perorerande och disputerande, absolverat. Sedan wandrar

han medh tijio dubbelt större nytta. Huadh då fehlas, moste ætas och usus rerum ersättia. Mehra at påminna, är hoos E. Exc., som sielfwe alt bäst förstå, onödigt, och skedde af migh otijdigt. Önsker allenast Gudz wälsegnelse till alt, såsom heela hwsets och j synnerheet

E. Exc.

devote och trogne
client

J. A. Salvius.

---

3. *Lars Nilsson (Tungel) till Konung Gustaf II Adolf* — från Riga den 13 april 1626 [postscriptum]:

Allernådigste Konung och Herre.

Sädan Jagh brefwed Eenspännaren öfwergifwed hafwer, är han här några dagar blefwen liggiandes, till den ända, att han een hoop förslag, Mönsterrullar, sampt andre Cammarsaaker, med sigh bekomma skulle. Män effter dee icke ännu äre färdige, skyndas han nu foort med detta. I medler tid, komma particular Köpmans breeff utur Churland, förmälandes, att Ständerne i Pooland skole på Rijkzdagen hafwe resolverat till Krigz contribution på 3 Åhr, emoott E: K: M:tt. Män icke dessmindre, deputerad och förordnad ansehelige Commisarier, att tractera om Stillestånd. Öfwer dee andra gravaminibus och postulatis äre dee wordne oeense, och Rijkzdagen fördenskuld ännu på 3 weckor vpskuten. Berättas mehr, att dee Zaboroffsijske Cozacker, hafwa legad vti wahrande Rijkzdag, emellan Kiofen och warsaw, till dem skall Konungen hafwa sändt sitt Tyske Lijffcompagnie, och låted föregifwa ded han siälfwer wore i Vptog, förmeenandes sålunda skreckia och skingra dem. Be:te Cozacker hafwe ded annars förstått, öfverfalled samma compagnie, och ded heelt nederhugged, så att ganska fåå äre Vndankomne. Aff Gothard welling är Jagh och berättad, Otto Grothusens breef wara komne vtur Påland, till Hertigen, hans herre, ded han på Rijkzdagen, aff Konungen, ratificationem öfwer neutraliteted, impetrerad hafwer, förmedelst een summa peningar, lijka som een brand skatt, och den så ansehelig, att Hertigen sigh wäl skall betänckia förr än han den accorderar och erlegger. Med armeen ståår ded, Gud skee loff wäl till, och är folcked för denna Åhrs tid, tämmeligen till pass. På Birsen hafwe Disenteria några weckor hefftigt grasserad, och taged een godh deel i förstonne affdaga. Dogh äre månge som siuke warid hafwe, sädan medicamenta äre dijt förordnade, nu komne sigh före igän. Dee Lithover hafwe, icke länge sädan hålled een Marcknad vti PosWole, dijt eett parti aff Ryttere och footfolck vtur Birzen ryckte äre, hafwe oförseendes öfwerfalled, och plundrad Marcknadtz folcked, bekommed gott byte, och förvtan annad, föört een stoor hoop humbla, Sill och Saltt in på fästningen, så att dee pertzeler

dem inthz hastigt tryta kunne. Elliest är här altt stilla, och hööres annad, in till denna Stund, ifrån Pålacken, inthz. Här blifwer een Eenspännare qwarr liggiandes, att förbijda någod wissare, och der med, sampt Cammarsakerne incontinent blijfwa affärdad till E: K: M:tt hwilken, med dess kärkomne höge wårdnad, Jagh åter igän Gudz den All wäldiges protection, till all önskelig medgång, här med befahler, Vnderdånigst och Ödmiukeligen. Datum den 30 Martij, loco et anno ut in literis.

L. Nilsson.

---

4. *Per Baner till Axel Oxenstierna* — från Stockholm den 14 maj 1635.

Wälborne härr Rijkz Canzler,
Synnerligh tilförlåttne gode wähn.

Såsom Jagh för min opassligheett, vppåå någhon tidh haffwer warett vthe påå landett såå haffwer, migh dädh och affhållett, att äffterkomma min skyldigheett städze att skriffwa härr Rijkz Canzleren till, bädre att migh huadh som passeret och förelupett icke ähr alt bleffwett kunnigt, sedan och att jagh mykitt twiffwelachtigh haffwer warett, huar som RijkzCanzleren skulle wara till att igän finna, sedan RijkzCanzleren till Frankerijke förrest ähr; Nu sedan Jagh åter ähr till håffwett igänkommen, och inthett annatt will förmoda, ähn att RijkzCanzleren nu mhera, till håmborgh och Neder Saxen skall wara, gudh giffwe lyckelighen, ankommen, altsåå haffwer jagh och inthett längre welett min skyldigheett återhålla, vthan RijkzCanzleren medh några fåå Rader beswera, tienstwillighen och flitigt begerandess att, RijkzCanzleren detta vppehållande medh sedwanligh wenskap till dädh bäste wille vptagha: och som Rijks-Canzleren twiffwels för vthan aff H. M:st[s] och Regering[en]s åttskillighe för detta affgångne breff, och i synderhet hoffCanzlerens salvi Mundtlighe relation, och såå nu sidst aff desse medfölliande Regerings breff ähr och bliffwer tilfyllest berettat om staten vthi ett och annatt här hemma, som och huadh för breff för några fåå daghar sedan ifrån Commissarierne i preussen ankompne ähre, såå att jagh fögha eller inthett weett der till att leggia, allenast att alla skepen i gåår och förgår ähre vthlupne och befalte att settia vthi Dalcrre der att intagha krigsfålkett, huilket såå snartt winden syness favorizera skole marziera och Rijkzmarsken dem följliandess warder; ifrån Nörköpingh och Nyköpingh wete wij inthett annatt ähn att alt Rytterijtt ähr afflupett; wedh Calmare liggia der ähn nu aff feell vppå skep. Detta måste jagh bekenna, att denna expedition mykitt långsampt och trögt aff åttskillighe orsaker såm bättre ähre Mundtlighen att beretta, ähn att skriffwa ähr tilgången, gudh förläne nhär dänn öffwerkommer deste bättre lycka; Och Eendoch härr monge owndwikelighe hinder ähre såå finnes doch sådane der iblandh, som wäll stode till

att förandra, der någhott vis imperij wore; huilkett jagh icke seer wäll eller snart att kunne komma eller förandras, medh mindre att RijkzCanzleren hastigt kunde komma heem, och sompt igenom sin stora försichtigheett och sompt igenom sin authoritet hielpa till att förandra; Och såsom jagh detta som Een Eenfaldigh patriot skriffwer, håppes och att dädh såå förståndett bliffwer, altsåå will Jagh och aff hiertadh önska, att leghenheterne der vthe sigh såå anstella måtte, att dädh snartt skee kunde Cum omnium Charitate et respectu patriæ vna Complexa est, Jagh skriffwer detta ogärna, wäll besinnande huadh betenckiande der vthi wara kan, Mähn som periculum ähr in Mora, derföre driffwes jagh och der till aff dänn nijtt och troheett jagh min öffwerheett och fädernesslandh skyldigh ähr; ty såsom krighett mhera äffter all apparanze, ähn som någhon fredh eller Stilleståndh synes wara till att förwenta i preussen altsåå ähr och ett stabile et certum consilium domi högst aff nöden, att huar och Een sin eghen willia och Jnbillade meningh icke vthan respect föllia måtte, Och will jagh nu om denna Materia, som Een högh betenckeligh inthett mehra skriffwa, vthan förwente R: Canzlerens meningh om hans heemkompst, medh dädh snaraste; Jagh pååminner migh och att RijkzCanzleren haffwer för detta begeret, att jagh skulle senda honom ett Registratur vppåå dee tyske acter, som h: Johan Oxenstierne medh sigh hem förde, som och huadh för saker kunne tilförene wara heemkombne, detta att äfterkomma, haffwer jagh strax öffwertalt medh Jona Buræo att han dem i min frånwahra skulle låtte Registrera, och förnimmer aff secreterarne, Emedan Buræus ähr siuk att salvius skall haffwa taghett Een förtekningh vth medh sigh vppåå dee saker som h. Johan Oxenstierna förde heem medh sigh, dee andra ähre ähn nu inthett alla Registrerade, förordsakadh aff Buræi siukdom, såå snart han kommer till helssan igän skall jagh driffwa der vppåå att RijkzCanzleren dem medh dädh snaraste skall till sigh bekomma: Och will här medh haffwa RijkzCanzleren vthi Gudz Nådighe beskerm, och migh vthi hans gode bewåghenheett tienstwillighen befalladh aff stockholm 14 Maij 1635

h. RijkzCanzlerens
tienstwillighe wähn och tienare

Pär Baner.

---

5. *Anders Gyldenclou till Axel Oxenstierna* — från Jönköping den 29 april 1639.

HöghWälborne,
Nådige Herre;

Huadh Nu på stunden klockan 5 effter middagen medh ordinarie posten inkom, thet skickar E. E. iag vnderdånigen och hörsambligen

herhos tillhanda, sedan alt hafuer her j een hast warit igenomläsit af Richzdrotzetens Exellce; hwilken nådigen hafuer mig befallet E. E. sådant öfuersende, och derhoos förmähle E. Ex:ce at ehuruwäl hans Ex:ce hade wisserligen förmodat, thet E. E. skulle hafue kommet hijt j morgen eller öfuermorgen; Så holler han dogh all sådan dilation för skäligh; men lefuer ähn j den wisse förhopning E. Ex:ce till den 4 Maij eller den 5 Eiusdem aldrasidst, ankommandes warder. I medler tidh ärnar hans Ex:ce her förtöfue, men inthet låte vthur acht, huadh hans Ex:ce förmeener sigh allena stå till göra. Af hans Ex:ce hafuer iag förstått, huadh Wälb. H. RichzAmiralens Ex:ce är suarat opå Rixammiralens Niderresa; thervtinnan tycker migh Rix-Drotzetens Ex:ce ähnnu förblifue, effter som igår åter är een Enspennere opp åth Landet affärdadt. Jag förnam för 8 dagar sedan, tå iag reeste igenom Östergöthlandh, at hans Ex:ce RixAmmiralen och her Johan Skytte hafue låtet j wäghen beställe häster för sigh, så at dhe den 27 huius hade ärnat passera Åby förbij vthi Östergöthlandh. Men som iag icke Annars kan conjecturera, moste Rix-Drotzetens Ex:ces breef hafue wärkedt till återholdh af niderreesan. Elliest, tillståndet j Stockholm ahnlangende, är thet, Gudhi lof, heelt roligit; Af Peste hördes j 4 eller 5 wickur in Februario och Martio inthet; Men j dymble Wickun yppades heer vthj 3 gårde på Ladugårdzlandet, och dödde 7 personer då och i helgedagarne. I Staden höres theraf, så wäl som på Söder Malm, alzinthet. Flottan blifuer färdigh till den 3 eller 4 Maij. Och hafuer Öffuerstålhollaren och Amiralen destinerat E. E. och h. Peder Baner, såsom Commissarier till tractaten, trij Skepp, Nyckelen, Falken, tedt tridie skulle och wara färdigt, men nembde thet inthet. Elliest arbetade hans N:de medh flijt på bakning och brygning, men besuärade sig öfwer them som thermedh hade at beställa, förnembligen at difficulteter inkastas af them som borde contentera Borgeskapet för tunnor och arbetedt. Dogh tuiflade hans N:de inthet, vthan alt skulle j rättan tidh, till Vthredning, blifua färdigt. Medh bygningen på Norremalm, går thet forth; och är then Store gatun ifrån Zolporten in till torget öfuer Brunkebärg, fast färdigh medh niderrijfwandet. Sedan will hans N:de taga j hop medh bryggan om kring Norremalm; och gatun der näst hoos. Dernäst, medh gatun ifrån Nygatun in åth Norre Port j Staden, och sidst, ther tiden så kan tillåta, medh Kyrkiobrinken. Vthwäger till medlen och folkets contentement, äre de suåraste. It deriblandh är, at han täncker till försällie tompterne på Ladugårdzlandet. Men om folket ther till så lätteligen warder förslåendes, för inwände Conditioner (therom, så wäl som alt annat, E. E. iag muntligen skal berätta) tuiflade hans N:de — — — —

Af Jöneköping hastigt den 29 April åhr 1639.

E. E.

vnderdånige tienare

A. Gyldenclou.

——— ———

6. *Johan Paulin Olivecrantz till Johan Leijonberg*[1] — **från** Wismar den 29 oktober 1657:

Monsieur et tres honoré frère.

Jagh kan inthet underlåta till att gifva min h. br:dr härmed part aff den lyckelige och härlige victorie, som gud alzmektigh haar nu nyligen täkts välsigna hans Maj:ts vapn med, i dett att Lieut: Gen. Wrangel haar den 24 hujus med stormande hand intagit och bemäktigat sigh Frederichudde i Juthland. Huru importerligh osz den orten ähr, til att sättia landet i contribution niuta dee uhtdeelte vinterquarteren i säkerhet, affskära fienden correspondencelinien mellan mastländerna [ɔ: marschländerna], Brehmen och dee andra hans land, och til dett efftersta tiäna osz til en grad in vppå fyen och dee andra fiendens öyor, dett veet min h. br. väl, effter han ortens belägenheet sett haar, huru fast hon och var, och hvad manskap där inne var så att dett uthi talet öffvergik oss som dett höllo blocquerat, är och min h br:r icke okunnigt; likaväl för dee bem:te avantagers skull, huar hr. Wrangel funnit för nödigt, att sättia an därpå, och så snart öfv. fersen kom dijt med footfolket från Krakow haar han och giordt den resolutiou värkställigh, attaquerat dett en tima för dagen på tre sijdor, at, ändock dee hafva budit til att värja sigh, inthet länge drögt föräu dett var emporterat. Particulariteterna af döda och fångne kunna vij inthet hafva, emedan budet som osz detta medbringer, ähr strax effter stormen där från skickader. Dock skola aff dee 7 Regimenter, eller 5000 man där lågo uthi guarnison, icke många vara undansluptne. bland fångar ähre RikzMarsken Anders Bille, och Rikz Rådet Måns högh men den förra fruktar man, att han för sin långa siukdom skull, och dee hugg han i denna rencontren haar fått i hufvudet, inthet skall kunna leffva, dok gör man sin flijt att curera honom. bland våhra haar fursten aff Anhalt varit den första som vid och uthi vatnet haar brutit sigh genom palissaderna, och ähr så baak på dem kommen, och brakt altt i Confusion. På artillerie skriffver Lieutn. Wrangel att där haar varit gudz gåffva, och referera andra att där funnos öffver 50 metallestycken. Nähr Particulariteterna inkomma, skall iagh dem med nästa öffverskicka. Gud vare tackat, som bland så många mäktige fiender håller våhre vapen vprätt, och gifver osz sin välsignelse. I Pommern håller polacken alt än til med brännande, dok hoppas vij att våra trouppar skola råka honom igen. från Zamoisce ähro tiender att Wittenbergh den $\frac{10}{20}$ hujus ähr död blefven, på hvad sätt veet man inthet emedan den expressen som dee tienderna med bringar, inthet än ähr hijtkommen. Kanske att samma tiender snart komma effter om dee andra på den orten, effter pesten där starkt grasserer, hvilket vår herre täktes nådigst afvända, Min h br:r ville med min tiänst hälsa sin Käresta, och andra bekante, i synnerheet Mons:r Prytz och säga honom at hans Maij:t haar brutit upp ett

[1] Då Svensk kommissarie hos den engelska republiken, sedermera resid. och envoyé vid engelska hofvet, † 1691.

hans breff till min h br:r däruthi han lofvar att inthet låta gå någon dagh förbij, som han icke skulle dricka min h br:rs och andra vänners skål uthi gått Renskt vijn. Hvarmed iagh slutar och ähr altid

Min h br:rs

ödmiuke tiänare

J. Paulin.

---

7. *Johan Paulin Olivecrantz till Carl Piper*[1] — från Stockholm den 17 juni 1702:

Högvälborne Hr Grefve och Kungl. Råd.

Vi blefve här i gåhr mycket surprennerade förmedelst Sahl. H. Åkerhielms dödelige afgång. han var i Lögerdags hos mig til middagen, och voro vi tilhopa in till kl. 4, då han gick på Cantzliet igen frisk och vid godt humeur. Om afftonen kl. 9 rodde han därifrån til sin trägård på Kungsholmen, och lade sig til sofva, får om natten ondt i bröstet såsom en ahrt af oppression, men det gick åter öfver igen. Likväl har han om söndagen låtit komma til sig Doct. Smitt och en feltscher, och har emot afftonen låtit sig åder. Feltscheren var där quar hela natten, och om morgonen fölgdes de åth i vagn, han, hans fru och feltscheren, til hans hus i staden, och tycktes då, förutan maktlösheten, intet ha stort ondt. Han lägger sig så til sängs. Jag viste intet af alt detta, som man mig sedan berättat, förrän klockan half nie i går om morgon fick Kyrkioherden Isogæus båd effter sig på Bancken, där iag då var med honom, att han skulle gifva honom herrans nattvard, säjandes han hade fått slag. Mag. Isogæus gick och strax, och uhträttade sitt ärende hel väl, med hans gode förstånd emedan det och inte var något slag. Jag sände och strax effter min vagn, men kl. 11 för middagen var det reda bestält, med en pust allenast uti stilhet. Hvad sorg som ett så oförmodeliget dödsfall har förorsakat i hans hus, kan iag intet beskrifva. Barnen äro många, och medlen intet ymniga, särdeles i de svåra tider, som nu äro. Men som han i sin lifstid hafft en synnerlig förtröstan til Ed:s Exc:ties gunst och benägenhet, så haer han och i sitt yttersta bedit sin fru hålla sig därtill, det hon och gör, och sin största lit däpå sätter, tröstandes sig mycket vid den gunstiga tilsägelsen som fru Grefvinnan henne gifvit, att villia taga emot hennes suplique och den till Ed:s Exc:e til det bästa recommendera. Supliquen är allenast ställd i gemen, men de ting, som hon i synnerhet skulle kunna hafva afseände uppå, äro desse.

1) Hafver Sahl. H. Åkerhielm för åhr 1700, 1701, och til sin död, och på sin lön allenast nutit tre quartaler, så at det öfriga står

[1] Kongl. råd och statsråd, † 1716.

tilbaka. det Enkian hoppas at undfå, med nådeåhret. 2) Aldenstunt han och i sin lifstid haer under CantzlieCollegij direction haffd upseändet öfver postväsendet hela tiden ifrån A:o 1680, och igenom sin flit så förökt den inkomsten att den ifrån 12 m. d:r Silf:mt, som den först var, är opstigen til 40 m. à 50 m., så torde det kunna vara ett godt motif hos Kongl. Maj:t att förunna Enckian däraf någon åhrlig pension. 3) Sahl. H. Åkerhielm haer lemnat tre Söner effter sig, förutan sina siu döttrar; den äldste Sohn är på sitt 18:de åhr och har lust til studera, däruti hans fader och gärna velat att han continuera skulle, men som til sådant behöfves goda medel, särdeles til resorne i fremmande land, så torde han hafva af nöden med något stipendio att understödias. Han är nu i strengnäs hos Biskopen H. Bilberg, som haer Jnspection uppå honom. Den andra Sohnen är 15 åhr, och den haer fadren ämnat til ammiralitetet, och varit sinnat att nu strax låta lära honom Styrmanskap och mera som til en sådan profession tiäna kunde. Jag är inte väl informerat, huru det med sådant föreveter vid vårt Ammiralitet i CarlsCrona; men i fall att där lägenhet voro, så kunde han tilefventyrs vara hulpen med en Kungelig ordre til h:s Exc:ce H. AmmiralGeneralen, som kanske torde taga honom, som en page, til sig, där han därjemte något niuta kunde, och således hielpas fohrt i den dessein. Den tredie sohnen är ännu liten, och intet ännu att tala om. Alt detta ställes under Ed:s Exc:ties gunstiga behag och godtfinnande, huad eller huruvida det ena eller andra kan för tiden vara Kongl. Maj:t att föredragas och obtineras. Och är så detta huad iag til detta Sterbhusets nödtorfft haer funnit nödigt, jemväl af Enckiefrun varit ombedin, Ed:s Ex:tie att föredraga och til det bästa tienstl. att recommendera, hafvandes hon til Ed:s Exc:ties Benägenhet sin största ödmiukesta tilförsikt. — — —

Jahan Olivekrans.

BIL

Evangeliet på söndagen Septuagesima, Math. bibelupplagorna af 1618, 1646, 1688 och

1618.

För ty Himmelriket är lijkt enom Hwszbonda, som gick vth bittijdha om morghonen, til at leya sigh arbetare j sin wijngård: Och när han hadhe warit öffuer eens medh arbetarena om en wiss dagspenning, sende han them j sin wijngård. Sedhan gick han vth widh tridie stunden, och sågh någhra andra ståndandes fåfenga på torghet, och sadhe til them: Gåår ock j vthi min wijngård, och hwadh skälighit är, wil iagh giffua idher. Och the gingo. Och åter gick han vth widh siette och niyonde stunden, och giorde sammaledhes. Men widh then elloffte stundena gick han vth, och fann någhra andra ståndandes fåfenga, och sadhe til them: Hwj stå j här hela daghen fåfenge? The sadhe til honom; Ty ingen haffuer leegdt oss. Tå sadhe han til them: Gåår ock j vthi min wijngård, och hwadh skälighit är, skolen j få.

När afftonen kom, sadhe wijngårdzherren til sin Skaffare: Kalla fram arbetarena, och giff them theras löön, begynnandes på the sijdsta, in til the första. Och när

1646.

För ty Himmelrijket är lijkt enom Hwsbonda, som gick vth bittijda om morgonen, til at leya sigh arbetare i sin wijngård: Och när han hade warit öfwereens medh arbetarena om en wisz dagspenning, sände han them j sin wijngård. Sedan gick han vth widh tridie stunden, och sågh några andra ståndandes fåfänga på torget, och sade til them: Gåår ock j vthi min wijngård, och hwadh skäligit är, wil iagh gifwa idher. Och the gingo. Och åter gick han vth widh siette och niyonde stunden, och giorde sammaledes. Men widh then elloffte stundena gick han vth, och fann några andra ståndandes fåfänga, och sade til them: Hwj stå j här hela dagen fåfänge? The sade til honom: Ty ingen hafwer leegdt osz. Tå sade han til them: Gåår ock j vthi min wijngård, och hwadh skäligit är, skolen j få.

När afftonen kom, sade wijngårdzherren til sin Skaffare: Kalla fram arbetarena, och giff them theras löön, begynnandes på the sidsta, in til the första. Och när

Himmelriket är likt enom husbonda, som gick vt bittida om morgonen, til at leija sig arbetare i sin wingård. 2. Och när han hade warit öfwerens med arbetarenar om en wisz dagzpenning, sände han them i sin wingård. 3. Sedan gick han vt wid tridie stunden, och såg några andra ståndande fåfängia på torget. 4. Och sade til them: Går ock i vti min wingård; och hwad skiäligit är, wil jag gifwa eder. 5. Och the gingo. Och åter gick han vt wid siette och nijonde stunden, och giorde sammaledes. 6. Men wid then ellofte stunden

II.

evang. 20:de kap. 1—16 vv., återgifvet efter 1703 samt Swedbergska psalmboken.

1688.

Förty Himmelrijket är lijkt enom Hwszbonda, som gick vt bittida om morgonen, til at leya sigh arbetare i sin wijngård. Och när han hade warit öfwerens med arbetarena, om en wisz dagzpenning, sände han them i sin wijngård. Sedan gick han vt wid tridie stunden, och såg några andra ståndandes fåfänga på torget. Och sade til them: Gåår ock j vti min wijngård, och hwad skäligt är, wil iag gifwa eder. Och the gingo. Och åter gick han vt wid siette och nijonde stunden, och giorde sammaledes. Men wid then elloffte stundena gick han vt, och fan några andra ståndandes fåfänga, och sade til them: Hwij stå j här hela dagen fåfänge? The sade til honom: Ty ingen hafwer legdt osz. Tå sade han til them. Gåår och j vti min wijngård, och hwad skäligit är, skolen j fåå.

När afftonen kom, sade wijngårdzherren til sin Skaffare: Kalla fram arbetarena, och giff them theras löön, begynnandes på then sidsta, in til then första. Och när

1703.

1. Förty himmelriket är lijkt enom huusbonda, som gick vth bittida om morgonen, til at leija sigh arbetare i sin wijngård: 2. Och när han hade warit öfwerens medh arbetarena om en wisz dagspenning, sände han them i sin wijngård. 3. Sedan, gick han vth widh tredie stunden, och såg några andra ståndande fåfänga på torget; 4. Och sade til them: Går ock J vthi min wijngård, och hwad skiäligit är, wil jagh gifwa eder: 5. Och the gingo. Och åter gick han vth widh siette, och nijonde stunden, och giorde sammaledes. 6. Men widh then ellofte stundena gick han vth, och fan några andra ståndande fåfänga; och sade til them: Hwij stån J här hela dagen fåfänge? 7. The sade til honom: Ty ingen hafwer legdt osz. Tå sade han til them: Går ock J vthi min wijngård, och hwad skiäligit är, skolen J få.

8. När aftonen kom, sade wijngårdzherren til sin skaffare: Kalla fram arbetarena, och gif them theras löön, begynnandes på the sidsta, in til the första. 9. Och när

gick han vt, och fann några andra [ståndande] fåfängia, och sade han til them: Hwi stå i här hela dagen fåfänge? 7. The sade til honom: Ty ingen hafwer legt osz. Tå sade han til them: Går ock i vti min wingård: och hwad skiäligit är, skolen i få.

8. När aftonen kom, sade wingårdzherren til sin skaffare: Kalla fram arbetarena, och gif them theras lön, begynnande på the sidsta, in til the första. 9. Och när

the komo fram, som widh elloffte stundena kompne woro, fick hwar thera dagspenningen. När the förste komo, meente the, at the skulle fått meer. Och fingo ock hwar thera dagspenningen. Och när the så fingo, knorradhe the emoot Hwszbondan, och sadhe: Thesse sijdste haffua arbetat en tima, och tu giorde them lijka medh oss, som haffua burit dagsens tunga och hetan.

Tå swaradhe han enom aff them, och sadhe: Min wen, iagh gör tigh ingen orett, Wast tu icke öffuer eens medh migh om en wiss dagspenning? Tagh thet tigh tilhörer, och gack tin wägh: Men iagh wil giffua thenna sijdsta så mykit som tigh. Eller må iagh icke göra vthi mijn ting hwadh iagh wil? Seer tu för then skul illa vth, at iagh så godh är? Altså warda the yttersta the fremste, och the fremste the ytterste. Ty monge äro kalladhe, men fåå äro vthwalde. [1])

the kommo fram, som widh elloffte stundena komne woro, fick hwar thera dagzpenningen. När the förste kommo, meente the, at the skulle fått meer. Och fingo ock hwar thera dagzpenningen. Och när the så fingo, knorrade the emoot Hwsbondan, och sade: Thesse sidste hafwa arbetat en timma, och tu giorde them lijka medh osz, som hafwa burit dagsens tunga och hetan.

Tå swarade han enom aff them, och sade: Min wän, iagh gör tigh ingen orätt, Wast tu icke öfwereens medh migh om en wisz dagspenning? Tagh thet tigh tilhörer, och gack tin wägh: Men iagh wil gifwa thenna sidsta så myckit som tigh. Eller må iagh icke göra vthi mijn ting hwadh iagh wil? Seer tu för then skul illa vth, at jagh så godh är? Altså warda the yterste the främste, och the främste the ytterste. Ty monge äro kallade, men fåå äro vthwalde.

the kommo fram, som wid ellofte stundena komne woro, fick hwar thera dagzpenningen. 10. Men när the förste kommo, mente the at the skulle fåt mehr; och fingo ock hwar thera dagzpenningen. 11. Och när the så fingo, knorrade the emot husbondan. 12. Och sade: Thesse sidste hafwa arbetat en tima; och tu giorde them lika med osz, som hafwa burit dagsens tunga och hetan. 13. Tå swarade han enom af them, och sade: Min wän, jag giör tig ingen orätt:Wast tu icke öfwerens med mig om en wisz dagzpenning? 14. Tag thet tig tilhörer, och gak tin wäg. Men jag wil gifwa thenna sidsta så myckit som tig. 15. Eller må jag icke giöra vti min ting, hwad jag wil? Ser tu förthenskull så illa vt, at jag så god är? 16. Altså warda the ytterste the främste, och the främste the ytterste. Ty många äro kallade, men få äro vtwalde.

---

the kommo fram, som wid elloffte stunden komne woro, fick hwar thera dagzpenningen. När the förste kommo, meente the, at the skulle fått meer. Och fingo doch hwar thera dagzpenningen. Och när the så fingo, knorrade the emoot Hwszbondan, och sade: Thesse sidste hafwa arbetat en tima, och tu giorde them lijka med osz, som hafwa burit dagsens tunga och heta.

Tå swarade han enom aff them, och sade. Min wän, iag gör tig ingen orätt, Wast tu icke öfwer eens med mig om en wisz dagzpenning? Tag thet tig tillhörer och gack tin wäg: Men iag wil gifwa thenna sidsta så mycket som tig. Eller må iag icke göra vti mijn ting hwad iag wil? Seer tu förthenskull illa vt, at iag så god är? Altså warda the ytterste the främste, och the främste the ytterste. Ty månge äro kallade, men fåå äro vtwalde.

the kommo fram, som widh ellofte stundena komne woro, fick hwarthera dagspenningen. 10. Men när the förste kommo, meente the, at the skulle fått meer: och fingo ock hwarthera dagspenningen: 11. Och när the så fingo, knorrade the emot huusbondan; 12. Och sade: Thesse sidste hafwa arbetat en tima, och tu giorde them lika medh osz, som hafwa burit dagsens tunga och hetan.

13. Tå swarade han enom af them, och sade: Min wän, jagh giör tigh ingen orätt: wast tu icke öfwerens medh migh om en wisz dagspenning? 14. Tag thet tigh tilhörer, och gack tin wägh: men jagh wil gifwa thenna sidsta så mycket som tigh. 15. Eller må jagh icke giöra vthi min ting hwad jagh wil? Seer tu förthenskul illa vth, at jagh så godh är? 16. Altså warda the ytterste the främste, och the främste the ytterste: ty månge äro kallade; men fåå äro vthwalde.[2])

[1]) Förevarande bibelställe skiljer sig från bibelöfversättningen af år 1541 endast derigenom, att ordet *offuer*(eens) i sistnämnda uppl. blifvit utbytt mot *öffuer*(eens), att formen *arbetarenar* i början af andra stycket 1618 fått *r* afslipadt samt att kolon (:) på åskilliga ställen samtidigt fått ersätta komma (,).

[2]) I 1695 års psalmbok finna vi följande afvikelser från 1703 års bibel: *dagz*penning i st. f. *dags*-penning (i v. 8 qvarstår dock *z* i 1703 års bibel), öfver*eens* i st. f. öfver*ens*, *j* i st. f. *J*, *fann* (v. 6) i st. f. *fan*, *stå* (v. 6) i st. f. *stån*, *mente* i st. f. *meente*, *tagh* i st. f. *tag* (v. 14), *i* (v. 15) i st. f. *vthi*, förthen*skull* i st. f. förthen*skul*; dessutom vissa olikheter i skiljetecknen.

Rättelser och Tillägg.

P. 6 n. 3. Efter »Skand. handl. XIV pp. 216—219» tillägges: Jfr Riksreg. 1626 fol. 352—353, efter hvilket brefvets ortografi återgifvits.

P. 8 n. 3. Tillägges: Af Buræi almanacks-anteckningar finner man, att han haft flere samtal med Konung Gustaf Adolf om dessa arbeten. Så t. ex 1624 den 23 april: »7 hos Konungen om skåpet, om *Konunga styrsl* och *Svenska grammatica,* den han begeradhe iagh skulle hel lata framkomma.» Jfr *Klemming,* Ett fragment af Konungastyrelsen, 1867 p. 7. Samme förf. visar äfven, att Konungastyrelsen var tryckt redan 1629.

P. 9 n. 3. Vid slutet tillägges: Från ungefär samma tid finnes äfven ett *Lexicon latino-scondicum,* quo quatuor celebriores totius Europæi linguæ atque idiomata orbis, scilicet Latinum, Suecicum, Germanicum & Venedicum seu Finnonicum parvulis Musarum alumnis methodice inculcantur — — — editum ab *Erico Schrodero Ubsal,* S. R. M:tis Stipend., Holmiæ 1637, 106 fol. 12:o. Arbetet är ej alfabetiskt uppstäldt, utan består af 45 kapitel, af hvilka de 36 första utgöra listor öfver ord, tillhörande samma begreppssfer (såsom t. ex. I. De Deo et spiritibus, II. De coelo, V. De lapidibus et metallis, etc.) samt de återstående 9, hvilka till sammans benämnas *Appendix scondico-latina* och blott innehålla svenska och latinska ord, företrädesvis upptaga förteckningar öfver härledda ord (såsom XXXVII. De derivatis in *-igh* et *-ott* dissyllabis et trisyllabis, XXXVIII. De derivatis in *-sam* et *-sk,* etc.

P. 27 n. 4. Vid »*flöia, ögsa* (ej *flygia, yxa*)» tillägges inom parentesen: Bruket af *y* borde nämligen alldeles upphöra.

P. 29 rad. 2 uppifr. Vid »rättstafningen» tillägges en not af följande innehåll: Lagerlööfs disputation ventilerades den 12 december 1694.

P. 51 n. 5. Det här meddelade brefvet saknar visserligen utanskrift, men som den person, till hvilken det är ställdt, tituleras »Högwelborne H:r Grefwe, K. M:tz Råd, Præsident och Canceller — — —» kan det knappast hafva afseende på någon annan än kanslipresidenten gr. Bengt Oxenstierna, hvilken sedan år 1686 var kansler för Upsala universitet.

P. 57 n. 2 rad. 18 står *hane,* rättas till *hanc.*

P. 97 n. 3. Om detta förslag skrifver Swedberg till Rosenadler den 15 maj s. å.: »— — —, Jag förgat säija wid Cancelli-Coll. vpsåt om Swenska språket. Så må ingen betaga mig then meningen, at wi hafwe then bätsta Gramm. vti kon. Gust. I & II Biblar, och med them jemnåhriga skriffter: then ther ei är wel hema, han går aldrig vt med thet wercket. Gå the ther ifrå, så kastas Bibel, Böner, gl. wanliga psalmar och gl. lagen etc. etc. öfwer en enda. Och tå blir willerwallan större, än hon någon tid warit hade. Finge ther med anstånd, tils min Gramm. vtkomme, wore wel. Thet blir then swåresta puncten i Scholordningen. Och må the settia vp reglor, biuda, befalla: änskiönt ther emot, så winner thet, och ther blifwer thet wid.» Berg. saml. IV p. 34.

P. 98 rad. 16 uppifr. står grundregl*o*r, läs grundregl*e*r.

P. 114—115. Den här omtalade bibelupplagan af år 1688 är den på Wankijfs förlag utgifna. En annan upplaga utkom samma år på Henr. Kejsers förlag.

